

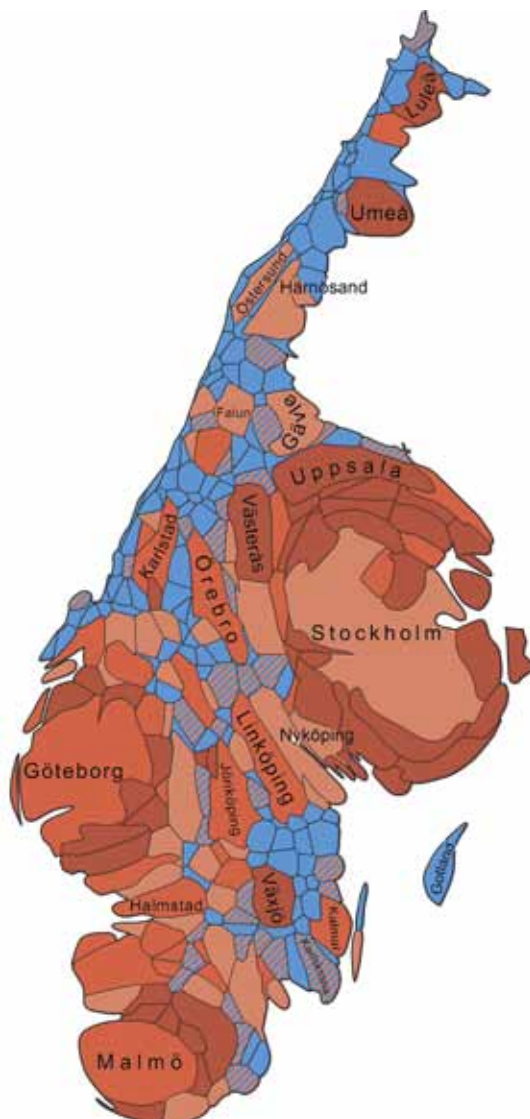

VINNOVA RAPPORT
VR 2013:06

VAD SKA MAN HA ETT LAND TILL?

MATCHNING AV BOSÄTTNING, ARBETE OCH PRODUKTION FÖR TILLVÄXT

EINAR HOLM, SVANTE KARLSSON, MAGNUS STRÖMGREN & KERSTIN WESTIN

Titel: Vad ska man ha ett land till? - *Matchning av bosättning, arbete och produktion för tillväxt*
Författare: Einar Holm, Svante Karlsson, Magnus Strömngren & Kerstin Westin - Umeå universitet
Serie: VINNOVA Rapport VR 2013:06
ISBN: 978-91-86517-94-6
ISSN: 1650-3104
Utgiven: Maj 2013
Utgivare: VINNOVA - Verket för Innovationssystem/Swedish Governmental Agency for Innovation Systems
Diariernr: 2009-03094

VINNOVA stärker Sveriges innovationskraft för hållbar tillväxt och samhällsnytta

VINNOVA är Sveriges innovationsmyndighet. Vår uppgift är att främja hållbar tillväxt genom att förbättra förutsättningarna för innovation och att finansiera behovsmotiverad forskning.

VINNOVAs vision är att Sverige ska vara ett globalt ledande forsknings- och innovationsland som är attraktivt att investera och bedriva verksamhet i. Vi främjar samverkan mellan företag, universitet och högskolor, forskningsinstitut och offentlig verksamhet. Det gör vi genom att stimulera ökat nyttiggörande av forskning, investera långsiktigt i starka forsknings- och innovationsmiljöer och genom att utveckla katalyserande mötesplatser. VINNOVAs verksamhet är även inriktad på att stärka internationell samverkan. Vi fäster stor vikt vid att samspela med andra forskningsfinansiärer och innovationsfrämjande organisationer för större effekt. Varje år investerar VINNOVA drygt 2 miljarder kronor i olika insatser.

VINNOVA är en statlig myndighet under Näringsdepartementet och nationell kontaktmyndighet för EU:s ramprogram för forskning och utveckling. Vi är också regeringens expertmyndighet inom det innovationspolitiska området. VINNOVA bildades 1 januari 2001. Vi är drygt 200 personer och har kontor i Stockholm och Bryssel. Generaldirektör är Charlotte Brogren.

I publikationsserien **VINNOVA Rapport** publiceras externt framtaget material som genererats inom ramen för program och projekt som finansierats av VINNOVA. Det kan röra sig om rapporter från enskilda projekt, men även om synteser, utvärderingar, översikter, kunskapssammanställningar, debattskrifter och strategiskt viktiga arbeten.

I VINNOVAs publikationsserier redovisar bland andra forskare, utredare och analytiker sina projekt. Publiceringen innebär inte att VINNOVA tar ställning till framförda åsikter, slutsatser och resultat. Undantag är publikationsserien VINNOVA Information där återgivande av VINNOVAs synpunkter och ställningstaganden kan förekomma.

VINNOVAs publikationer finns att beställa, läsa och ladda ner via www.VINNOVA.se. Tryckta utgåvor av VINNOVA Analys och Rapport säljs via Fritzes, www.fritzes.se, tel 08-598 191 90, fax 08-598 191 91 eller order.fritzes@nj.se

VINNOVA's publications are published at www.VINNOVA.se

Vad ska man ha ett land till?

Matchning av bosättning, arbete och produktion
för tillväxt

av

Einar Holm, Svante Karlsson, Magnus Strömgren & Kerstin Westin

- Institutionen för Geografi och Ekonomisk Historia
Umeå universitet

VINNOVAs förord

För långsiktig tillväxt och innovationsförmåga är Sverige beroende av tillgång till kunskap och kompetent arbetskraft. Kunskapen och den kompetenta arbetskraften ska även befinna sig på rätt plats för komma till sin fulla nytta. Vilket kräver att företag, organisationer och samhället kan förändra sig när omvärlden gör det.

Framväxande nya näringar och företag lokaliserar ofta till större städer medan befolkningen på landsbygden och i mindre orter riskerar att förlora sina jobb utan att ha den utbildning och erfarenhet som behövs för de nya jobben eller för de specialistfunktioner som alltid behövs. Effekten förstärks av normen att båda försörjarna i en familj skall bidra till uppehållet och få ta del av arbetslivet - det är ofta svårt att samtidigt få nytt passande jobb för bägge annat än på de största lokala arbetsmarknaderna. En tilltagande arbetsdelning, yrkesspecialisering och professionalisering är en förutsättning för ökad produktivitet och konkurrenskraft.

Rapporten behandlar frågor om den geografiska matchningen mellan bosättning, sysselsättning och produktion i Sverige. Rapporten visar var i landet de lokaliserade produktionsresurser som behövs för tillväxt finns, och hur de matchas lokalt och nationellt. Hur väl matchar de platser människor bor på och vill bo i med de platser där arbetet blir utfört och de platser där produktionen skapas? Vad har mindre arbetsmarknadsregioner att erbjuda för specialister? Hur samspelar viljan att stanna kvar med möjligheten till arbete? Hur påverkar den svenska modellen rörligheten?

Rapporten är ett resultat från VINNOVAs satsning på forskning och utveckling av organisationers och regioners omställningsförmåga och kompetensförsörjning. Författarna bakom rapporten ingår i ett av tio projekt som ingår i satsningen på att belysa och utveckla företags, organisationers och samhällets förmåga att hantera förändring och för att undersöka arbetsmarknadens funktionssätt i samband med strukturomvandling.

VINNOVA i maj 2013

Klara Adolphson
Enhetschef Arbetsorganisation & Ledning
Avdelning Produktion & Arbetsliv

Magnus Lagerholm
Handläggare
Avdelning Produktion & Arbetsliv

Författarnas förord

Denna rapport sammanfattar och diskuterar resultat från VINNOVA-projektet “*Matchning för tillväxt*” som ingår i utlysningen ”*Omställningsförmåga och kompetensförsörjning*”. I rapporten tar vi fasta på den geografiska mismatchningen mellan de platser människor bor på och vill bo i, de platser där arbetet blir utfört, respektive de platser där produktionen skapas. Rapporten baseras på analys av registerdata, modellkörningar och intervjuer med nyckelpersoner i olika företag på olika lokala arbetsmarknader.

I projektet “*Matchning för tillväxt*” studeras hur Sveriges ekonomiska tillväxt kan påverkas av olika institutionella och geografiska villkor för kompetensförsörjning och matchning på arbetsmarknaden. Bl.a. genomförs empiriska test av i vilken utsträckning en omläggning av rekryteringen inspirerad av ”related variety” hypotesen att nyanställda bör vara lagom olika redan anställda är genomförbar och tillväxtbefrämjande med hänsyn tagen till arbetsbytarens kompetens och bosättning i Sverige. Dessutom utvecklas en agentbaserad modell för att belysa hur långsiktiga förändringar i produktivitet och regional fördelning av näringslivet påverkas av att innovationer tenderar att medföra/förutsätta utökad arbetsdelning, utbildning och en fortskridande specialisering. Det modellarbetet går hand i hand med och ger direkt input när det gäller att hantera förnyelse, matchning och arbetsdelning i en modelltillämpning som är direkt inriktad mot dagens situation i Sverige. Kartläggningen generaliserats till en mer omfattande analys för hela landet och genomförs med hjälp av statistisk analys av registerdata.

Innehåll

1	Bakgrund	7
2	Frågan	9
3	Datakällor och metodik	13
3.1	Datafångst.....	13
3.2	Intervjuer	14
3.3	Kartor	14
4	Tre geografier	16
4.1	Befolkningens geografi	16
4.1.1	Framtiden	24
4.1.2	Är de växande kommunerna vinnare?	27
4.2	Sysselsättningens geografi	31
4.3	Produktionsvärdenas geografi	38
4.3.1	Näringsgrenar	50
4.3.2	Vad sker i vilka kommuner?.....	52
5	Matchning och rekrytering på små och stora arbetsmarknader	54
6	Sveriges tre geografier	58
7	Att rekrytera arbetskraft i små kommuner	60
7.1	Befolkningsutveckling eller befolkningsavveckling?	61
7.2	Näringsliv och sysselsättning	63
7.2.1	Rekrytering	66
7.2.2	Framtiden – finns den?	68
8	Sammanfattning och diskussion	70
9	Referenser	77
	Bilaga – Sveriges län	80

1 Bakgrund

Vad ska man ha ett land till? Och en region i landet? Ett svar kan vara att man behöver en plats för att bo och jobba i, en plats där man tjänar pengar och lever sitt liv med andra. Platserna för liv och arbete är dock bara aspekter av livet – de är inte livet. Att överleva, behålla hälsan, få en hygglig försörjning, intressanta aktiviteter, närhet till familj och vänner är andra och för de flesta väl så viktiga aspekter. Aspekter där platsen är en resurs bland många som ger olika möjligheter, men inte mer, till det man vill göra av livet. Om alla människor som bor på en plats som de uppskattat att bo på flyttar för att andra platser ger dem bättre förutsättningar för sina livsprojekt då ökar både den individuella och sammanlagda välfärden.

Men många - kanske de flesta - vill helst bo kvar där de redan bor (Garvill et al. 2003; Johansson & Persson, 2000). Därför får alla bebodda platser ett visst värde för just de som bor där oberoende av vilka förutsättningar i övrigt platsen ger. Ofta kallar vi detta för lokala eller platsspecifika insiderfördelar - med tiden ackumulerar vi kunskap om platsen och vi bygger upp sociala nätverk som gör just den plats vi bor på unik för oss. Att flytta skulle innebära att dessa fördelar – denna kunskap – går förlorad (Fischer & Malmberg, 2001). Platser, särskilt övergivna eller aldrig bebodda platser, har dock inget oberoende egenvärde för människor. Sådana platser finns det gott om i Sverige – de täcker ungefär 98 % av landytans alla hektarrutor, de som aldrig varit (eller kommer att bli) bebodda och någon promille som varit bebodda men övergivits.

Behöver då någon de delar av landet där man inte bor eller jobbar? För att kunna belysa den frågan för ett större område där i allmänhet någon redan bor och därigenom automatiskt ger hela området ett värde som omgivning till boplatsen så kan man göra tankeexperimentet att området aldrig tidigare upptäckts eller plötsligt stigit upp ur havet. Antag, att vi idag står där på gränsen till det ”nya” Blekinge, Västerbotten eller Värmland etc. och skådar in över dess vidsträckta jungfruliga skogs- och myrmarker och vindpinade skär. Efter den första nyfikenheten och upptäcktsresan återkommer frågan. Vad ska vi ha det här till? Vill vi åka dit på vildmarkssemester? Vill vi bygga en sommarstuga vid havet eller en av de otaliga sjöarna? Vill vi exploatera områdets naturresurser utan att flytta dit för att det ger ett mervärde som kommer oss själva och resten av landet till godo? Vill vi etablera en ny industri där som helt eller delvis bygger på de nyupptäckta resurserna? Vill vi bygga upp samhällen och vägar dit för att bosätta oss där i stället för på den plats vi bor idag? Eller vill vi göra alltihop: besöka vildmarken, exploatera naturresurserna, etablera nya verksamheter och bygga upp samhällen för att bo och leva i?

En sådan utsiktspunkt utifrån på områdets utvecklingspotential kan behövas som kontrast till att se det som ett överordnat värde att varje plats och bosättning bevaras in i

evigheten. Däremot är den inte tillräcklig. Det är idag också en realitet att urbaniseringen och agglomerationsekonomin¹ skapar en avgörande och viktig resurs i form av tillgång på differentierad arbetskraft (se t.ex. Glaeser et al., 1992; Storper, 1997). Platsbundenheten och den långsamma befolkningsomflyttningen gör att den arbetskraftstillgången är lika permanent lokaliserad som någonsin de olika naturresurserna varit. De större stadsregionerna växer ingen annanstans än där de funnits sedan många hundra år (Pumain & Moriconi-Ebrard 1997; Sanders et.al., 1997). Det är nästan bara där som två vuxna i en familj med specialistkompetens i olika branscher oberoende av varandra samtidigt kan få passande jobb inom pendlingsavstånd. Denna modifierade utsiktspunkt på landsortslänens resurser innehåller, utöver de ovan nämnda myrarna, skären, naturtillgångarna och besöksvärdena också den ibland växande urbana ekonomin i länet (residensstaden).

---

¹ De nya tillväxtmodellerna baseras på att stadstillväxten ger dynamiska, positiva externaliteter fr.a. förknippade med tillgång på kunskap och lärprocesser (Arrow, 1962) och humankapital (Romer, 1986, 1990; Lucas, 1988). Dessa externaliteter kallas ofta just agglomeration economies och delas vidare in i specialiseringsgrad (localization economies) eller MAR (Marshall-Arrow-Romer) och Jacobs externalities (Jacobs, 1969) eller urbanization economies som speglar effekten av att det finns en lokal differentierad arbetsmarknad. Många studier har empiriskt belyst dessa fenomen t.ex. Malmberg & Maskell, (1997); Malmberg et al., 2008; Boschma et al., (2009), Frenken (2007) . De hävdar bl.a. att det inte räcker med fysisk närhet utan att det också krävs kognitiv, social, institutionell och organisatorisk närhet för att inlärning och kunskapsöverföring ska inträffa men att fysisk närhet kan vara en av förutsättningarna för övriga ”närheter”. Vid sidan om detta har själva storleken på den lokala marknaden en påtaglig inverkan som förutsättning för specialisering och genom att ge tillgång till en stor och diversifierad lokal efterfrågan (Helpman, Elhanan & Krugman 1985; Krugman 1991).

2 Frågan

Rapporten belyser frågor om vad man kan ha landets olika delar till utifrån tre ”geografier” som beskriver var i landet de lokaliserade produktionsresurser som behövs för tillväxt finns, och hur de matchas lokalt och nationellt. Rapporten behandlar frågor om den geografiska matchningen mellan bosättning, sysselsättning och produktion i Sverige och vilken betydelse lapptäcket av historiskt uppkomna lösningar kan ha för tillväxten nu och framöver.

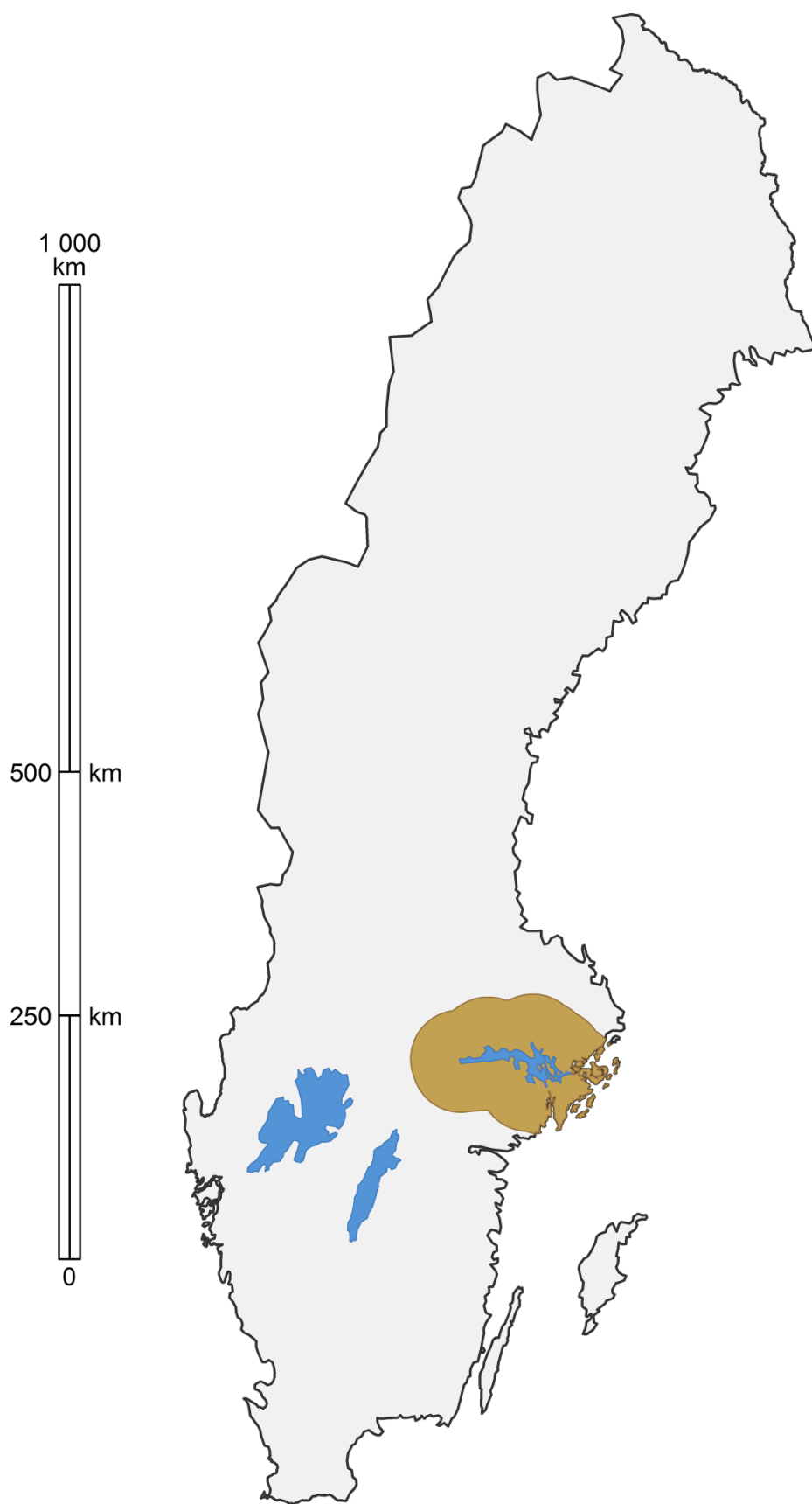
Den första geografin visar de platser människor bor på och vill bo i och därmed var arbetskraften finns, nu och framöver. Den andra geografin visar de platser där arbetet blir utfört, där de sysselsatta återfinns under arbetstid. Arbetsplatserna kan, men behöver inte ligga just där arbetskraften bor. Den tredje geografin visar var i landet de produktionsvärden skapas som tillsammans ger landets välbefinnande. För en arbetsplats med kapitalintensiv produktion motsvarar en stor del av förädlingsvärdet arbete som på helt andra platser skapar det använda realkapitalet.

Följande frågor belyses i rapporten, mer eller mindre ingående.

- 1 Vilken inverkan på produktionsförmåga och tillväxt i landet har de geografiska villkoren för matchningsprocesserna på arbetsmarknaden?
- 2 Hur stora är skillnaderna mellan de tre geografierna?
- 3 Är bristen på specialistkompetens det avgörande hindret för utveckling på små arbetsmarknader?

Är det så att större delen av territoriet med fördel kunde lämnas därhän så att agglomerationsekonomin får verka så ostört som möjligt? De flesta tendenser när det gäller omflyttning, produktion och nyskapande pekar på ytan relativt entydigt mot de större städerna som ekonomins huvudsakliga framtida arena och som omflyttningens ofrånkomliga slutdestination. Det är därför vi ställer frågan om vad vi behöver deras motpol, ”landsorten” till. Vi vill hitta mer kvalificerade svar på den frågan än det ofta slentrianmässigt framförda påståendet att det blir för tätt om alla flyttar till storstaden. Det blir nämligen inte för tätt. Att Sverige är extremt glesbefolkat illustreras av karta 1 som visar resultatet av tankeexperimentet att hela landets befolkning samlades runt Mälaren. Det markerade området på kartan rymmer hela befolkningen med en täthet som är lägre än den som idag gäller för Nederländerna och ungefär som i dagens Botkyrka eller Mölndal. Det är alltså inte fråga om någon stenstad utan ett område som rymmer skogsområden, vattendrag, åkrar, parker och trädgårdar runt husen. Det utspridda boendet i landet får alltså motiveras med andra argument än att folket inte skulle få plats runt storstäderna.

Karta 1 Sverige i Mälardalen

Det är på mikronivån som det händer, det är där enskilda arbetsgivare inom ramen för ett visst regelsystem försöker rekrytera eller avskeda bland arbetssökande eller anställda med varierande kompetens och rörlighet. Flera studier inom projektet belyser mekanismerna på mikronivå med hjälp av analyser av registerdata på individnivå och experiment med mikrosimuleringsmodeller. I denna rapport ges exempel på typiska mikroprocesser baserat på ett antal intervjuer.

En stor del av villkoren för utfallet av dessa mikroprocesser på arbetsmarknaden är mer generella och gemensamma för t.ex. en viss bransch i en viss kommun. Kommunens attraktivitet som bostadsort för de som behövs i produktionen är i huvudsak inte unik för enskilda befattningar och personer, utan ofta snarlik för stora grupper av befattningar och individer. Om dessa grupper av personer inte bor i eller vill flytta till de kommuner där befattningarna behövs, då blir det en mismatch på makronivå (kommunnivå) som påverkar många arbetsplatser i kommunen och som sammantaget försvagar den nationella produktiviteten (Eriksson & Lindgren 2011). Det kan också vara så att t.ex. den kapitalintensiva industrin med höga förädlingsvärden per sysselsatt ofta återfinns i andra kommuner än där det finns många sysselsatta. Om man ändå lyckas rekrytera de som behövs för produktionen så innebär detta inte någon mismatch på arbetsmarknaden på kort sikt – tvärtom innebär det att dessa, ofta små kommuner med en liten och specialiserad arbetsmarknad, ger ett oproportionerligt högt bidrag till landets produktion och tillväxt.

Det kan också vara så att vissa branscher anpassar sig till befolkningens boendeönskemål och agglomerationsekonominns platsfördelar i övrigt genom att de arbetsplatser/arbetsuppgifter inom branschen som behöver en stor andel högskoleutbildade (utvecklingsavdelning, huvudkontor etc.) förläggs till större och tätare omgivningar medan den ”egentliga” produktionen genomförs i de mindre kommuner där råvarubasen ursprungligen fanns. En sådan geografisk segregation är även den en slags mismatch som långsiktigt kan skapa en spänning som hämmar tillväxten.

Matchning har kommit att bli ett vanligt förekommande begrepp i den offentliga debatten under de senaste åren. Vanligen används begreppet för att beskriva hur väl utbud och efterfrågan möts på arbetsmarknaden, men ibland också när det gäller utbildningsmarknad. I den av regeringen tillsatta Framtidskommissionen har matchningen på den svenska arbetsmarknaden ingått som ett särskilt studieområde (Karlsson & Skånberg 2012). I kommissionen har det pekats på att forskningen om matchning på arbetsmarknaden kan delas in i två huvudområden, eller om man så vill perspektiv. Det första gäller generell, eller aggregerad, matchningseffektivitet genom att undersöka antalet matchningar som sker mot bakgrund av antal registrerade lediga jobb och antalet registrerade arbetssökande. Detta perspektiv dominerar inom den nationalekonomiska litteraturen. Det andra perspektivet berör istället kompetens- och utbildningsmatchning. I sådana fall studeras hur utbud och efterfrågan på arbetskraft överensstämmer i fråga om utbildning och erfarenheter. Det är då vanligt att analysera orsaker ifråga om olikhet beträffande matchningseffektivitet. I somliga fall pekas på regionala skillnader i matchningseffektivitet mot bakgrund i storlek på den regionala arbetsmarknaden

(Aranki & Löf 2008). Detta perspektiv är ofta utgångspunkten för sociologiska studier om arbetsmarknadens funktion. Utan en effektiv matchning på arbetsmarknaden antas produktivitetstförluster uppstå genom att arbetstagare tar jobb som inte passar deras kompetensprofil (Karlsson & Skånberg 2012). Geografi spelar en underordnad, om än alls någon roll, i båda dessa forskningsinriktningar, varför också Framtidskommissionen i hög grad bortser från geografiska perspektiv ifråga om matchning på arbetsmarknaden. Sålunda kan föreliggande rapport ses som ett bidrag i ett utvidgat matchningsbegrepp där geografi inkluderas och problematiseras.

Rapporten inleds med en genomgång av hur befolkning, sysselsättning och produktionsvärden utvecklats i Sveriges kommuner. Matchningen mellan de tre geografierna undersöks med hjälp av olika mått. Utvecklingen av sysselsättning och produktionsvärde jämförs bransch för bransch i de olika kommunerna för att se var det finns en potential för ett bidrag till nationalhushållet som i varierande grad hämmas av mismatchningen. Analysen förs vidare till en typologi av kommuner med avseende på matchningen mellan de tre geografierna. Därefter analyseras de beskrivna utvecklingsdragen mot bakgrund av ett antal intervjuer med personer som ingående konfronterats med problematiken. Bland annat diskuteras olika lösningar på dilemmat att bristen på attraktion för bosättning ger arbetskraftsbrist i näringsgrenar som betyder mycket för sysselsättning och inkomster i övriga landet.

3 Datakällor och metodik

För undersökningen behövs kvantitativa uppgifter om hur produktionsvärde (brutto-regionprodukt, förädlingsvärde), arbetsinkomster och sysselsättning efter utbildningsnivå i olika näringsgrenar utvecklats i Sveriges kommuner. För kommunerna behövs även uppgifter om utvecklingen av antalet invånare, antalet personer i arbetsålder, deras sysselsättning och utbildningsnivå. Dessa uppgifter baseras på registerdatabasen ASTRID vid Institutionen för Geografi och Ekonomisk Historia i Umeå. Uppgifterna i ASTRID baseras i sin tur på SCB:s registerdatabaser.

Tre mått, baserade på dessa uppgifter, används för att beskriva kommunernas situation med avseende på de tre ”geografierna”.

- 1 Bosättning: Antal personer i kommunen 2010, förändring 1950-2010.
- 2 Sysselsättning: Antal personer som är sysselsatta i kommunen 2008 (dagbefolkningen), Dagbefolkning/nattbefolkning, försörjningsbörda (befolkning/sysselsatt).
- 3 Produktion: Absolut bruttoregionsprodukt (BRP) 2007, BRP/sysselsatt, Index produktion givet sysselsättning, andel högskoleutbildade, befolkning inom 5 mil och bransch.

3.1 Datafångst

Uppgifter om befolkningens numerär, ålder, utbildningsnivå, nattbefolkningens sysselsättning, näringsgren och arbetsinkomst efter boendekommun sammanställs via direkt summering av motsvarande individposter i databasen för åren 1990, 2002 och 2008. Kommunindelningen för de tidigare åren har justerats så att den motsvarar indelningen för år 2008. För kommuner som gått ihop redovisas uppgifterna för indelningen 2008 alla år. Kommuner som delats upp har åter lagts samman och getts det kommunnamn som gällde 1990.

Uppgifter om den sysselsättning och produktion som är lokaliserad till de olika kommunerna kräver därutöver ett antal beräkningar. Antalet jobb (dagsysselsättningen) och sammanlagd arbetsinkomst för de som är sysselsatta där (i olika näringsgrenar) erhålls genom att summera motsvarande individuppgifter efter arbetskommun (och näringsgren). Förädlingsvärdet är en uppgift som däremot primärt bara finns för varje företag. Ett företag kan ha flera arbetsplatser i olika kommuner. Dessa förädlingsvärden har fördelats på individer och kommuner/näringsgrenar baserat på individens andel av företagets lönesumma. För varje sysselsatt beräknas hur stor andel den personens arbetsinkomst är av företagets totala lönesumma. Personen tilldelas sedan samma andel av företagets förädlingsvärde. Därefter summeras de beräknade individuella bidragen till företagets förädlingsvärde efter personens arbetskommun och näringsgren. Det ger ett beräknat förädlingsvärde per kommun och näringsgren för de arbetsplatser som finns i kommunen. Uppgifterna har dessutom fördelats efter individens utbildningsnivå och

efter företagets ägarkategori (privat- offentlig). De beräknade förädlingsvärdena redovisas här bara för privat sektor. För arbetsplatser inom offentlig sektor är de mycket ofullständiga eller obefintliga i den för oss tillgängliga företagsstatistiken. Däremot används uppgifter om bruttoregionprodukt för kommun från nationalräkenskaperna som erhållits via RAPS-systemet.

3.2 Intervjuer

Vi har också klätt statistik och beräkningar i berättelser om hur arbetsmarknad och rekrytering på lokal nivå – i två kommuner med liten lokal arbetsmarknad som kanske är vad vi dagligdags kallar glesbygdskommuner. Vi har valt Årjäng och Vilhelmina, två små kommuner på behörigt avstånd från storstadsregionerna som trots många likheter har en del olika egenskaper. Syftet med intervjuerna är att skapa perspektiv på utvecklingen på den lokala nivån genom att ge röster åt aktörer som på olika sätt ingår i detta matchningskomplex. Vi har därför intervjuat företagschefer, företrädare för arbetsförmedling och sjukvård och kommuntjänstemän med ansvar för näringslivsutveckling. De har beskrivit konkreta rekryteringstillfällen och berättat om både svårigheter och möjligheter att tillsätta tjänster. Intervjuerna är på intet sätt avsedda att vara representativa för små kommuner, kanske inte ens för alla företag och verksamheter i Årjäng och Vilhelmina, men de ger en bitvis samstämmig bild av livet i kommuner utanför tillväxtområdena. Intervjuerna har genomförts som semistrukturerade expertintervjuer och de teman som tagits upp till diskussion är levnadsvillkor, näringslivs- och sysselsättningsklimatet i kommunen, kompetensförsörjning och så har vi bett de intervjuade berätta om några konkreta rekryteringssituationer. Intervjuerna, som varierat mellan 1 - 2 timmar, har skett som besöksintervjuer, anteckningar har gjorts, och intervjuerna har avslutats med att vi tillsammans med respondenten gjort en kort sammanfattning av intervjun.

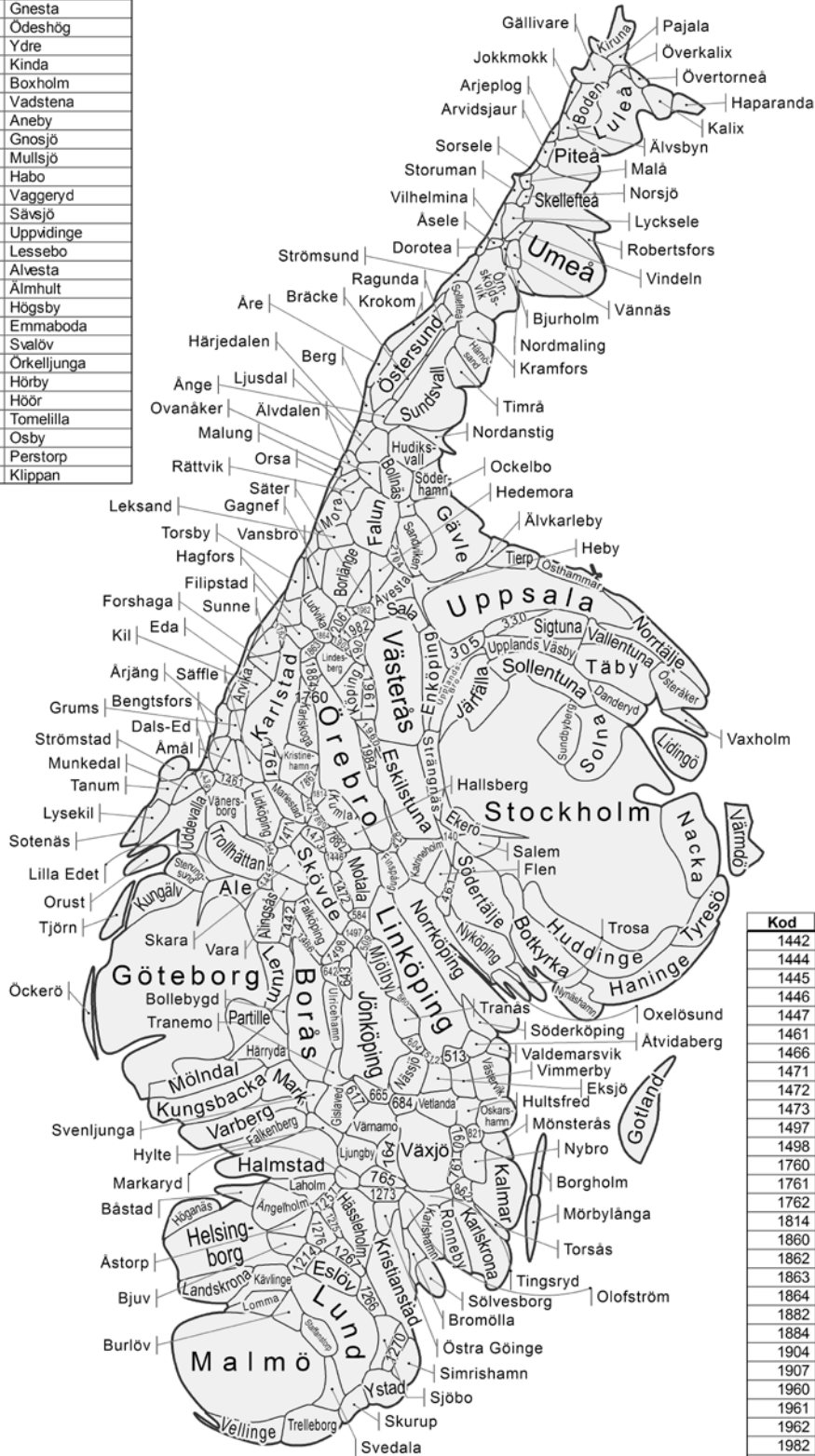
3.3 Kartor

Flertalet kartor i rapporten har transformerats så att kommunernas yta är proportionell mot befolkningen i stället för mot den fysiska ytan. Idén är att den information som presenteras (t.ex. procentuell befolkningsförändring) oftast direkt har att göra med de människor som bor i kommunen och inte den mark som finns i kommunen. I en kommun med tio gånger så många invånare som i en annan kommun är det tio gånger fler individer som representeras av det mätvärde som kartan illustrerar. Information blir representativ för individer i kommunen och inte för kvadratmetrar i kommunen (där oftast ingen bor). Kommuner med många människor men liten yta blir synliga i förhållande till sin betydelse. Transformationen går ut på att deformera kommungränserna så lite som möjligt men så att befolkningstätheten på kartan till sist blir lika stor i alla kommuner. Den metod som tillämpats i denna rapport bygger närmast på en diffusionsmetod som utvecklats av Gastner & Newman (2004). Karta 2. Visar resultatet tillsammans med kommunernas namn. Den kartan används sedan som grundkarta för flertalet kartor i rapporten.

Karta 2 Sveriges kommuner. Kommunernas yta är proportionell mot folkmängden 2010

Kod	Namn
140	Nykvarn
305	Häbo
330	Knivsta
428	Vingåker
461	Gnesta
509	Ödeshög
512	Ydre
513	Kinda
560	Boxholm
584	Vadstena
604	Aneby
617	Gnosjö
642	Mullsjö
643	Häbo
665	Vaggeryd
684	Sävsjö
760	Uppvidinge
761	Lessebo
764	Alvesta
765	Älmhult
821	Högsby
862	Emmaboda
1214	Svalöv
1257	Örkelljunga
1266	Hörby
1267	Höör
1270	Tomelilla
1273	Osby
1275	Perstorp
1276	Klippan

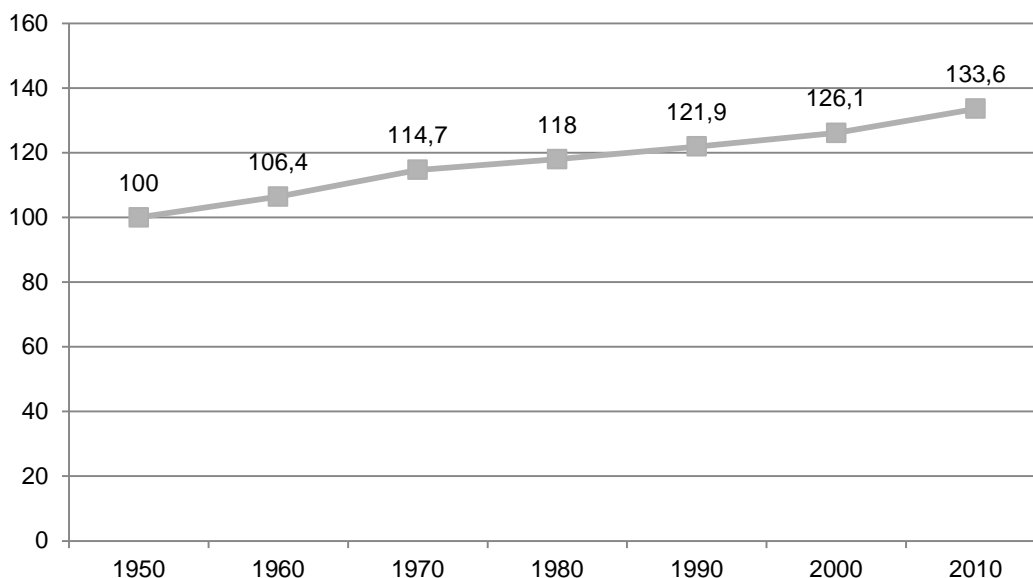
Kod	Namn
1442	Värgårda
1444	Grästorps
1445	Essunga
1446	Karlsborg
1447	Gullspång
1461	Mellerud
1466	Herrljunga
1471	Götene
1472	Tibro
1473	Töreboda
1497	Hjo
1498	Tidaholm
1760	Storfors
1761	Hammarö
1762	Munkfors
1814	Lekeberg
1860	Laxå
1862	Degerfors
1863	Hällefors
1864	Ljusnarsberg
1882	Askersund
1884	Nora
1904	Skinnskatteberg
1907	Surahammar
1960	Kungsör
1961	Hallstahammar
1962	Norberg
1982	Fagersta
1984	Arboga
2061	Smedjebacken

4 Tre geografier

4.1 Befolkningens geografi

De senaste 60 åren (alltså lite knappt en mansålder) har Sveriges befolkning ökat från ca 7 miljoner till drygt 9,4 miljoner invånare. Det är en ökning med 33 % (se figur 1). Fram till ungefär 1975 var den naturliga befolkningstillväxten högre än invandringsöverskottet, och ett par år var det till och med fler som utvandrade än som invandrade. Mellan 1975 och 1995 var födelse- och invandringsnettot mer likartade, men efter 1995 har invandringens bidrag till befolkningstillväxten varit betydligt högre än födelseöverskottet. Sammantaget svarar den naturliga befolkningstillväxten och invandringsöverskottet för vardera hälften var av ökningen under denna mansålder.

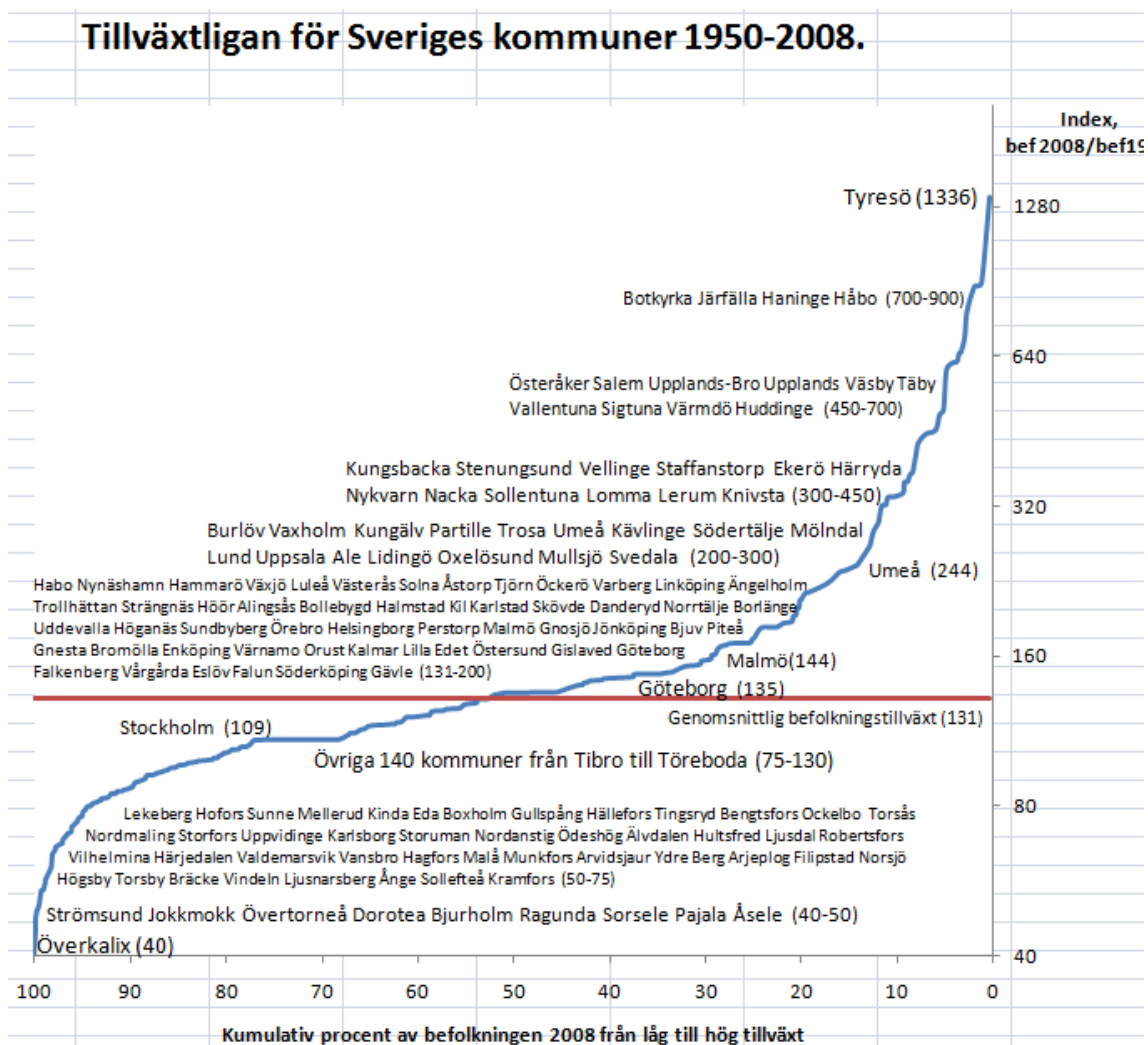
Figur 1 Relativ befolkningstillväxt i Sverige 1950-2010

Index 1950=100

Befolkningstillväxten är (naturligtvis) inte jämnt fördelad över landet och storstäderna fortsätter att växa, medan mindre orter avfolkas. I alla fall sägs det så i debatten. I en artikel i DN (2012-04-10) konstateras att Sverige är ett av de snabbast växande länderna i Europa och att befolkningstillväxten sker främst i storstadsområden. Förutom att befolkningens medelålder är lägre i storstadsregionerna och därmed barnafödandet högre, är invandringen koncentrerad till dessa områden. Statistik från Eurostat (Eurostat News Release 51/2012) visar också att den snabbaste befolkningstillväxten år 2010 i vad som kallas utpräglade urbana områden skedde i Sverige. Befolkningstillväxten i de svenska storstadsregionerna var 17,3% att jämföras med ett genomsnitt för EU27 på 5,2 %. Samtidigt noterades i Eurostat att befolkningstillväxten på landsbygd var 1,2 % i Sverige medan befolkningen minskade med 0,8 % i EU27.

Figur 2 Utvecklingen av befolkningen i Sveriges kommuner 1950-2008

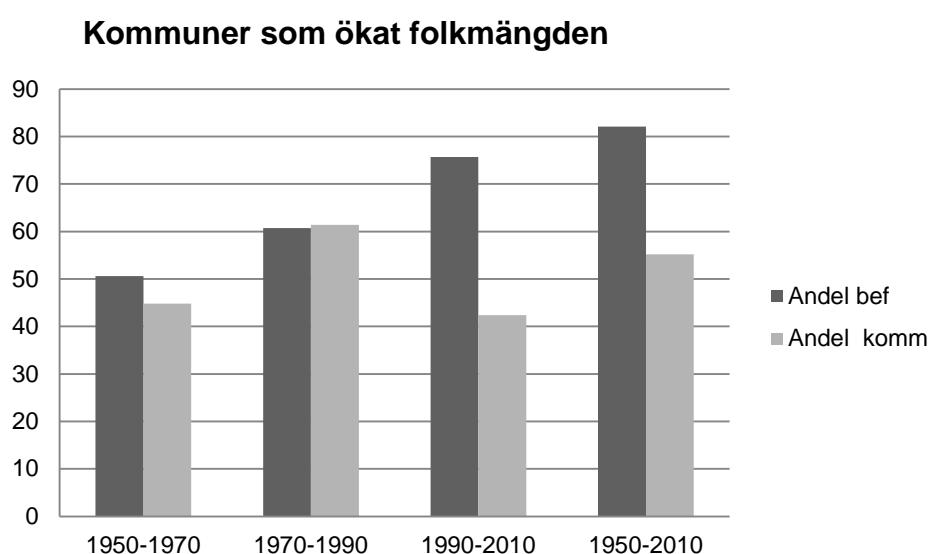

Källa: SCB's nätbaserade statistikdatabas

Befolkningsökningen på 2,4 miljoner invånare har inte fördelats jämnt över landet, och som figur 2 visar varierar befolkningsutvecklingen från en minskning på 60 % till en ökning med över 1300 %. Kommunerna i grafens övre högra del är alltså vinnarna när det gäller befolkningstillväxt. I toppen ligger, förutom Tyresö som ökat 13-falt, kommuner runt Stockholm, snäppet nedanför återfinns också en del kranskommuner i Göteborg och Malmö. Göteborgs kommuns befolkningstillväxt ligger i nivå med riksgenomsnittet, Malmö 13 procentenheter över medan Stockholms kommun ligger ca 20 procentenheter under riksgenomsnittet (och alltså endast ökat nio procent). Storstadsregionernas befolkningstillväxt har således skett främst i kranskommunerna, sannolikt till stor del beroende på bostadsmarknadens egenskaper i själva storstadskommunen (höga priser och begränsat utbud). I grafens nedre vänstra del återfinns kommuner i norra Norrland som idag har 40-50 % av det invånarantal de hade för 60 år sedan. Bland kommuner som tappat 25-50 % av antalet invånare finns förutom norrlandskommuner också kommuner i Värmland och Småland.

Figur 3 ger en illustration av hur urbaniseringen varierat mellan olika tidsperioder. Mellan 1950 och 1970, som var en period då inflyttningen till storstäder och industrikommuner var kraftig, ökade folkmängden i knappt hälften av landets kommuner², och i dessa kommuner bodde 1970 hälften av befolkningen. Befolkningstillväxten var högst i Tyresö, Järfälla, Salem, Haninge och andra kommuner i Stockholmsområdet (dock ej Stockholms kommun), och i Tyresö ökade folkmängden åttafaldigt (se tabell 1). Också i rena industrikommuner som Oxelösund, Stenungsund och Södertälje ökade folkmängden kraftigt. De kommuner som tappade störst andel av befolkningen var Överkalix, Krokoms, Åsele, Dorotea, Lekeberg och många andra Norrlandskommuner, men också Ölandskommunerna Färgelanda och Borgholm tillhörde förlorarna i befolkningspelet.

Figur 3 Andel kommuner med befolkningstillväxt och andel av befolkningen i dessa kommuner

Perioden 1970-1990, ofta karakteriserad som en ”gröna-vågen”-tid och en mindre motreaktion till flyttlassens era, ökade 60 % av landets kommuner i folkmängd och 60 % av befolkningen bodde år 1990 i dessa tillväxtkommuner. Högst tillväxt skedde Botkyrka, Knivsta och en del andra kommuner kring Stockholm, men också kommuner på lite längre avstånd från Stockholm – Håbo, Trosa och Österåker – också kommuner kring Malmö och Göteborg fanns bland vinnarna. Norrlandskommuner som Bjurholm, Åsele, Pajala och Sorsele hörde till de som tappade störst antal invånare, liksom en del Värmlandskommuner (se också Tabell 1).

Urbaniseringen tog återigen fart under perioden 1990 och 2010; folkmängden ökade i drygt hälften av kommunerna och i dessa bodde mer än 80 % av befolkningen. Högst befolkningstillväxt hade Värmdö, Vaxholm, Nacka och många andra kommuner i Stockholmsregionen, men också större städer som Malmö, Lund, Uppsala och Umeå.

² År 1950=index 100

Bland förlorarna fanns många kommuner i Norrlands inland, exempelvis Åsele som förlorare 25 % av antalet invånare.

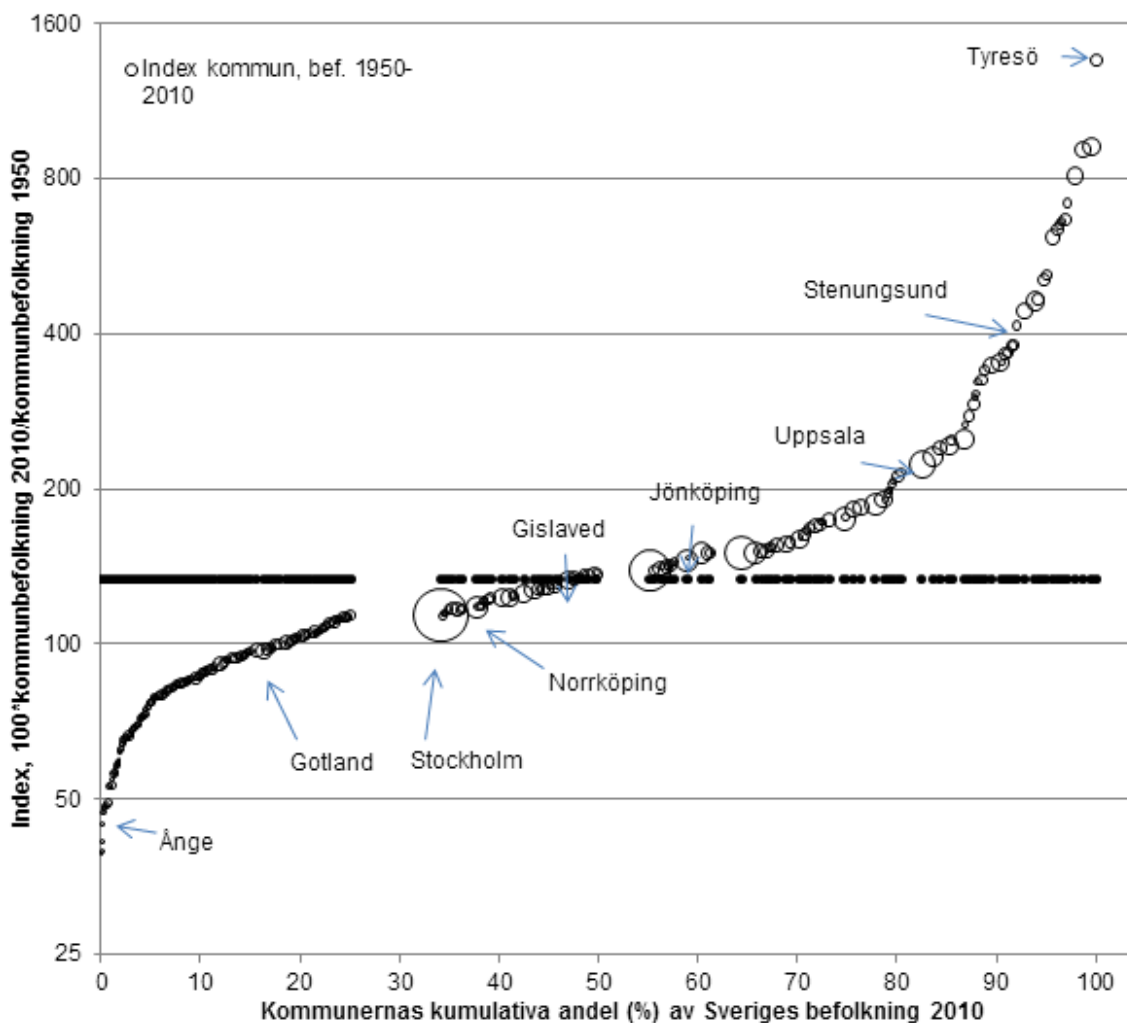
Tabell 1 Befolkningsutveckling under olika tidsperioder. Relativ befolkningsförändring, där startåret

1950-1970		1970-1990		1990-2010	
Tio-i-topp					
Tyresö	856	Botkyrka	257	Värmdö	174
Järfälla	678	Håbo	249	Vaxholm	161
Salem	512	Vellinge	213	Nacka	141
Haninge	472	Österåker	195	Kungsbacka	138
Täby	371	Knivsta	191	Vallentuna	136
Sigtuna	332	Trosa	194	Nykvarn	135
Upplands-Väsby	309	Upplands-Väsby	189	Ekerö	135
Upplands-Bro	301	Kungsbacka	187	Knivsta	132
Botkyrka	298	Mullsjö	186	Huddinge	132
Oxelösund	281	Upplands-Bro	185	Solna	131
Riksgenomsnitt (Sundbyberg)	114,6	Riksgenomsnitt (Sundsvall)	122,0	Riksgenomsnitt (Uddevalla)	109,6
Tio-i-botten					
Överkalix	66	Bjurholm	76	Åsele	74
Krokom	69	Hofors	77	Pajala	75
Åsele	69	Åsele	77	Laxå	75
Dorotea	69	Pajala	78	Strömsund	76
Lekeberg	70	Överkalix	79	Ljusnarsberg	76
Ydre	70	Hällefors	79	Överkalix	76
Sorsele	70	Laxå	80	Dorotea	77
Pajala	71	Fagersta	81	Jokkmokk	77
Ragunda	72	Filipstad	82	Kramfors	77
Sollefteå	72	Sorsele	82	Sorsele	77

1950, 1970 respektive 1990 har index 100

Sammantaget ger detta bilden av att folkmängden ökat i drygt hälften av landets kommuner sedan 1950, och att 82 % av befolkningen bor i dessa 160 kommuner. De växande kommunerna är befolkningsmässigt både stora och små. Nykvarn, Håbo och Knivsta med 10 000 till 20 000 invånare har ökat, liksom Uppsala, Lund och Umeå som idag har över 100 000 invånare. De små kommuner som växer ligger runt de större städerna, i pendlingsområdet, medan små kommuner i glesare regioner med få undantag haft en stabil men negativ befolkningsutveckling. Det är alltså drygt hälften av kommunerna som ökat sin folkmängd. Det är egentligen förvånande att inte fler kommuner vuxit, givet att landets folkmängd har ökat med 33 % på 60 år. Det betyder att hälften av Sveriges kommuner tillsammans ökat med 2,4 miljoner invånare. En slutsats som också kan dras är att trots tal om svängningar mellan urbanisering och kontraurbanisering förefaller befolkningsutvecklingen vara en oåterkallelig om än trögrörlig process, nästan deterministisk.

Figur 4 Kommuner ordnade efter procentuell befolkningsförändring 1950-2010

Cirkelytan proportionell mot kommunens befolkning 2010

De befolkningsmässigt största kommunerna Stockholm, Göteborg och Malmö, som tillsammans har drygt 17 % av landets befolkning, har förvisso haft en befolknings-tillväxt sedan 1950 men en moderat sådan. Stockholms kommun har till och med haft en lägre tillväxt än riksgenomsnittet (13 % jämfört med 33 % för riket som helhet), medan Malmös tillväxt är i paritet med riksgenomsnittet. I figur 4 visas kommunerna ordnade efter befolkningsförändring 1950-2010 och där cirkelarna visar kommunens befolkningsstorlek. De största kommunerna (största cirkelarna) finns i grafens mittersta del, i grafens högra del återfinns både små och mellanstora kommuner medan den vänstra delen – som visar befolkningsminskning - i stort sett bara rymmer små kommuner.

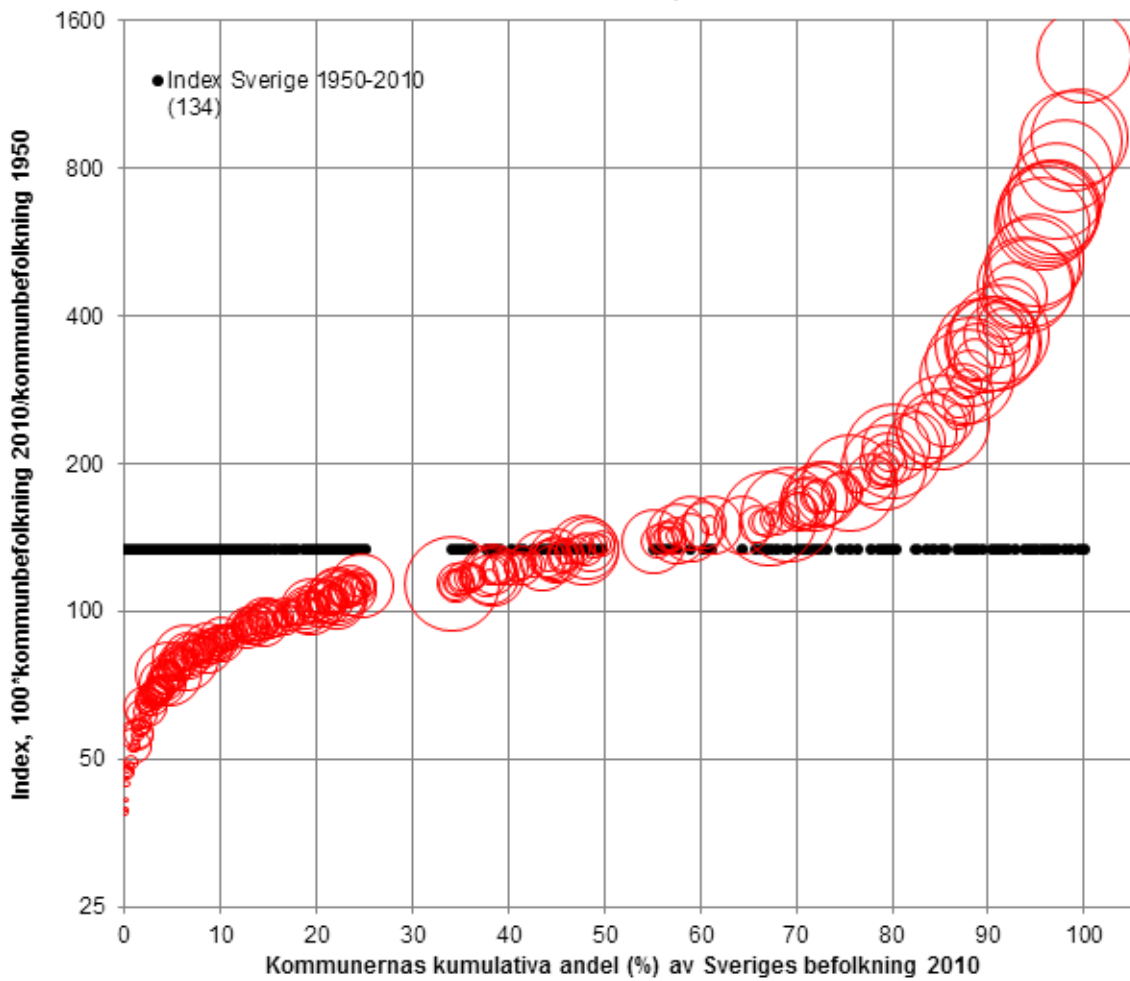
Figur 4 och 5 sammanfattar den diskuterade befolkningsomfördelningen under 60 år. Hälften av befolkningen i Sverige återfinns 2010 i kommuner som ökat mer än riksgenomsnittligt sedan 1950. I figur 4 visar cirkelstorleken hur stor lokalbefolkning de olika kommunerna har. Figuren visar att det framför allt är mycket små kommuner som

fått en reducerad befolkning. Den högra delen av figuren ger intryck av att många av de snabbväxande kommunerna inte heller är speciellt stora. Så är det, och det skulle kunna betyda att storleken inte har den avgörande betydelse för tillväxten som agglomerationsökonomi förutspår. Men, dessa små kommuner är inte vilka som helst. I figur 5 visas samma information som i figur 4 med den skillnaden att cirkelytan i stället speglar antalet personer som bor inom 5 mil från kommunens centrum. Figuren visar att nästan genomgående har dessa ”små” tillväxtkommuner en befolkning inom 5 mil som är lika stor som Stockholms 2 miljoner. Det handlar alltså, som redan konstaterats, till stor del om förortskommuner i Stockholmsregionen.

Det väsentliga för agglomerationsekonomin är vad som finns inom rimligt pendlingsavstånd – vad man kan nå med dagliga resor. Det som runt storstäderna råkar vara en ”kommun” är mer en historisk tillfällighet. En areellt liten kommun där kunde lika gärna vara ett stort bostadsområde inom en större kommun och då skulle dess lokalbefolkning vara helt osynlig i kommunstatistiken. Det här skiljer sig från övriga Sverige, speciellt när det gäller kommuner i norr. Där är kommunernas yta ofta så stor att kommungränsen sammanfaller med (eller överskrider) yttergränsen för ett rimligt dagligt pendlingsavstånd. Det var ju också ett av syftena med de kommunsammanslagningar som genomfördes från 1950-talet. Principerna för kommunsammanslagningarna innefattade emellertid också idén att kommunerna visserligen skulle bli tillräckligt stora för att ge underlag för differentierad samhällservice (t.ex. gymnasieskola) och ett rimligt differentierat näringsliv, men de skulle inte heller behöva bli så stora att närheten till befolkningen gick förlorad så att det uppstod ett ”demokratiskt underskott” (se t.ex. Herlitz, 1999; Nielsen, 2003:72). Uppenbarligen fick det argumentet genomslag speciellt för storstädernas förortskommuner.

Inte minst visar den mer sentida utvecklingen efter de stora kommunsammanslagningarna på den politiska styrkan där i detta argument. De flesta förändringar i kommunindelningen som inträffat under senare år är att välmående bostadsområden i kommuner runt storstäderna brutit sig ut och bildat egna nya (segregerade) kommuner. Eftersom själva kommungränsen i sig inte just påverkar något substantiellt på marknaden när det gäller tillgång på jobb och service och allt som har betydelse för ekonomi och inkomster för de som bor där så kan denna utveckling ses som en relativt betydelselös eftergift åt behovet att legitimera det kommunala självstyret.

Figur 5 Kommunerna ordnade efter procentuell befolkningsförändring 1950-2010

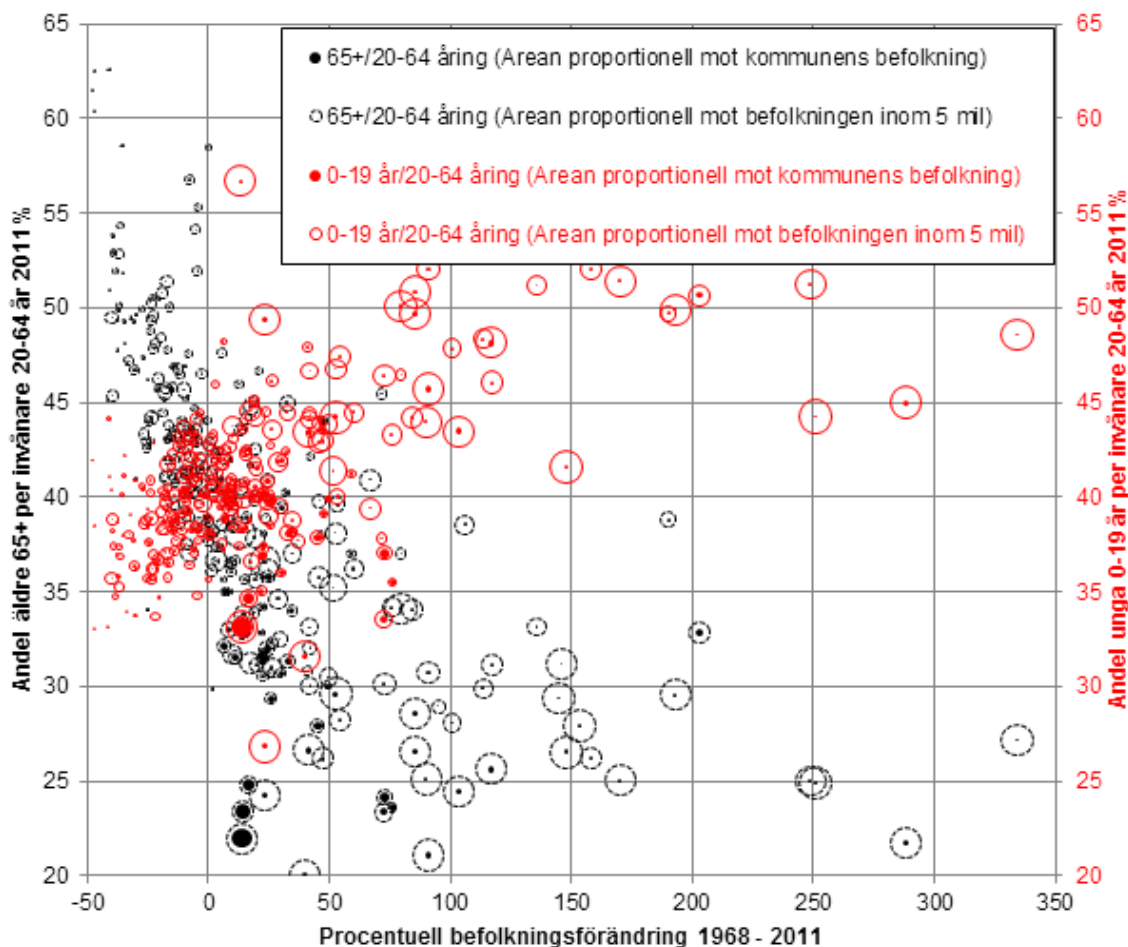

Cirkelytan är proportionell mot befolkningen inom en radie av 5 mil 2010

Den refererade omfördelningen av befolkningen från glesa till tätare omgivningar går inte obemärkt förbi när det gäller t.ex. den demografiska sammansättningen av befolkningen i kommunerna och den betydelse det har för kommunens situation och möjlighet att bidra till nationalhushållet. Figur 6 illustrerar hur försörjningsbördan för unga och äldre samspelar med befolkningstillväxten.

Figur 6 Försörjningsbörda för unga och äldre per kommun 2011 i relation till befolkningsförändringen 1968 – 2011

Cirkelytan proportionell mot kommunens befolkning 2010 resp. befolkningen inom 5 mil

I kommuner med en negativ befolkningsutveckling är det främst de äldre som blir kvar. I många sådana kommuner motsvarar antalet personer i pensionsåldern mer än hälften av antalet personer i arbetsålder. I kommuner som växer och särskilt i de som växer fort, motsvarar antalet personer i pensionsåldern i många fall mindre än 30 % av antalet personer i arbetsålder. Som tidigare observerats utgör storstädernas centralkommuner ett särfall. Där utgör antalet personer i pensionsåldern mindre än 25 % av antalet personer i arbetsålder trots att befolkningstillväxten i dessa kommuner är blygsam (eftersom den drivs ut till förortskommunerna p.g.a. att bostadsbyggandet i centrumkommunerna är lågt i förhållande till efterfrågan på bostäder där).

Andelen unga (0-19 år) varierar mindre med tillväxttakten. För en mycket stor del av kommunerna motsvarar antalet barn och ungdomar mellan 35 % och 45 % av antalet personer i arbetsålder – i kommuner med negativ befolkningsutveckling dock med en dragning mot den lägre gränsen, 35 %. I viss mån går andelarna alltså i motsatt riktning, många äldre och få ungdomar i kommuner med negativ befolkningsutveckling medan

det motsatta mer gäller för kommuner med befolkningstillväxt. Dock är det inte alls fråga om några kommuniserande kärn. Den sammanlagda försörjningsbördan för unga och gamla för befolkningen i arbetsålder är mycket större i kommuner med negativ jämfört med positiv befolkningsutveckling. Den kompensatoriska mekanismen står i stället staten för, i första hand via skatteutjämningsystemet och riktade statsbidrag, i så hög grad att själva uttrycket lokal "försörjningsbörda" i Sverige blivit förlegat. Det är inte den lokala befolkningen i arbetsålder som garanterar att det finns ekonomiska resurser att ta hand om lokala barn, ungdomar och äldre. Utan kompensationsmekanismen skulle de geografiska skillnaderna i välfärd varit mycket större. Av samma skäl skulle takten i urbaniseringen och anpassningen till agglomerationsekonomin också varit betydligt snabbare och antagligen också andelen mer påtvingade och oönskade individuella anpassningshandlingar som att med kniven på strupen flytta långt för att kunna försörja sina barn och ta hand om sina äldre anförvanter.

Pengar räcker långt men inte hela vägen. Som visats tidigare och i nästa avsnitt om framtiden finns ingen realistisk ekonomisk ersättning som förmår (partnern till) specialister och andra att flytta till okvalificerade jobb eller partiell arbetslöshet i små kommuner. Samtidigt behövs det just unga, välutbildade människor lokalt för att ta hand om vård, omsorg, skola och lokal service – skatteutjämnningen i sig tar inte hand om någon, om det inte finns någon som kan göra jobbet. Detta utöver att just de unga behövs för att någon ny verksamhet ska kunna gro i kommunen. Det unga och gamla behöver dessutom en social omgivning av barn, vänner och anförvanter som inte kan köpas för pengar, något som inte ingår i skatteutjämnningen.

Figur 6 visar inte något påtagligt samband mellan försörjningsbördan för unga och gamla och kommunbefolkningens storlek – utöver effekten av tillväxttakten. Däremot framträder de tidigare demonstrerade förortskommunerna runt storstäderna i skarp relief. Det är där som befolkningstillväxten och barnen finns – och det är där som de äldre inte finns (ännu). Antalet barn och ungdomar motsvarar där ofta mer än 50 % av antalet personer i arbetsålder. Antalet personer i pensionsåldern motsvarar oftast mindre än 30 % av antalet personer i arbetsålder – i många kommuner mindre än 25 %. Bristen på bostäder i storstädernas centrala delar gör att det är förorterna som framstår som urbaniseringsekonomin spjutspets. De är den motor som genererar den centrala resursen för storstadens och nationens ekonomiska utveckling: en välutbildad och differentierad arbetskraft som är direkt tillgänglig utan flyttning och familjeförhinder och som företagen kan matcha mot specifika krav för ny högproduktiv verksamhet.

4.1.1 Framtiden

Den presenterade bilden av den regionala befolkningsutvecklingen är resultatet av en långvarig och ganska långsam process. Trots vissa temposkillnader mellan årtionden (figur 3) och mindre skillnader mellan vilka kommuner som växer och minskar är den genomgående tendensen en fortgående urbanisering inklusive suburbanisering runt de större städerna. Hur kan detta komma att utvecklas framöver? Vilka nya villkor för näringsliv, sysselsättning och boende kan man förvänta sig på lång sikt av den fortgående regionala omfördelningen av befolkningen?

För att belysa den frågan presenteras några resultat som erhållits genom att köra simuleringsmodellen SimTab i 50 år³. SimTab är en tidsstyrd mikrosimuleringsmodell. Varje individ i befolkningen utsätts varje år för en individspecifik estimerad risk att dö, föda barn, emigrera, flytta till en annan kommun, börja eller sluta arbeta och stanna i eller byta verksamhet. Dessutom införs årligen immigranter från en pool av tidigare observerade immigranter. Sannolikheten för att föda barn, dö och emigrera baseras på skattade beteendekvationer. Val av destination vid flyttning inom landet eller val av verksamhet (arbeta/yrke) bestäms via sannolikhetsdragning i en multidimensionell empirisk tabell. Två scenarier används här. De skiljer sig åt i antagandet om den framtida invandringen:

- SimTab75: Det är ungefär samma antal som SCB har använt i sin nationella befolkningsprognos (75000/år).
- SimTab100: De senaste observerade årens invandring (100000/år) behålls hela prognosperioden. Simuleringsmodellen ger följande:

Totalbefolkningen i Sverige enligt SimTab75 ökar ganska måttligt mellan 2005 och 2055, med 18 % till 10,65 miljoner personer. Om dagens nivå på invandringen skulle bestå hela perioden (SimTab100) blir tillväxten nästan dubbelt så stor, 31 % vilket motsvarar 11,9 miljoner personer år 2055. Den kraftiga befolkningsomfördelning som observerats sedan 1950 och som illustreras i figur 3 motsvarar att 16 % av befolkningens bosättning omfördelats mellan kommuner mellan 1950 och 2005. Enligt bägge simuleringsalternativen blir takten i omfördelningen framöver bara drygt hälften så hög som under andra halvan av 1900-talet (omkring 8 %). Den simulerade förändringen framöver innebär alltså inte något trendbrott när det gäller utglesning och stadstillväxt men den lägre beräknade förändringen i simuleringarna är osäker, den är bl.a. en konsekvens av en lägre observerad omfördelning under den sentida period som simuleringen delvis bygger på (och inte hela perioden 1950-2005).

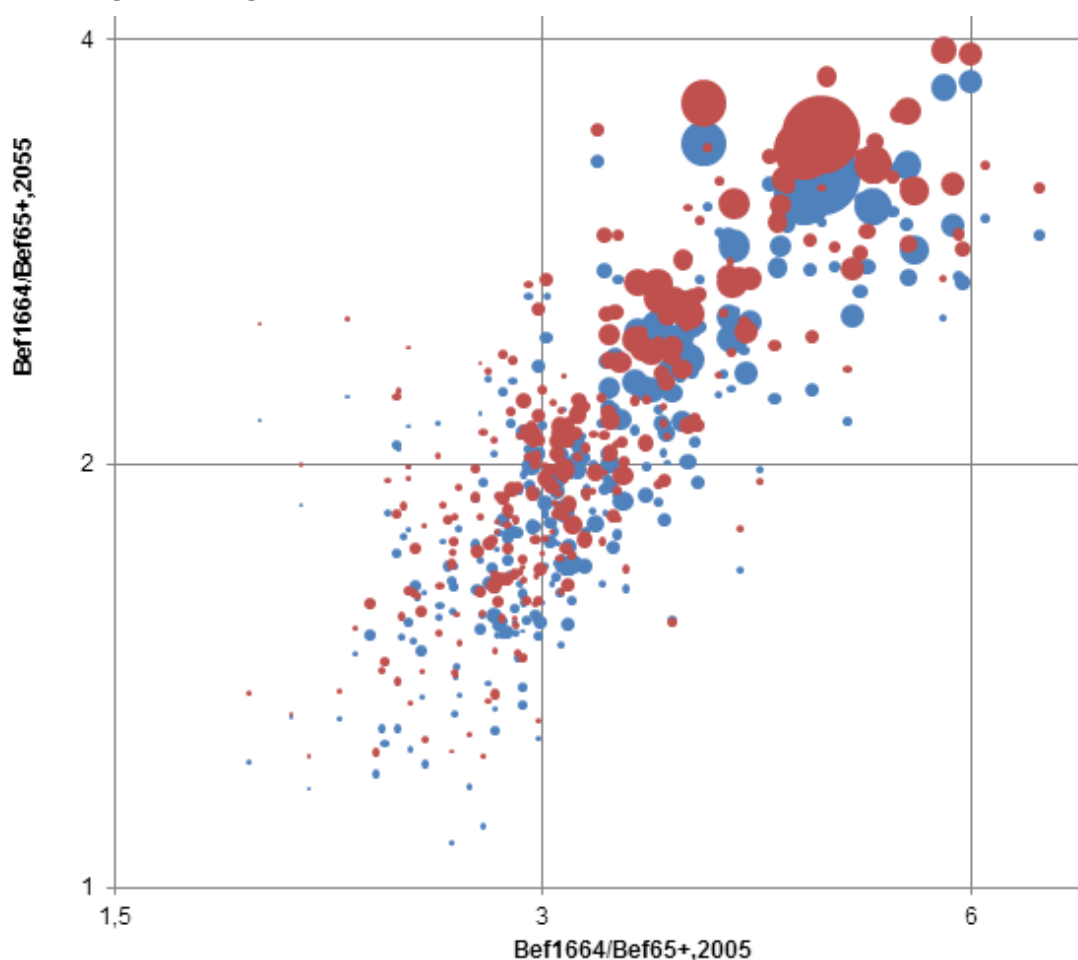
Enligt SimTab75 ökar antalet pensionärer med dagens pensionsålder 65 år från 1,6 till 2,6 miljoner, dvs. med 64 % mellan 2005 och 2055. Med SimTab100 blir det 2,7 miljoner och 73 %. Först efter 2030 märks skillnaden mellan scenarierna. Då börjar en del av de tillkommande invandrarna i SimTab100 från den första delen av prognosperioden att passera pensionsåldern. Den väsentliga förändringen ligger dock inte i den relativt blygsamma skillnaden mellan scenarierna utan i jämförelsen med den betydligt långsammare utvecklingen av befolkningen i arbetsålder enligt bägge scenarierna. År 2005 går det 3,7 personer i åldern 16-64 år på varje person som är 65 år eller äldre. Enligt SimTab75 sjunker den andelen till 2,4 personer 2055, en minskning med 35 %. Med högre invandring hela perioden enligt SimTab100 blir andelen 2,6 personer i åldern 16-64 för varje person 65 år och äldre år 2055, motsvarande en något lägre reduktion på 30 % av antalet personer i arbetsålder som varje pensionär har tillgång till. Den väsentliga informationen är dock det som är gemensamt för scenarierna, att arbetskraftspotentialen i förhållande till antalet äldre sjunker kraftigt.

---

³ Resultaten bygger på Holm & Mäkilä (2010, 2012) och Rephann, Mäkilä, & Holm (2005).

En ytterligare komplikation är att (figur 7) de regionala skillnaderna som redan i utgångsläget är stora ökar över tid till 2055. Man kan säga att problemen med t.ex. stafettläkare och allmän brist på vård- och omsorgspersonal idag mest påtagligt är ett minoritetsproblem för den del av befolkningen som bor kvar i perifera och glesta bygder. Deras problem idag blir inom 50 år ett majoritetsproblem för en stor del av nationens befolkning, även för de som bor i större städer. De kommande 50 åren kommer antalet personer i den vårdkrävande åldersgruppen 85+ att bli tre gånger fler än idag. Arbetskraften ökar under samma period med högst 20 %. Problemet accentueras av den sneda regionala fördelningen av vårdbehövande i förhållande till potentiell vårdpersonal. En oproportionerligt hög andel av åldringarna återfinns i små perifera kommuner medan arbetskraften till stor del bor i medelstora och större städer. Den snedfördelningen tilltar påtagligt under den kommande 50-årsperioden.

Figur 7 Försörjningskvoter för äldre per kommun 2005 och 2055 i relation till befolkningsförändringen 1968 – 2011

Enligt **Sim Tab 75** och **Sim Tab 100**

Det regionala matchningsproblemet ökar alltså, speciellt när det gäller skola, vård, omsorg och annan lokal service. Samtidigt ökar den andel av befolkningen, särskilt i arbetsålder, som bor i medelstora och större städer. Därmed får de större möjlighet att

(bl.a. via lokalt minskade matchningsproblem där) bidra till nationalhushållet i mer högproduktiva verksamheter som konsekvens av agglomerationsekonomin. Om en del av de nya resurser som detta ger kanaliseras mot glesbygden blir paradoxen att service-nivån för den åldrande befolkningen där kanske kan bibehållas just för att många flyttat därifrån. Det förutsätter en kraftig ökning av antalet utpendlare dit bland vård- och omsorgspersonalen. Mot detta talar att när omsorgen om de äldre blivit ett majoritetsproblem så reduceras kanske solidariteten med den minoritet som bor just i glesbygden. En sak understryker scenarierna - vårdsektorn är den långsiktigt största och säkraste tillväxtbranschen.

4.1.2 Är de växande kommunerna vinnare?

Även om det över tid sker svängningar mellan urbanisering och kontraurbanisering är befolkningsomfördelning en trög process. Resultatet i koncentration av befolkning till stora regioner är till stor del resultatet av historien. Frågan är då varför det förefaller vara ett självspelande piano? I den regionalpolitiska utredningen från år 2000 visar en studie av människors flyttmotiv att arbetsrelaterade flyttningar minskat i betydelse (Garvill et al., 2000). Arbete och försörjning som flyttmotiv utmanas av andra motiv. Människor flyttar till studier i unga år, och skaffar då nya sociala nätverk, vanor och preferenser. Efter utbildningen är det naturligtvis lättare att få ett arbete som motsvarar utbildningen i områden med en större och mer diversifierad arbetskraftsefterfrågan. Ska dessutom två personer i ett hushåll få ett arbete de vill ha, ställs ännu högre krav på en bred arbetsmarknad. För den yngre nyutbildade gruppen är arbetsmarknaden viktig, men också valfrihet, vänner och socialt liv betyder mycket i flyttbeslutet. Flyttningar i senare skeden i livet motiveras i högre grad av sociala än arbetsrelaterade motiv. Att flytta närmare släkt och vänner och att byta miljö anges som de viktigaste drivkrafterna. Och när större delen av befolkningen bor i befolkningstäta regioner är det också där släkt och vänner finns. Förvisso återvänder en del till de små, glesbefolkade kommuner som de vuxit upp i, men då dessa kommuner kontinuerligt tappat invånare minskar också antalet potentiella ”återvändare”.

Det positiva med befolkningsökning på den kommunala nivån kan lätt tas för givet, men kanske finns det skäl att också något lyfta fram möjliga problem med en (snabb) ökning av befolkningen. I de flesta fall kräver en stor inflyttning en betydande utveckling och förändring av infrastruktur och bostäder. En stor del av risken och kostnaderna som är förenade med det läggs på kommunerna. Förstås ökar också trycket på vård, skola och omsorg, i vilken grad beroende på vilka grupper som utgör inflyttarna. På individnivå är det mera oklart hur det ligger till med vinster och kostnader i samband med att flytta. Vinsterna kan förstås uttryckas i en förbättrad livskvalitet eller högre lön, men det kan också vara kostsamt för den enskilde att komma långt bort från vänner och bekanta och om flytten går från landets mindre orter till de större städerna krävs vanligen stora ekonomiska uppoffringar för att nå bostadsmarknaden.

Kanske kan man säga att bilden för kommunerna i nedre delen av figur 5 och karta 1 ser rätt dystert ut om man fokuserar på befolkningsgeografi. Detta accentueras i karta 3, där varje kommuns yta är proportionell mot totalbefolkningen i kommunen. Jämfört med

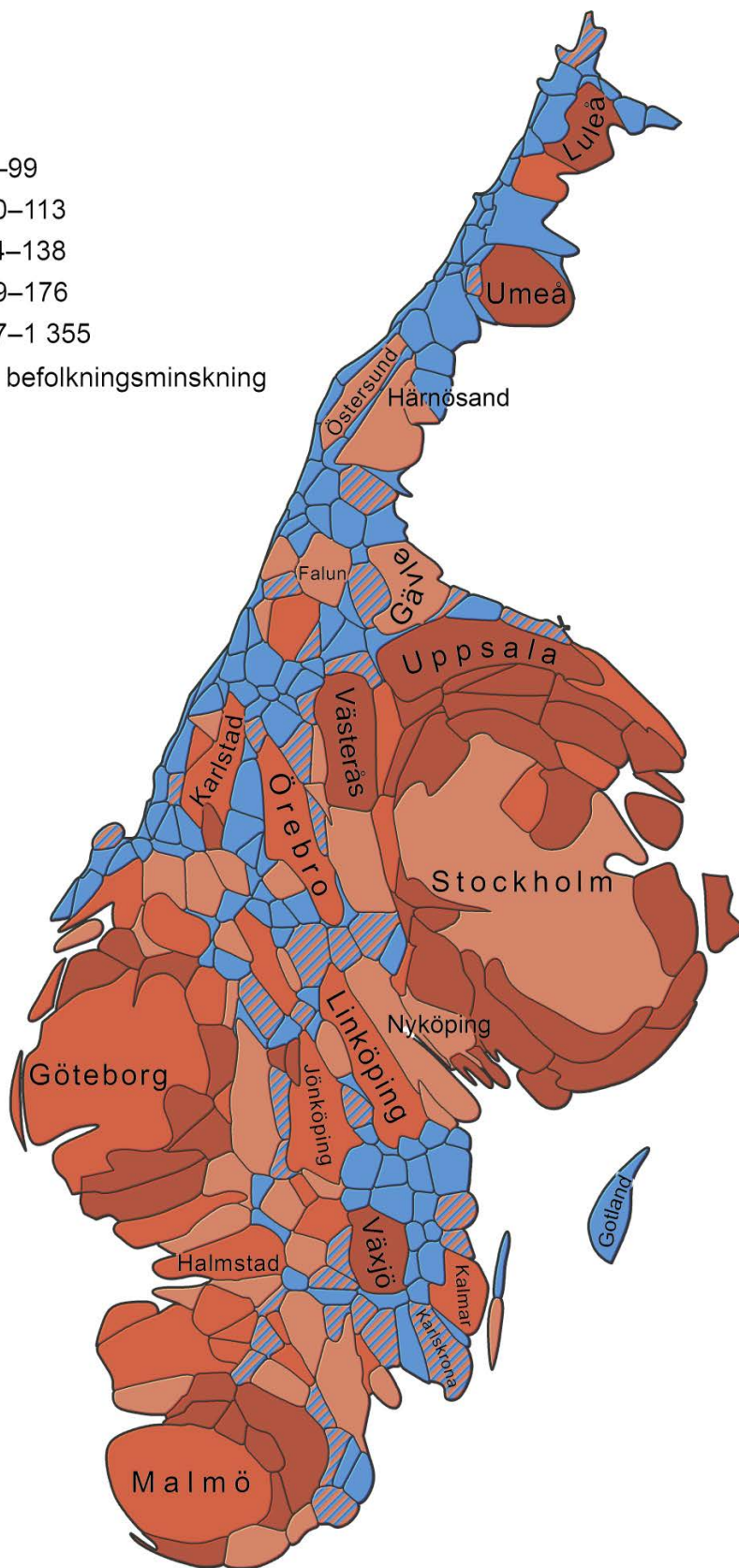
den ”vanliga” kartesiska kartan (där ytan på kartan är proportionell mot kommunens yta) ger en sådan karta en mer rättvisande bild av hur många personer som finns i kommuner med en viss utveckling, i detta fall befolkningstillväxt (karta 2 visar motsvarande grundkarta med namnen på alla kommuner inlagda). Kartan visar med nästan smärtsam tydlighet befolkningsutvecklingen sedan 1950. Karta 4 är en slags karikatyr av karta 3, där är varje kommuns yta i stället är proportionell mot indexet för tillväxt. En kommun som ökat sin befolkning 100 % är där dubbelt så stor som en kommun med oförändrad befolkning. Kartan visar övertydligt var i Sverige det är attraktivt att bosätta sig. Men måste en kommun eller ett område växa för att vara attraktiv för dem som ändå väljer att bo där? De följande två kapitlen beskriver geografin ur andra, kanske minst lika viktiga, perspektiv – sysselsättning och produktivitet.

Karta 3 Befolkningsförändring 1950–2010. Kommunernas yta är proportionell mot folkmängden 2010

Index

- 39–99
- 100–113
- 114–138
- 139–176
- 177–1 355

< 100 = befolkningsminskning

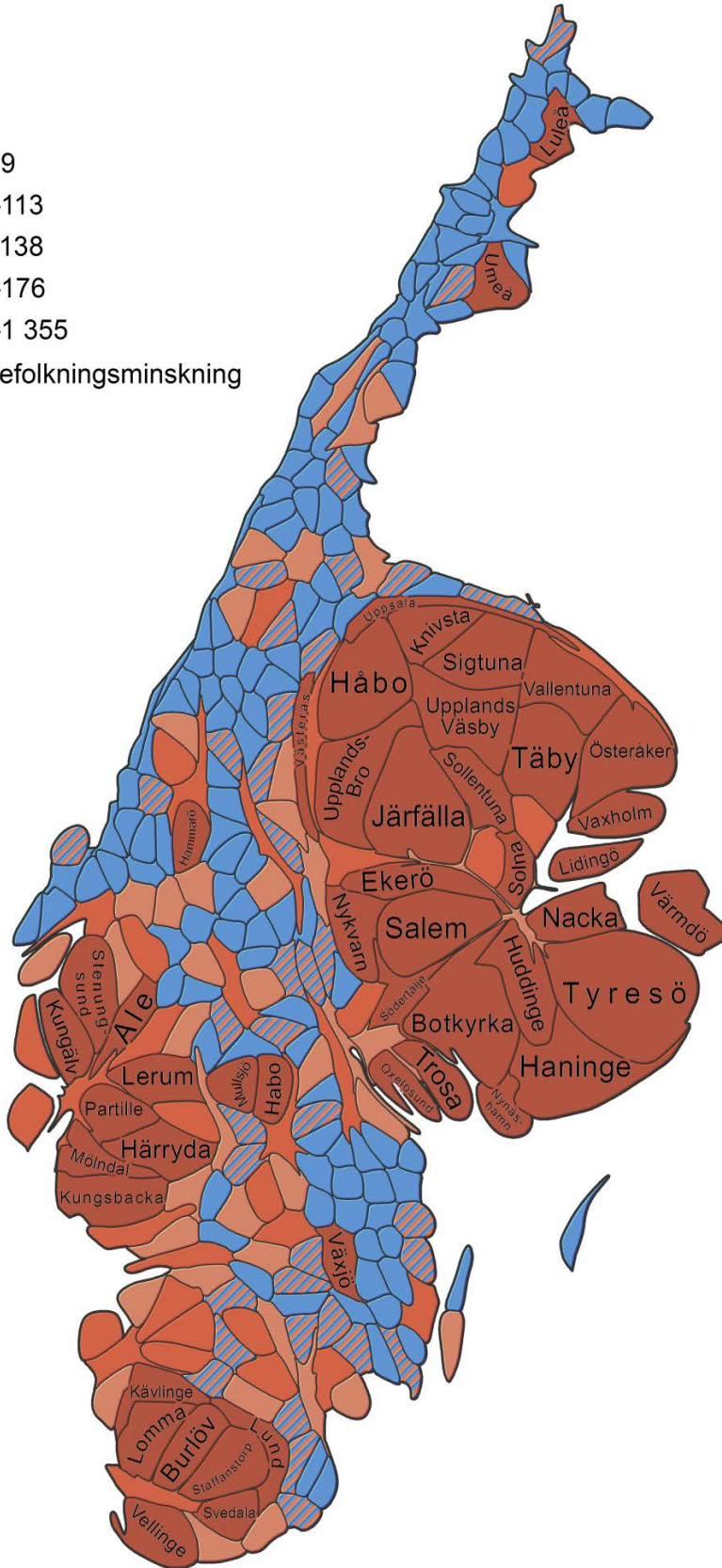

Karta 4 Befolkningsförändring 1950–2010. Kommunernas yta är proportionell mot indexet för befolkningsförändring

Index

- 39–99
- 100–113
- 114–138
- 139–176
- 177–1 355

< 100 = befolkningsminskning

4.2 Sysselsättningens geografi

Sysselsättningen – och den andel av lokalbefolkningen som arbetar i bostadskommunen eller någon annanstans - varierar starkt mellan landets kommuner. Enligt figur 8 representeras extremvärdena år 2010 av en kommun (Haparanda) där sysselsättningsgraden för 20-64 åringar är 61 % och en annan (Nykvarn) där 86 % av 20-64 åringarna arbetar. Det är 39 % jämfört med 14 % som inte arbetar. Extremerna representerar ju inte så stor del av befolkningen. Men, i 40 kommuner⁴ med tillsammans 25 % av landets alla 20-64 åringar är mindre än 73 % sysselsatta. I andra ändan av skalan återfinns 40 kommuner⁵ med 10 % av 20-64 åringarna där sysselsättningsgraden är högre än 81 %. Det betyder att det är mellan 27 % och 19 % som inte arbetar.

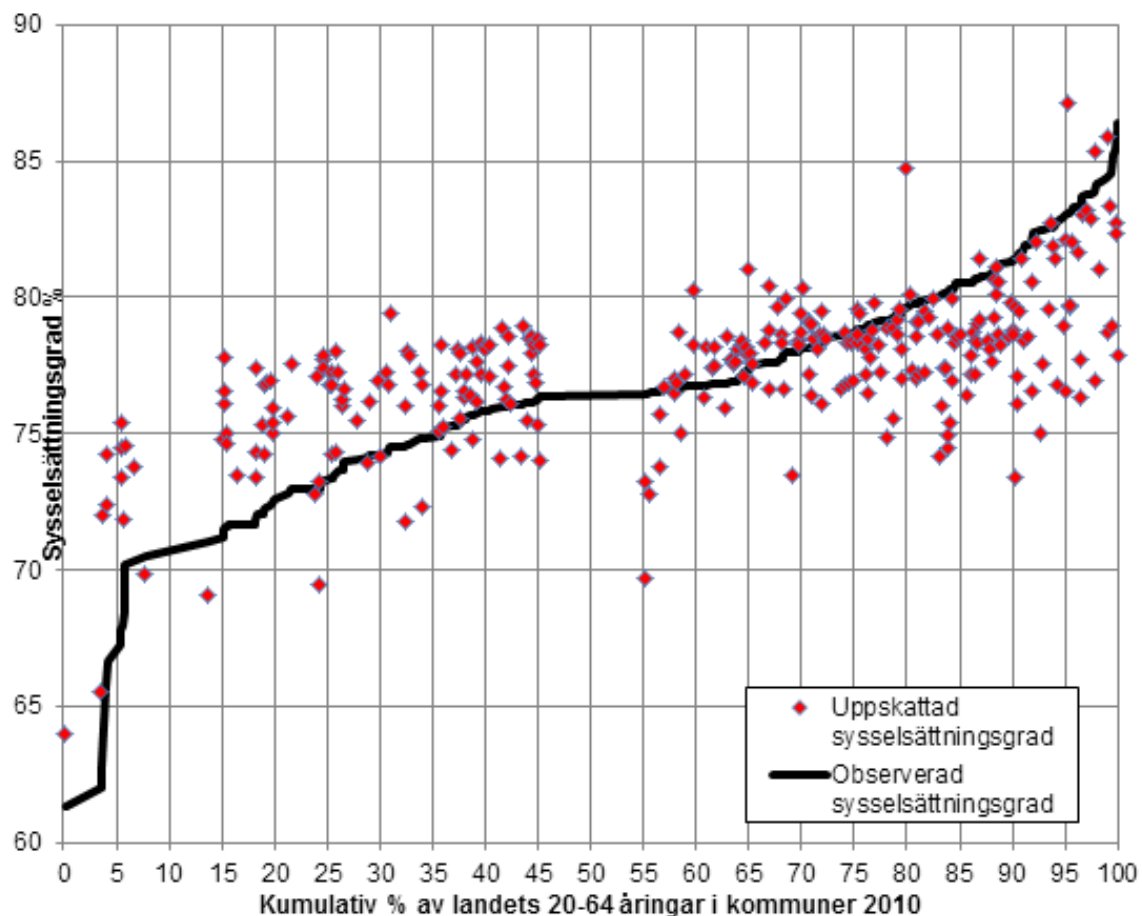
Det är ganska olikartade kommuner som har hög respektive låg sysselsättningsgrad. Not 4 och Tabell 2 antyder att en rad olika skäl kan ligga bakom en hög eller en låg nivå. Malmö kommun har näst lägst sysselsättningsnivå i Sverige. Även Göteborg, Linköping och Uppsala hör tillsammans med bl.a. ett antal små glesbygdskommuner till den grupp som har låg sysselsättning. Å andra sidan har små kommuner som Vårgårda, Dorotea, Gällivare, Vännäs och Östhammar tillsammans med bl.a. en del av de ofta återkommande storstadsförorterna mycket höga nivåer på sysselsättningen. En faktor som tycks spela in för låga nivåer är andelen invandrare i kommunbefolkningen. En annan sådan faktor är om kommunen domineras av ett universitet. Kommuner med låg eller negativ befolkningstillväxt kan förväntas ha större problem än andra även med sysselsättningen. De kommuner (t.ex. storstadsförorterna) som ansluter till agglomerationsekonomin huvudfåra kan förväntas sysselsätta fler. Vidare är det tänkbart att det finns ett samband mellan sysselsättningsnivå och i vilken grad kommunen är en arbets- eller bostadskommun. Den simultana, partiella effekten av dessa hypotetiska anledningar till höga eller låga nivåer har testats med en regression (OLS) baserat på observationer för de 290 kommunerna 2010. Den vänstra delen av tabellen visar hur resultatet blir om varje kommun får lika stort inflytande.

---

⁴ Haparanda, Malmö, Eda, Landskrona, Årjäng, Lund, Ljusnarsberg, Perstorp, Burlöv, Bjuv, Botkyrka, Södertälje, Göteborg, Helsingborg, Filipstad, Grums, Mellerud, Åstorp, Storfors, Eskilstuna, Linköping, Hällefors, Munkfors, Trollhättan, Strömstad, Gullspång, Klippan, Motala, Flen, Högsby, Bengtsfors, Norrköping, Kristinehamn, Uppsala, Ronneby, Olofström, Övertorneå, Söderhamn, Orsa, Åmål.

⁵ Vårgårda, Dorotea, Gällivare, Vännäs, Staffanstorps, Östhammar, Tyresö, Ljungby, Mörbylånga, Kävlinge, Värnamo, Vetlanda, Varberg, Stenungsund, Tjörn, Svedala, Älmhult, Täby, Vaggeryd, Öckerö, Håbo, Salem, Bollebygd, Lomma, Kungälv, Kiruna, Trosa, Vaxholm, Österåker, Härryda, Värmdö, Tranemo, Lerum, Kungsbacka, Ydre, Ekerö, Knivsta, Vallentuna, Habo, Nykvarn.

Figur 8 Observerad och beräknad sysselsättningsgrad för 20-64-åringar per kommun 2010 rangordnat efter observerad sysselsättningsgrad

Den högra delen i figur 8 visar resultatet om snarare varje person får lika stort inflytande. Det ger ett proportionellt större inflytande för stora kommuner (se tabell 2). Knappt hälften av variationen mellan kommuner i sysselsättningsgrad kan hänföras till den sammanlagda effekten av dessa fem faktorer. En jämförelse mellan observerade och beräknade sysselsättningsgrader i figur 8 visar att mycket annat spelar in och att de fem faktorerna inte riktigt förmår spegla hela bredden i variation mellan kommuner i sysselsättningsgrad.

Tabell 2

Indikator	Per kommun, R2= 0.47			Per individ, R2=0.99		
	Koefficienter	Standardfel	t-kvot	Koefficienter	Standardfel	t-kvot
Konstant	73.895	2.404	30.733	25.721	2.008	12.809
Högskola (förekomst av)	-4.467	1.014	-4.405	-4.010	0.404	-9.928
Andel utlandsfödda	-0.309	0.027	-11.545	-0.579	0.020	-29.177
logbef5mil	1.307	0.409	3.198	10.408	0.415	25.086
dag/natt 20-64 (2010)	0.011	0.012	0.919	0.050	0.012	4.179
Befolkningsökning i % 1968-2011	0.031	0.004	6.977	0.010	0.005	1.981

Bland de fem faktorerna har andelen utlandsfödda den kraftigaste inverkan på sysselsättningsgraden (i bägge alternativen). Det tar lång tid, speciellt för senare års flyktinginvandrare, att få fotfäste på arbetsmarknaden – men detta är ändå ett mer temporärt problem – efter en generation reduceras skillnaden. Därnäst i betydelse har befolkningstillväxten i det första alternativet (då alla små kommuner får stort inflytande på resultatet). Med det andra befolkningssvågda alternativet kommer befolkningstillväxten först på fjärde plats. Givet alla andra förhållanden så är sysselsättningsgraden låg i kommuner med negativ befolkningstillväxt. På tredje plats (i bägge alternativen) kommer betydelsen av att ha ett stort universitet. En större del av befolkningen i arbetsålder där studerar i stället för att arbeta – vilket ju är avsikten. Antalet personer som bor inom pendlingsavstånd har alltså en påtaglig betydelse – givet befolkningstillväxten etc. (som ju också är kraftigt relaterad till regionstorleken).

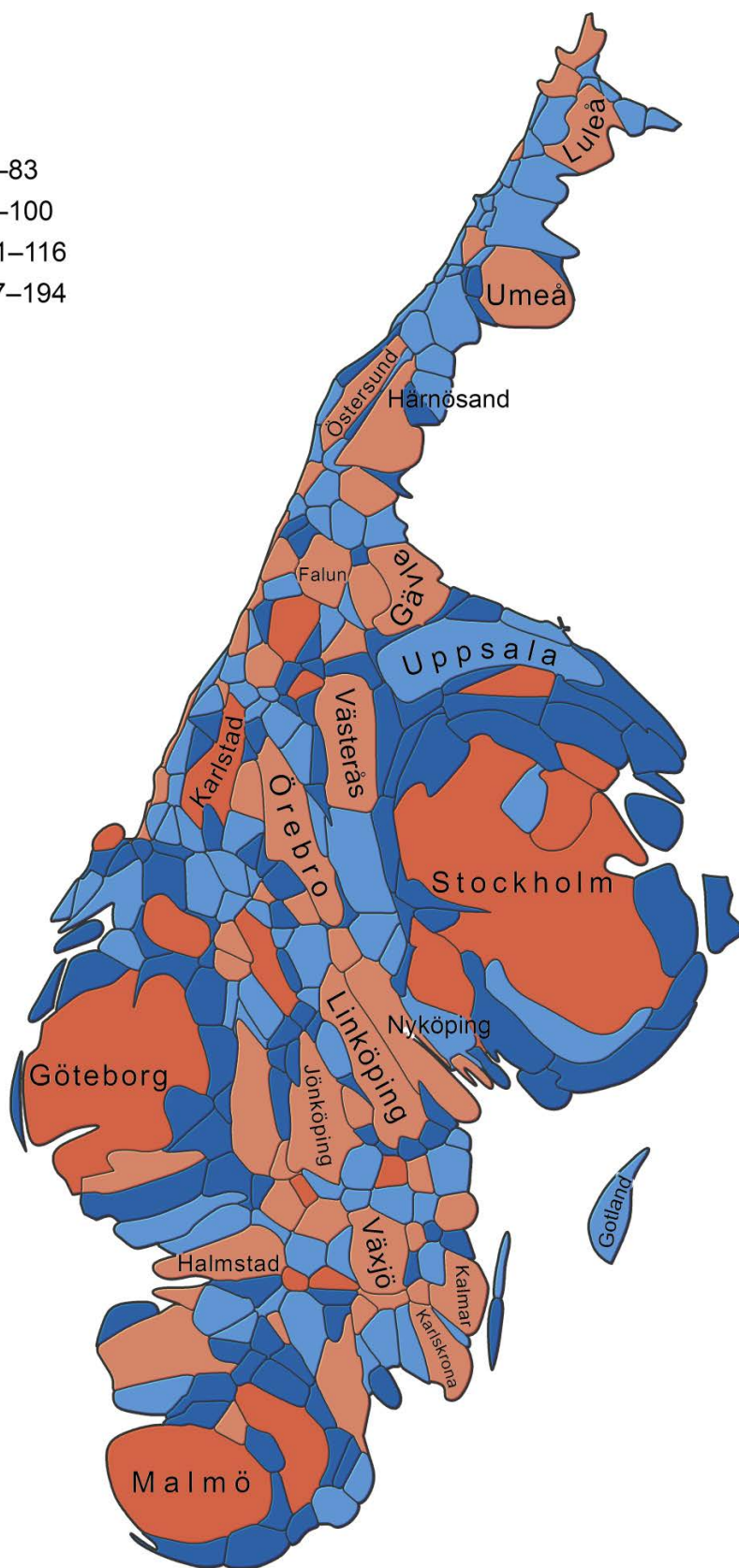
Det är ändå värt att notera att den lokala arbetsmarknadens storlek kommer först på andra respektive fjärde plats som förutsättning för hög sysselsättningsnivå i kommunen. Kraften i agglomerationsekonomin är varken dominerande eller entydig när det gäller hur stor del av lokalbefolkningen som jobbar. Även relationen mellan dag- och nattbefolkning, dvs. i vilken grad kommunen är en utpräglad arbetsplats- eller bostadskommun spelar in svagt positivt, vid sidan av de övriga faktorerna men bara om man tar hänsyn till antalet individer i kommunerna. Om man däremot bortser från de starkare sambanden (med andel invandrare, universitetsort, befolkningspotential och tillväxt) blir det enkla sambandet negativt som figur 9 visar. Kommuner där många arbetar i förhållande till antalet boende som arbetar (inpendlingskommuner) har ofta lägre sysselsättningsgrad än de mer utpräglade bostadskommunerna. Det positiva partiella sambandet beror bl.a. på att det i hög grad är just storstadskommunerna som är utpräglade arbetskommuner och där finns också universitetet och många invandrare. Detta framgår också av karta 5.

Det är osannolikt att en selektion efter ”anställningsbarhet” skulle kunna förklara så stora skillnader. I stället antyder utfallet att undersysselsättningen i många kommuner motsvarar ett stort latent produktionsbortfall. Det är inte orimligt att sätta t.ex. 80 % som en sysselsättningsnivå som alla kommuner skulle kunna nå upp till på lång sikt när så många sinsemellan olikartade kommuner (se tabell 2) redan ligger betydligt över den nivån. Om en sådan norm uppnås överallt skulle ytterligare ca 243 000 personer i åldern 20-64 år bli sysselsatta i landet. Det motsvarar 6 % av totalantalet personer i 20-64 årsåldern i Sverige. Det är svårt att se någon annan produktionshöjande förändring som skulle ha tillnärmelsevis lika stor betydelse som att få dessa i arbete. Skillnaderna i total sysselsättningsnivå är den primära geografiska mismatchningen på arbetsmarknaden.

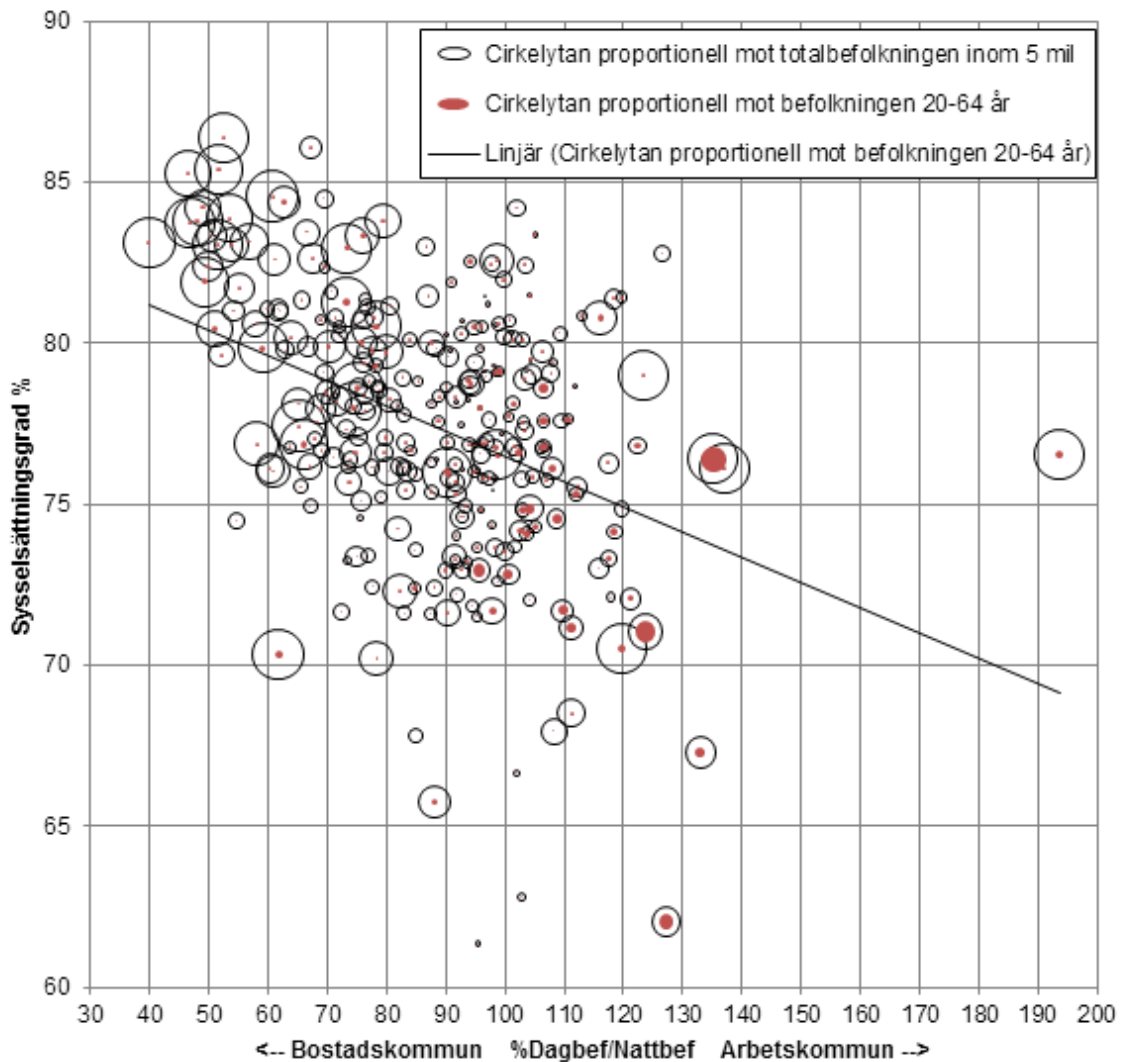
Karta 5 Dagbefolkning/nattbefolkning 2010. Kommunernas yta är proportionell mot folkmängden 2010

Index

- 40–83
- 84–100
- 101–116
- 117–194

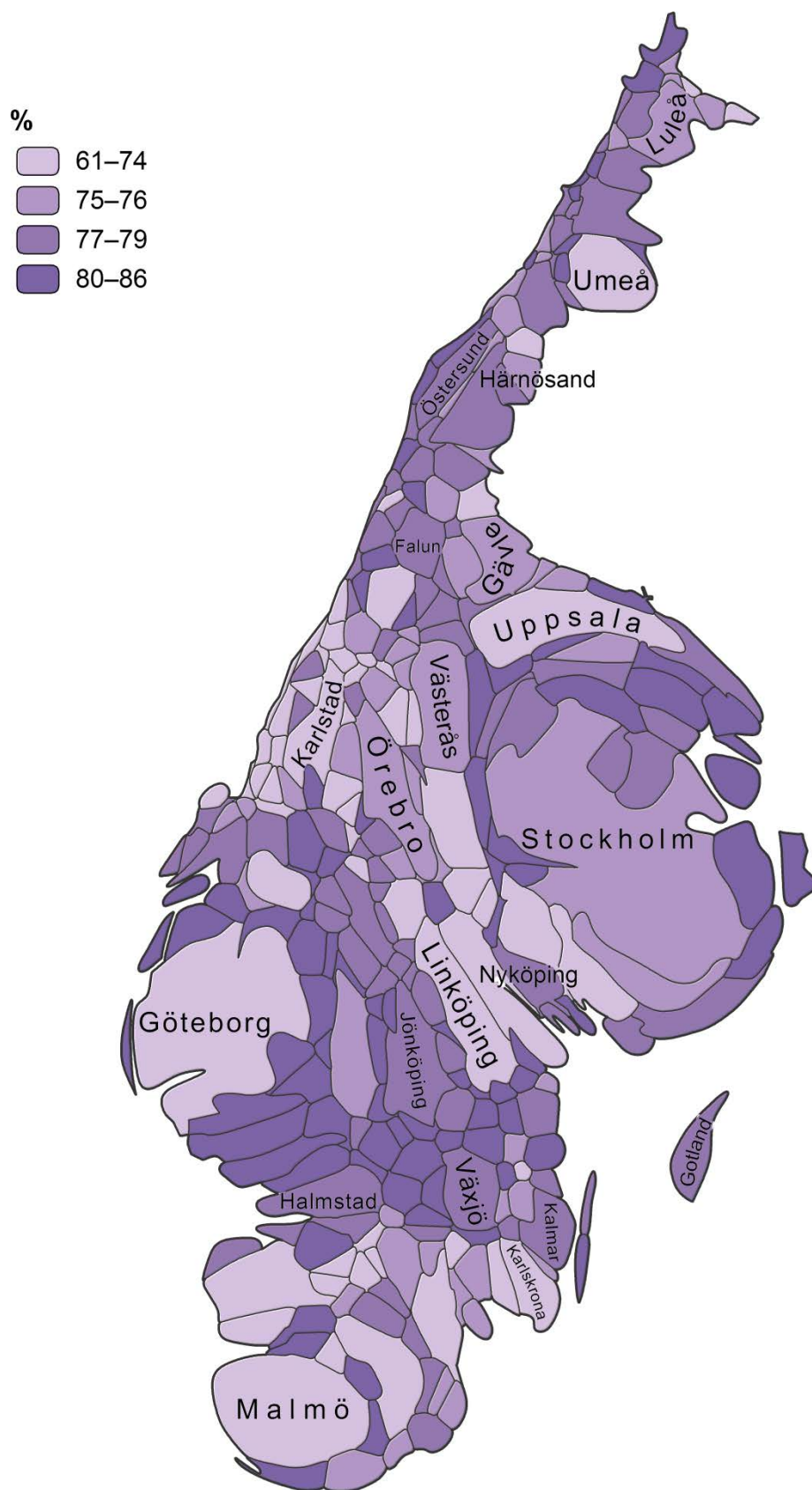

Figur 9 Sysselsättningsgrad i bostads- och arbetskommun 2010

Karta 6 sammanfattar hur sysselsättningsnivån varierar över landet. Kommunernas yta är här, liksom i karta 2, proportionell mot befolkningen. Det framgår att storstäderna (invandrare, bostadsbrist) och universitetskommunerna (av naturliga skäl) har lägre sysselsättningsgrad, medan några små kommuner i Norrlands inland och ganska många i Småland och runt Stockholm och Göteborg har betydligt högre sysselsättningsgrad. Karta 7 är en ”karikatyr” av karta 6 med kommunernas yta proportionell mot deras sysselsättningsgrad. Den visar tydligt var flitens boningar finns, fr.a. i ett bälte som startar i Väst kustöarna, passerar Bohuslän och därefter går runt (men inte inkluderar) Göteborg och som sedan fortsätter tvärs över landet via Småland delvis ända fram mot östkusten.

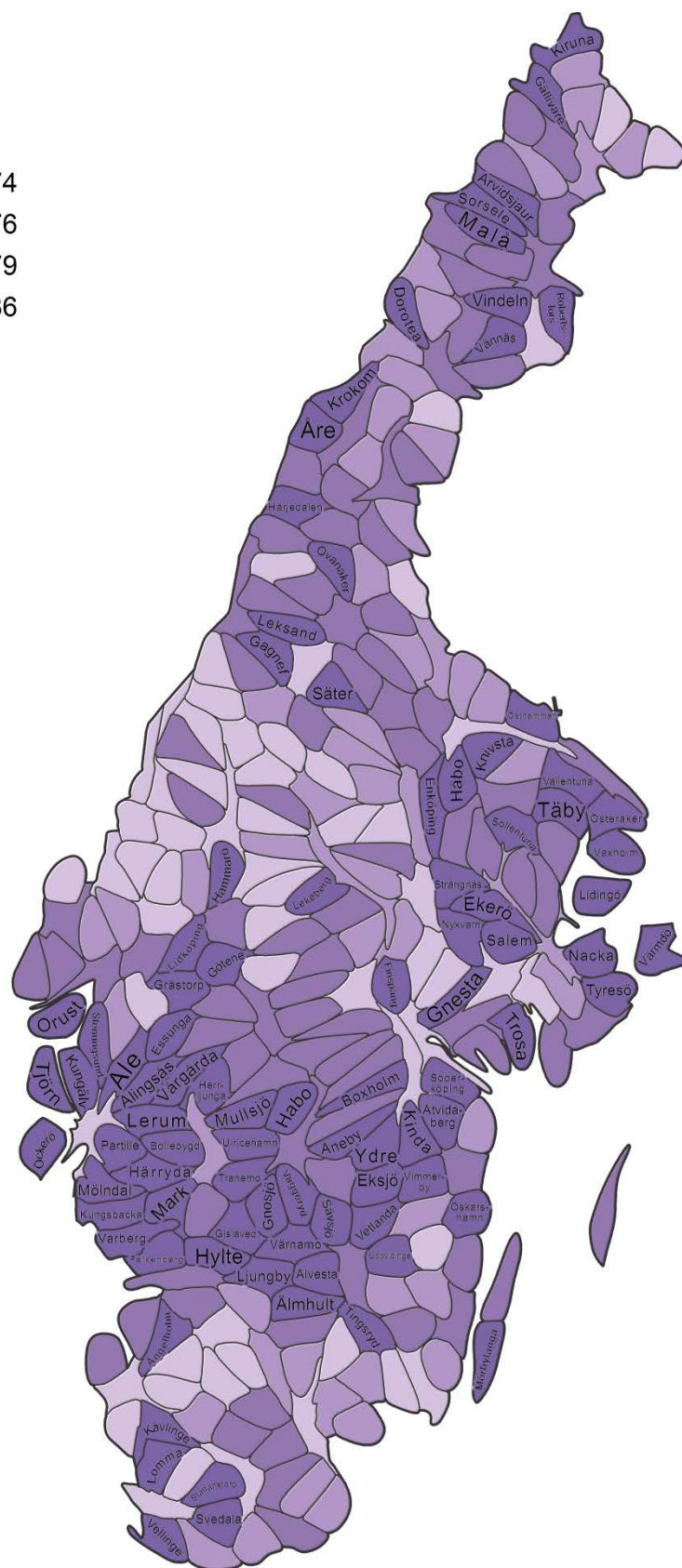
Karta 6 Sysselsättningsgrad per kommun 2010. Kommunernas yta är proportionell mot folkmängden 2010

Karta 7 Sysselsättningsgrad per kommun 2010. Kommunernas yta är proportionell mot nivån på sysselsättningsgraden

%

- 61-74
- 75-76
- 77-79
- 80-86

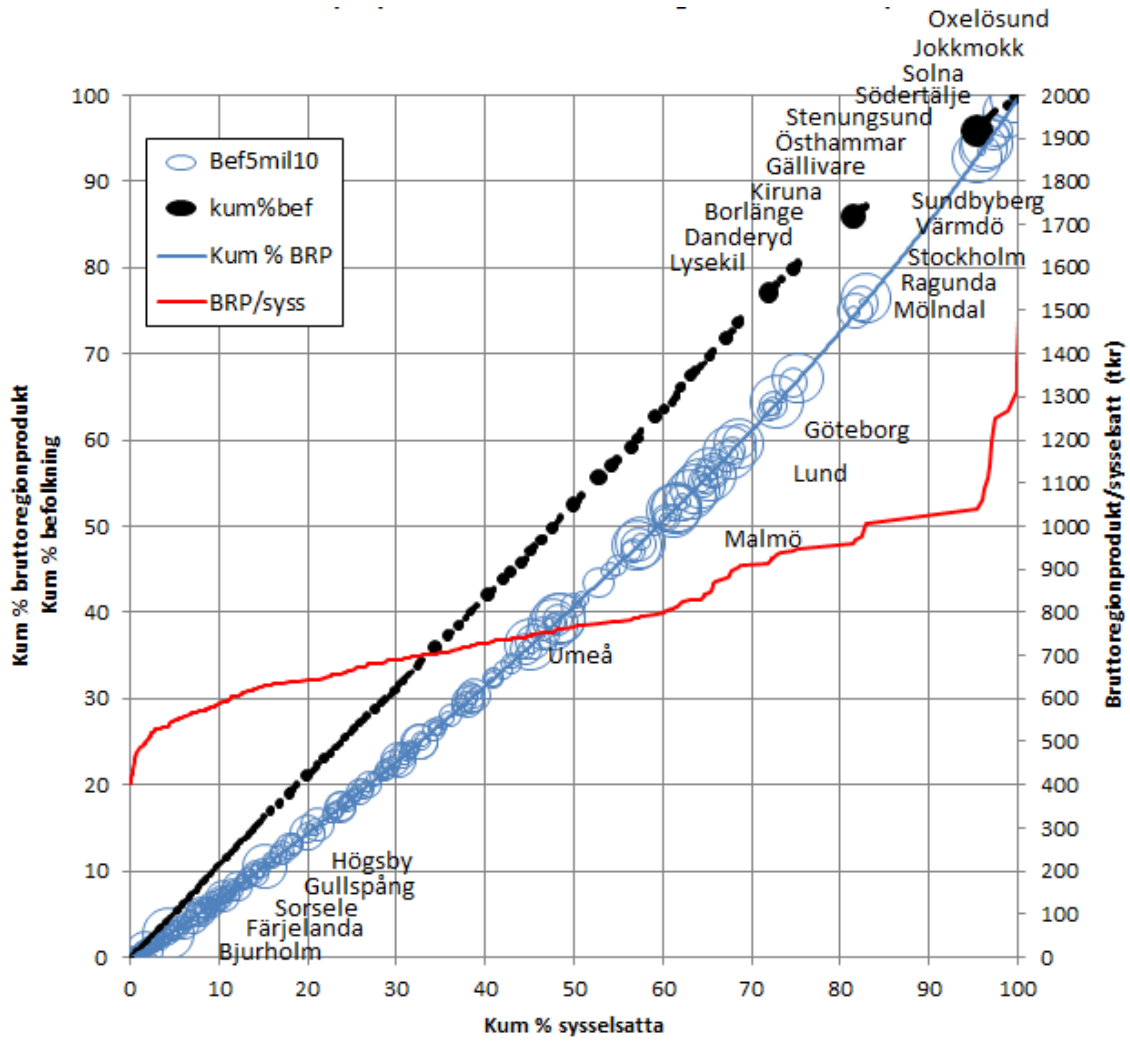
4.3 Produktionsvärdenas geografi

Var i landet åstadkoms den produktion av varor och tjänster som vi sedan lever på eller använder för att investera och byta till oss importvaror? Några svar kan utläsas ur figur 10. Där rangordnas kommunerna efter bruttoregionprodukt (BRP) per sysselsatt. Den produktionsnivån varierade 2007 mellan kommuner från 400 till 1600 tusen kronor per sysselsatt. En tiondel av sysselsättningen återfinns i de 76 kommuner som hade lägre BRP per sysselsatt än 600 tkr. Samtidigt fanns 17 % av sysselsättningen i de 12 kommuner som hade högre BRP per sysselsatt än 1000 tkr. Av dessa 12 kommuner ligger fem i ett storstadsområde (Danderyd, Stockholm, Värmdö, Solna och Södertälje). Övriga sju kommuner, ”bruksorterna”, med mycket högt förädlingsvärde per sysselsatt har däremot en helt annan lokalisering (Borlänge, Kiruna, Gällivare, Östhammar, Stenungsund, Jokkmokk och Oxelösund). Den röda kurvan visar t.ex. att Umeå ligger nära mediannivån (50 % av alla sysselsatta bor i kommuner med lägre värden) för BRP/sysselsatt, nästan 800 tusen kr. Den blå kurvan visar att dessa kommuner under mediannivån tillsammans hade mindre än 40 % av hela landets bruttonationalprodukt. De blå cirklarna visar, för varje kommun, hur många som bodde där 2010. De svarta punkterna visar att mer än 50 % av befolkningen bor i de kommuner som hade lägre BRP än Umeås mediannivå.

Karta 8 och 9 visar, på lite olika sätt, var kommuner med hög och låg bruttoregionprodukten per sysselsatt ligger. Stockholm och Göteborg dominerar kartbilden 8 genom att ha höga produktionsnivåer och omfatta en stor del av befolkningen. Malmö kommer inte så långt efter. Men, som även framgår av figur 10, flera små kommuner långt från storstäderna har mycket höga nivåer (bruksorterna). Karta 9, där bruttoregionprodukten per sysselsatt även avspeglas i den visuella storleken på kommunen, visar att det är ganska många kommuner runt om i landet, t.ex. i Bergslagen och Malmfälten som utöver de 12 (med över 1000 tkr) har en BRP per sysselsatt över 720 tkr.

Figur 10 Bruttoregionprodukt per sysselsatt (dagbefolkning) och kommun 2007

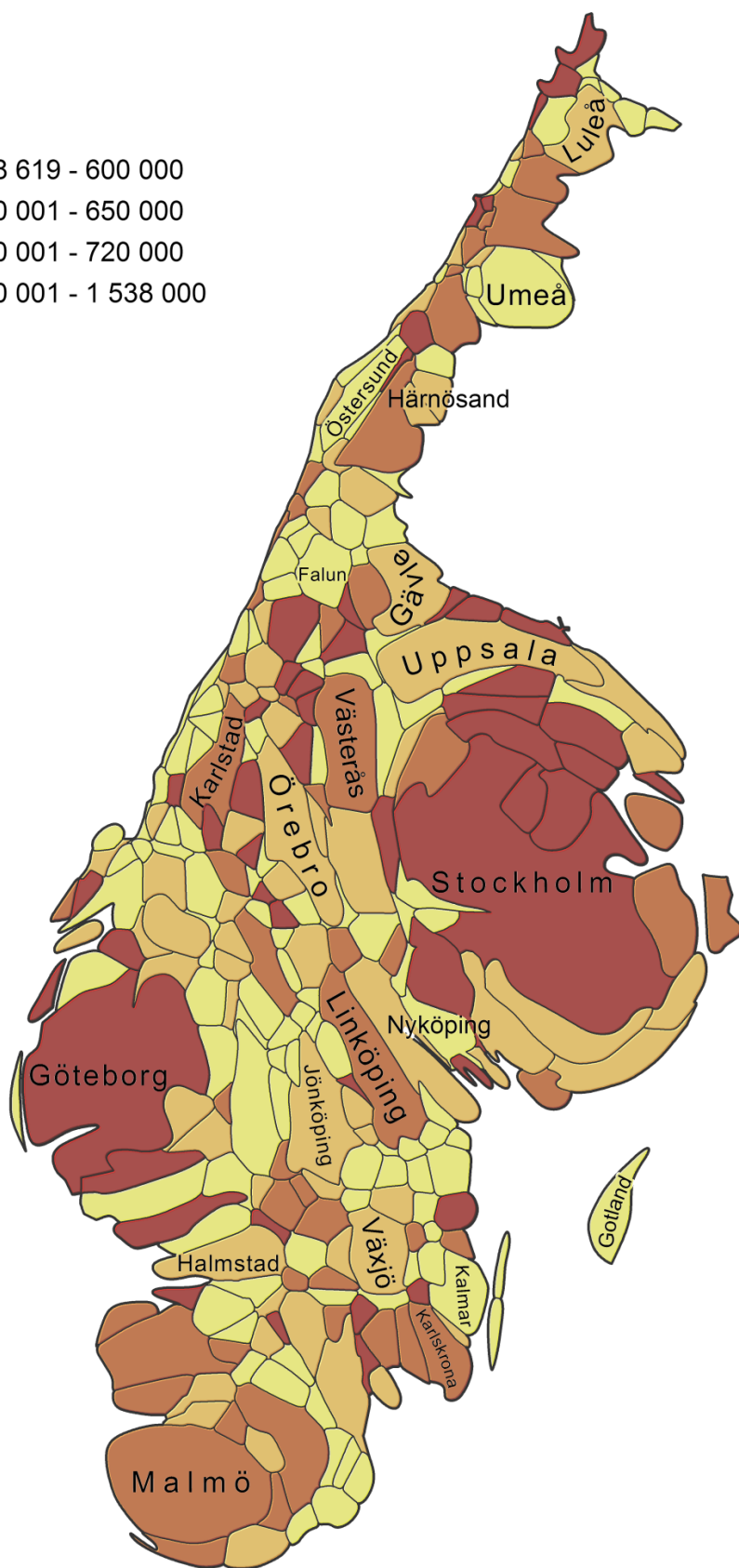

Cirkelytan proportionell mot befolkningen inom fem mil

Karta 8 Bruttoregionprodukt (BRP) per sysselsatt 2007. Kommunernas yta är proportionell mot folkmängden 2010

SEK

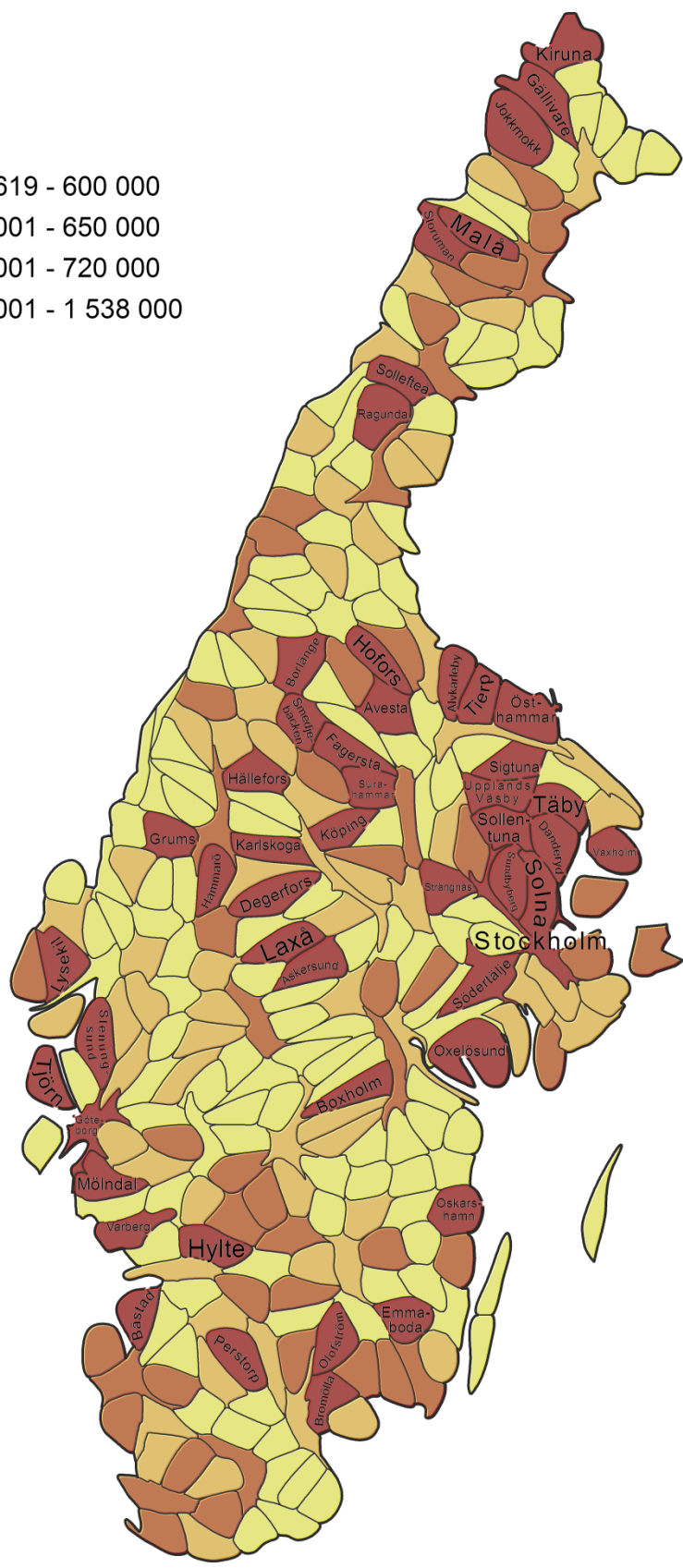
- 458 619 - 600 000
- 600 001 - 650 000
- 650 001 - 720 000
- 720 001 - 1 538 000

Karta 9 Bruttoregionprodukt (BRP) per sysselsatt 2007. Kommunernas yta är proportionell mot värdet på BRP per sysselsatt

SEK

- 458 619 - 600 000
- 600 001 - 650 000
- 650 001 - 720 000
- 720 001 - 1 538 000

I de mest ”produktiva” kommunerna var BRP-nivån i några fall tre gånger högre än i de med lägst nivå. Kan man då påstå att dessa toppkommuner bidrar tre gånger mer än de lägsta till nationalhushållet? Och att de därför ger förebilder som andra borde eftersträva hemmavid eller flytta till för att öka sitt bidrag till nationalhushållet? För att belysa den frågan hjälper det att titta närmare på vilka kommuner det är fråga om. I grova drag kan man urskilja tre typer: gruvkommuner, kommuner med tung kapitalintensiv processindustri bland ”bruksorterna” och kommuner som ligger i ett storstadsområde.

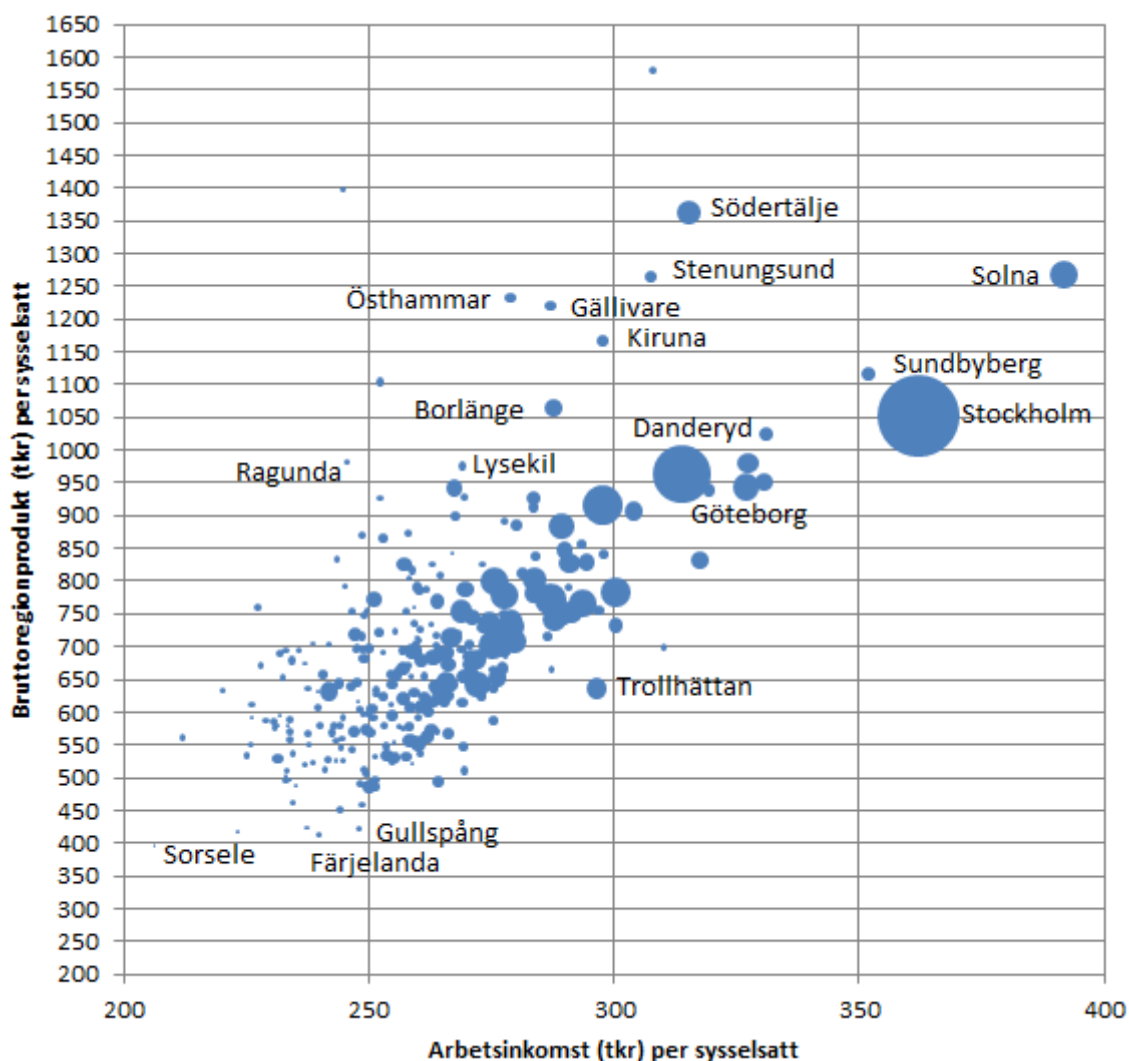
Att gruvkommunen har brytvärd malm inom sina gränser får betraktas som ren tur, att man dragit en vinstlott i naturens och världsmarknadens lotteri. Fyndigheten uppstår inte i andra kommuner bara för att någon önskar det. Inte heller att flytta dit som individ är annat än marginellt en fruktbar innovationsstrategi. Av samma skäl (naturens lotteri) uppstår inte mer brytvärd malm i kommunen bara för att det redan finns en gruva där – även om chansen är något större att hitta malm som redan finns. Processindustrier har nästa lika hårda traditionella lokaliseringvillkor som gruvorna: närhet till transportleder och råvarubas. Expansionspotentialen är också den nästan lika begränsad som gruvornas – åtminstone om insatsvarumarknaden (skog, malm) av transportkostnadsskäl är begränsad till vad som finns i Sverige.

Ju högre upp i värdekedjan den industriella produktionen ligger ju mer släpper dessa restriktioner – insatsvarorna kan köpas och produkten kan säljas på världsmarknaden. Då tillkommer i stället andra restriktioner. Det skyddande nationella monopolet på insatsvarumarknaden ersätts av hård global konkurrens – både vid köp och vid försäljning. Det skogsindustriföretag som inte eldar upp veden eller fortsätter att tillverka bräddor och papper utan i stället använder veden som råvara i nya processer för att tillverka kläder, medicin och mycket av det som idag görs av plast (olja) har nog framtiden för sig. Men, om företaget lyckas i den ansträngningen, i att utveckla, producera och sälja sådana nya produkter över världen - då var nog kostnaden för vedråvaran dess minsta bekymmer. Det lilla som behövs i förhållande till produktvärdet kan lätt köpas vart som helst. Företaget blir, liksom alla högförädlade industrier, ”foot loose”, dvs. dess lokalisering är inte beroende av traditionella transportkostnader för insatsvaror och produkter. I stället slår den nationella och globala agglomerationsökonomi till med full kraft. Företaget kan bara utvecklas där det går att hitta rätt, kvalificerad arbetskraft, där kunskapen om det nya finns i personliga nätverk och där det finns en lätt tillgänglig marknad att testa produkten på.

Både gruvor och processindustri är kapitalintensiva. Det höga förädlingsvärdet behövs delvis för att betala för de stora investeringarna. De inköpen kan till en del göras inom landet om det finns nationella leverantörer som klarar av det. Sådana inköp ger alltså direkt ett värde till andra kommuner i landet. Dessa gruv- och processindustrikommuner kan därför anses bidra mer till nationalhushållet än kommuner utan någon industri som köper kapitalutrustning från resten av landet. Men, som vanligt, en utrustningsleverantör som ”klarar av det” klarar också av att exportera sin produkt på världsmarknaden och då spelar inte Sveriges lilla andel av världsmarknaden för produkten så stor roll för företagets framgång i sin hemkommun och i Sverige. Eller också spelar det ändå en roll –

fast av andra historisk-dynamiska skäl. Många framgångsrika verkstadsföretag startade som underleverantörer till en då framgångsrik lokal industri. I samspel lärde de sig vad som behövdes. Det gav en bas som kunde utvecklas till en export av specialiserade komponenter. Då var fortfarande klustret lokalt/regionalt eftersom avstånden till råvaran fortfarande spelade en roll. Det här släpar efter, företagare är minst lika platsbundna som andra människor även om det mesta idag pekar mot de stora stadsregionerna som den väsentliga och ofrånkomliga arenan för interaktion, inlärning och arbetskraftsförsörjning för nya företag med nya produkter.

Figur 11 Bruttoregionalprodukt och arbetsinkomst per sysselsatt (dagbefolkning) och kommun 2007

Cirkelytan proportionell mot antalet sysselsatta

Att gruvornas och processindustrins höga förädlingsvärde går till mycket annat än löner demonstreras av figur 11. Där relateras samma bruttoregionalprodukt per sysselsatt i kommunerna som i figur 10 till de i kommunerna sysselsattas genomsnittliga arbetsin-

komst. Huvudtendensen är att produktionsvärde och arbetsinkomst följs åt ganska nära och dessutom att produktionsvärde och inkomster ganska systematiskt ökar med antalet sysselsatta i kommunen (eller med närheten till en stor kommun). Men en stor del av de kommuner som har extremt höga förädlingsvärden per sysselsatt i figurerna har inte speciellt höga arbetsinkomster. Lönebildningen tycks där leva sitt eget liv oberoende av arbetsproduktiviteten. Men som sagt, skillnaden behövs i betydande utsträckning för att täcka höga kapitalkostnader.

Sammantaget kan man säga att produktionen i dessa gruv- och processindustri-kommuner kan betyda mer för landet som helhet än verksamheten i många kommuner med lågt förädlingsvärde per sysselsatt. Av hela landets sysselsättning återfinns 1,8 % i dessa sju kommuner (bruksorterna) med 2,7 % av landets samlade bruttonationalprodukt. En mindre del av skillnaden (2,7 % - 1,8 %) ger en ökad efterfrågan på utrustning från andra kommuner i landet. För övriga kommuner i landet kan bruksorternas höga produktionsnivå alltså ha en betydelse som högst motsvarar någon procent av BNP ungefär som ett års normal konjunkturvariation i den nationella ekonomiska tillväxten. Det är och förblir ett värdefullt bidrag. Till detta kommer dessutom ett antal motsvarande högproduktiva anläggningar i mindre kommuner baserade på lokaliserade naturresurser som inte är så stora att de synbart påverkar den samlade nivån för hela kommunen. Deras sammanlagda bidrag till andra kommuner kommer dock knappast att öka eftersom det baseras på en historisk länk till en lokal råvaruförsörjning som alltmer tunnas ut över tiden.

Spontana svar på den inledningsvis ställda frågan om vad vi ska ha resten av landet till pekar ofta på just dessa högproducerande råvarulocaliserade verksamheter som landsortens "raison d'être". Det blir då viktigt att det inte skymmer blicken för potentialen i huvudspåret, det som i figur 8 och 10 illustreras av kommuner med resterande 98 % av landets sysselsättning och 97 % av produktionsvärdet.

Inom huvudspåret ligger också den tredje gruppen kommuner i figur 10 och 11 med mycket höga förädlingsvärden per sysselsatt, de som ligger i ett storstadsområde. De ligger i eller nära en storstad men till skillnad från "bruksorterna" med höga förädlingsvärden är här även arbetsinkomsterna (fig. 11) i topp. De ligger i den övre ändan av en skala som startar med små kommuner långt från storstäderna.

Skalan i agglomerationsekonomin formas huvudsakligen av storleken på den lokala arbetsmarknaden. I figur 12 visas detta direkt. Där relateras bruttoregionprodukten per sysselsatt till just antalet sysselsatta i kommunen. Genomsnittstendensen, som visas av den röda kurvan, är tydlig och systematisk⁶; Från en bruttoregionprodukt per sysselsatt under 600 tkr i kommuner med 1000 sysselsatta till 1000 tkr i kommuner med en halv miljon sysselsatta. Men spridningen är lika påtaglig som huvudtendensen. Även om

---

⁶ Beräknad via en enkel Cobb-Douglas produktionsfunktion med enbart antalet sysselsatta i kommunen som produktionsfaktor: $Q = 0.30L^{1.09}$, där Q=kommunens bruttoregionprodukt och L=antalet sysselsatta i kommunen, $R^2=0.968$. Exponenten betyder att om sysselsättningen är 10% högre i en kommun så är i genomsnitt dess bruttoregionprodukt 10.9% högre.

man bortser från de markerade extremt produktiva råvarubaserade bruksorterna och storstadsförorterna så återstår ett stort antal kommuner som, givet antalet sysselsatta i kommunen, har en hög produktionsnivå. Och lika många som har en mycket låg nivå trots ett ansevärt antal sysselsatta i kommunen.

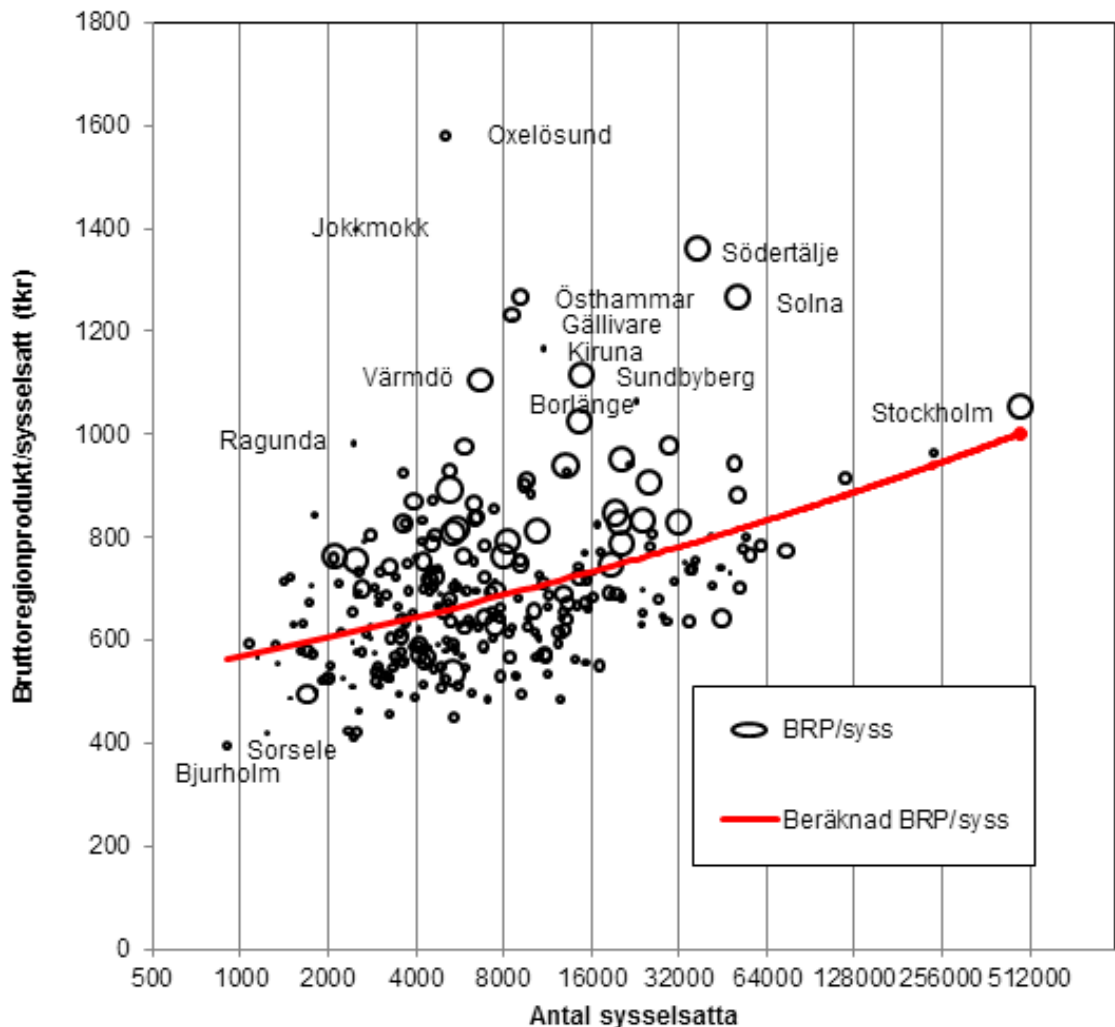
Agglomerationsekonomin pekar inte bara på arbetsmarknaden utan även på betydelsen av en tät och differentierad befolkningsomgivning för interaktion och marknad (t.ex. Maskell et al., 1998). I figuren illustreras detta av storleken på kommuncirklarna som har en volym proportionell mot antalet boende inom fem mil från kommunens centralort⁷. Figuren visar tydligt att befolkningen i omgivningen, givet antalet sysselsatta i kommunen ofta är högre för de positiva residualerna ovanför kurvan där produktionsnivån är hög än för kommunerna under kurvan som har ovanligt låg produktionsnivå även med hänsyn tagen till storleken i form av antalet sysselsatta. Givet storleken på den lokala arbetsmarknaden och befolkningsomgivningen kvarstår ändå en betydande variation.

Det är nog här, i de positiva residualerna från agglomerationsekonomin huvudtendens, som det är fruktbart att leta efter förebilder snarare än i de gamla bruksorterna. Var finns ”gasellerna”? Och varför finns de ibland i små kommuner långt från städerna?

---

⁷ Med även antalet invånare inom 5 mil (P) som faktor blir produktionsfunktionen: $Q = 0.226L^{1.081}P^{0.032}$, $R^2=0.967$. Bägge exponenterna är signifikanta men t-värdet för arbetselasticiteten ($t=88.8$, $p05=1.057$, $p95=1.105$) är 25 gånger högre än för befolkningselasticiteten ($t=3.6$, $p05=0.014$, $p95=0.049$). Storleken på den lokala arbetsmarknaden i absoluta tal är givetvis den huvudsakliga varianskomponenten för volymen på det lokala sammanlagda förädlingsvärdet. Exponenterna betyder nu att om sysselsättningen är 10% högre än i en annan kommun med samma befolkning inom fem mil så är i genomsnitt dess bruttoregionprodukt 10.8% högre och om befolkningen inom fem mil är 10% större än i en annan kommun med samma sysselsättning så är i genomsnitt dess bruttoregionprodukt 0.3 % större.

Figur 12 Bruttoregionprodukt per sysselsatt (dagbefolkning) och sysselsättning i kommun 2007

Cirkelytan proportionell mot befolkningen inom fem mil

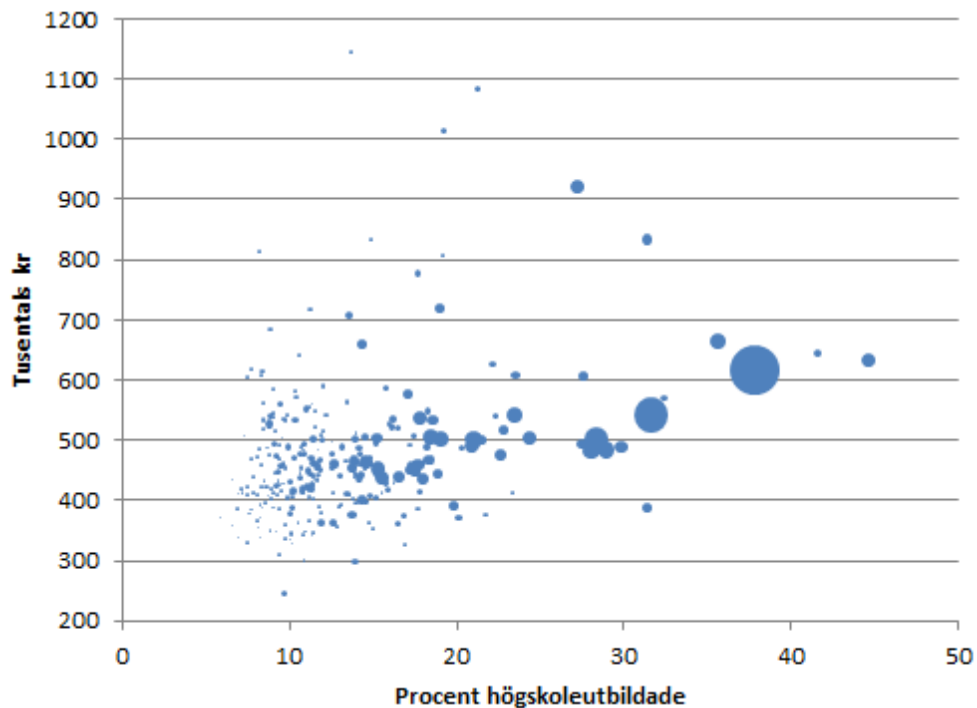
Utbildningsnivån i de olika kommunernas arbetskraft är en påtaglig bakgrund till produktivitetsskillnader. Figur 13 antyder ett samband för den privata sektorn som liknar de tidigare figurernas. Systematiskt högre utbildningsnivå i större kommuner parallellt med högre förädlingsvärde⁸. Men spridningen är också stor. Utbildning är inte

⁸ Inkluderas även antalet personer med högskoleutbildning bland de sysselsatta i kommunen (U) som en faktor blir produktionsfunktionen: $Q = 0,362L^{0,929}P^{0,023}U^{0,131}$, $R^2 = 0,970$. Alla tre exponenterna är signifikant skilda från noll. Exponenterna betyder nu att om sysselsättningen är 10 % högre än i en annan kommun med samma befolkning inom fem mil och antal högskoleutbildade bland de sysselsatta i kommunen så är i genomsnitt dess bruttoregionprodukt 9,3 % högre, om befolkningen inom fem mil är 10 % större än i en annan kommun med samma sysselsättning och antal högskoleutbildade bland de sysselsatta så är i genomsnitt dess bruttoregionprodukt 0,2 % större och om antalet högskoleutbildade bland ett lika stort antal sysselsatta som i en annan kommun med samma befolkning inom fem mil är 10 % fler så är i genomsnitt dess bruttoregionprodukt 1,3 % större. Blir det bara fler sysselsatta som inte är högskoleutbildade blir alltså att produktionen per sysselsatt lägre. Om däremot alla faktorerna ökar proportionellt lika mycket, med 10 %, kvarstår skaleffekten och produktionen ökar med 10,8 %.

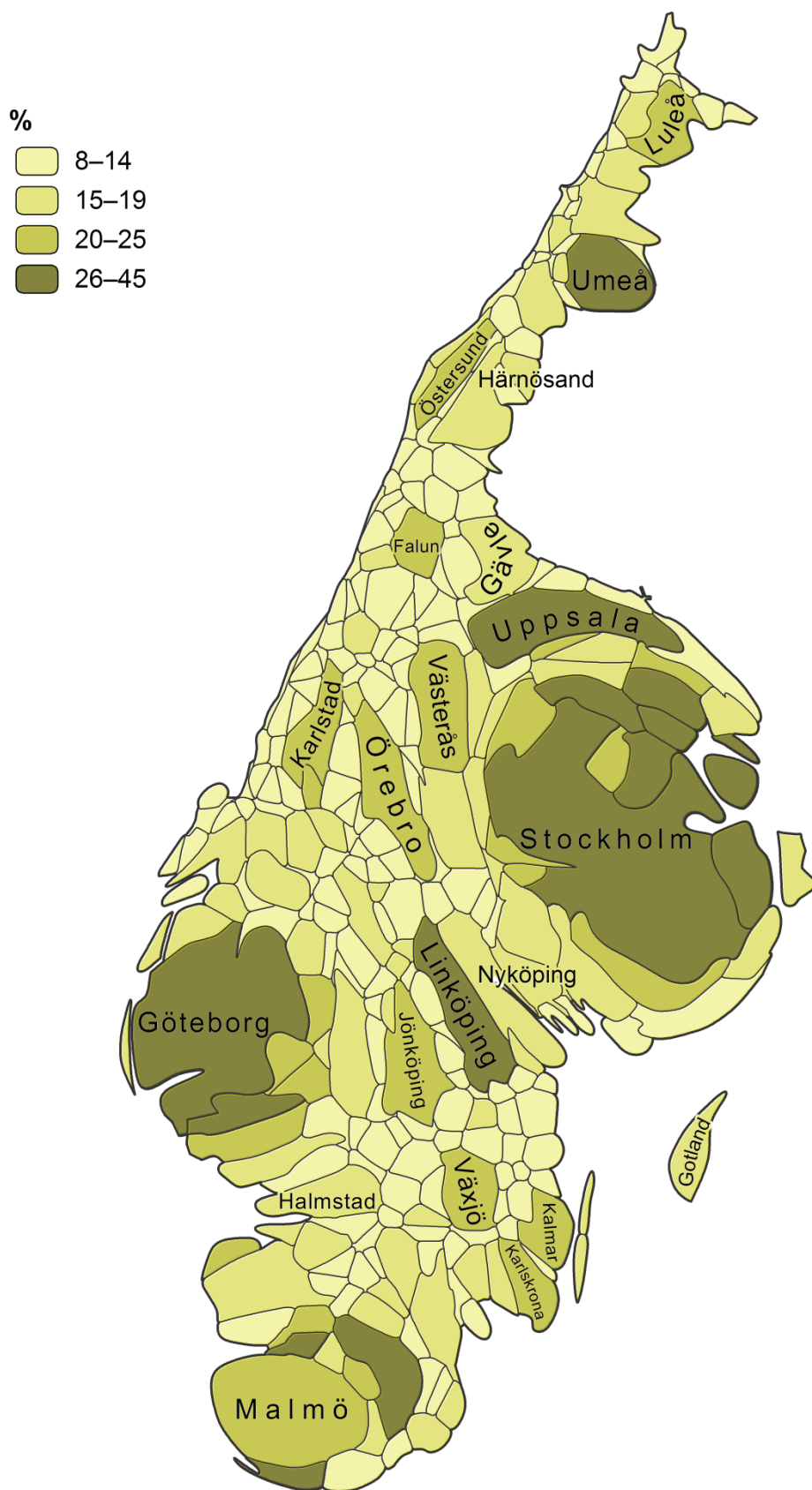
alls den enda faktorn bakom skillnaderna i förädlingsvärde per sysselsatt. Karta 10 visar också var de högutbildade bor som andel av befolkningen i arbetsålder.

Figur 13 Förädlingsvärde i privat sektor per sysselsatt och kommun 2008 i relation till den privatanställda dagbefolkningens utbildningsnivå

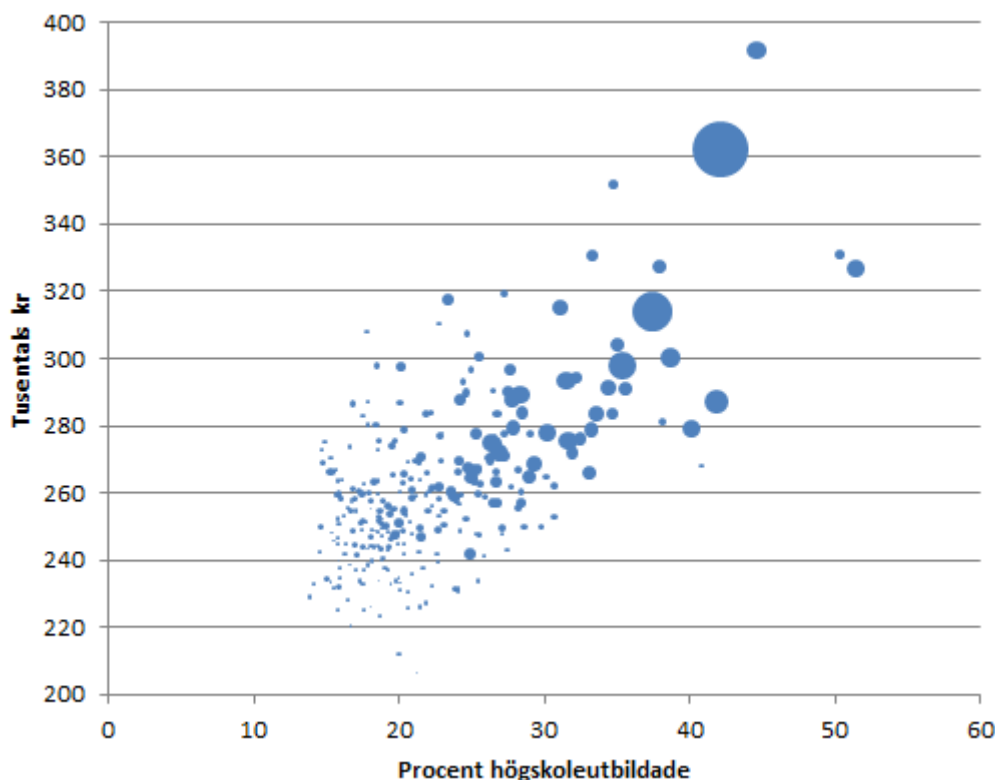
Cirkelytan proportionell mot den privata dagbefolkningen i kommunen

Karta 10 Andel högutbildade av befolkningen i arbetsålder (20-64 år). Kommunernas yta är proportionell mot folkmängden 2010

Figur 14 visar motsvarande samband mellan arbetsinkomst och utbildningsnivå. Där tycks följsamheten vara större än när det gäller förädlingsvärde. Om man hårdrar skillnaden tycks det som att vi mer får betalt för att vi utbildat oss än för att vi blivit produktiva. Figuren visar ändå att arbetsuppgifter och verksamheter där utbildning är en viktig produktionsfaktor i stor utsträckning är hänvisade till de större kommunernas arbetsmarknad.

Figur 14 Arbetsinkomst per sysselsatt och kommun 2008 i relation till dagbefolkningens utbildningsnivå

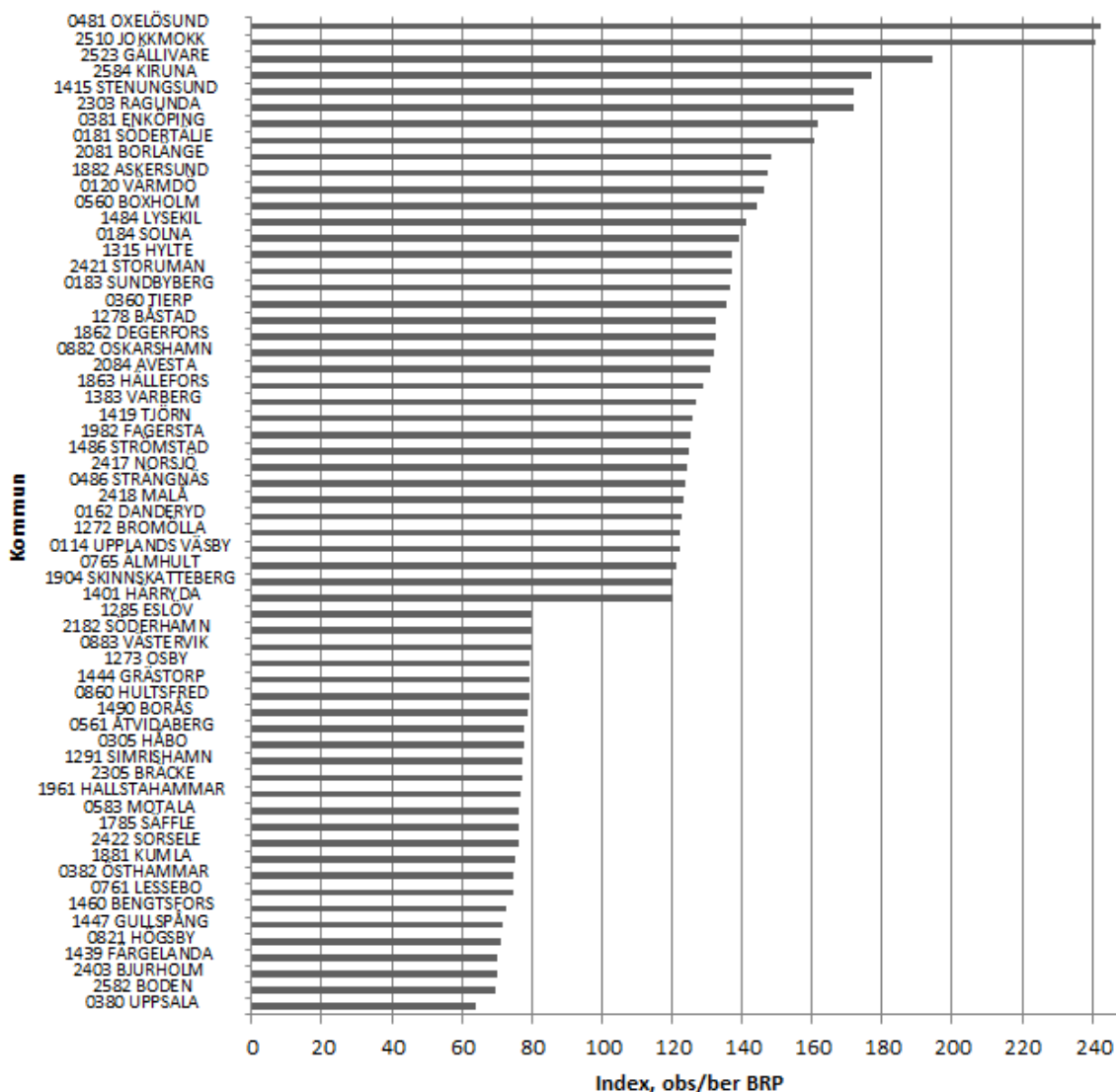

Cirkelytan är proportionell mot dagbefolkningen i kommunen

Agglomerationsekonomin ger avgörande villkor för produktionsförmågan i företagen i en kommun. Men det är inte det enda. I figur 15 relateras kommunens BRP/ sysselsatt till vad den skulle vara om det enda som påverkade nivån var kommunens position när det gäller storleken på den lokala arbetsmarknaden, utbildningsnivån bland de sysselsatta och tillgången på befolkning inom fem mil. Kommuner med höga indexvärden har alltså en högre BRP än vad som skulle förväntas utifrån dessa förutsättningar. Den höga nivån beror alltså där på något annat.

Även här dyker de gamla bekantingarna - bruksorterna - upp med sina speciella förutsättningar. Vilka speciella förutsättningar har de övriga kommunerna med höga indexvärden? Finns här något att hämta som förebild eller som motiverar deras "landsortslokalisering" även ur en nationell produktivitetssynvinkel?

Figur 15 Index av observerad och beräknad BRP per sysselsatt i kommuner som avviker mer än 20 % från index 100

Beräknat med hänsyn till antal sysselsatta, antal sysselsatta med högskoleutbildning och befolkning inom 5 mil

4.3.1 Näringsgrenar

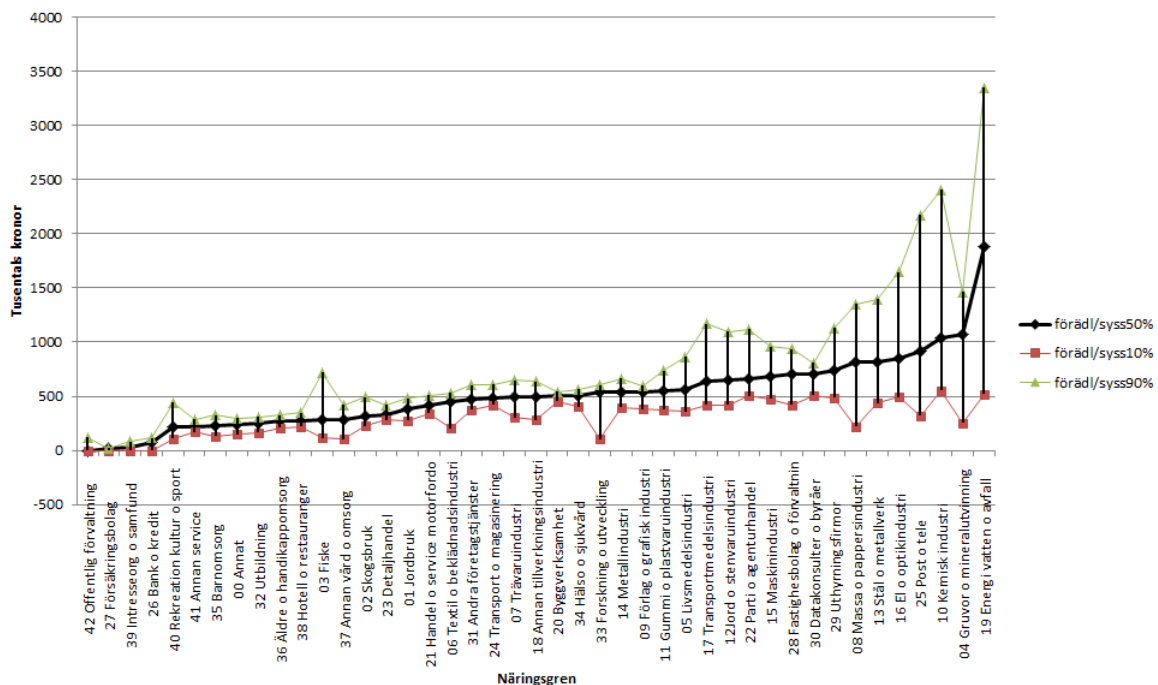
En uppenbar anledning till skillnader i förädlingsvärde per sysselsatt mellan kommuner är det lokala näringslivets sammansättning på näringsgrenar. Vissa näringsgrenar genererar generellt helt enkelt ett större förädlingsvärde än andra per sysselsatt. I genomsnitt för Sverige, med en indelning i 37 näringsgrenar, varierar förädlingsvärdet från 250 tkr till drygt 2000 tkr per sysselsatt. Energi, vatten och avfall genererar höga förädlingsvärden och Textil och beklädnadsindustrin låga. Därutöver kan förstås förädlingsvärdet mellan olika företag inom samma näringsgren variera beroende på hur väl respektive företag hanterar marknadens förutsättningar. Emellertid är det ju inte bara att välja fritt i ett smörgåsbord av näringsgrenar. Om så vore fallet skulle BNP kunna öka dramatiskt bara genom att företagen i alla kommuner övergick till att huvudsakligen

producera energi och kemiska produkter. En stor del av företagen inom respektive näringsgren producerar istället varor och tjänster för ett lokalt eller nationellt behov som inte enkelt kan ersättas av import och som av samma skäl inte i någon större utsträckning kan exporteras. Detaljhandel, utbildning och byggverksamhet är exempel på näringsgrenar som i stor utsträckning opererar på en lokal eller nationell marknad. Profilen på den inhemska efterfrågan begränsar här effektivt expansionsmöjligheterna.

En stor del av de mer exportinriktade näringsgrenarna baseras fortfarande i stor utsträckning på begränsade nationella råvaror. Detta gäller särskilt för de kommuner som uppvisar bruksorter med rötter i landets tidiga industrialisering. I vissa fall har dessutom flera företag karaktären av att vara lokaliserade vid en råvara som överhuvudtaget inte går att flytta på, något som till exempel gäller gruvor- och mineralutvinning. För den övriga exportindustrin med höga förädlingsvärden finns dock inte denna ursäkt för att inte ha kapat åt sig en större andel av världsmarknaden. Skillnaden i villkor och produktivitet mellan näringsgrenar är ändå så stor att den tidigare beskrivningen av BRP per kommun och sysselsatt delvis blandar ihop äpplen och päron. Inom samma näringsgren är dock villkoren mer likartade.

Den svarta kurvan i figur 16 visar mediankommunens förädlingsvärde för varje näringsgren och dessutom skillnaden mellan de kommuner som har lägst (första decilen) och högst (nionde decilen) förädlingsvärde per sysselsatt för varje näringsgren.

Figur 16 Förädlingsvärde per sysselsatt i privat sektor 2008 per näringsgren med fördelning på kommuner

Det bör påpekas att förädlingsvärde per sysselsatt inte är ett okomplicerat mått då ett och samma företag kan ha flera arbetsställen utspridda över flera kommuner. Den

huvudsakliga produktionen kan då ligga i en kommun med filialer med olika relaterade funktioner i andra. På så sätt kan kommuner som har ett litet kontor med få anställda som del av ett större företag med produktion utanför den egna kommunen få ett högt förädlingsvärde per sysselsatt. Statistiken visar sålunda inget om den interna arbetsdelningen mellan arbetsställena inom ett och samma företag. I beräkningen har alla arbetsplatser inom ett företag fått ett förädlingsvärde som motsvarar dess andel av företagets lönesumma.

För många näringsgrenar är skillnaden i produktivitet mellan kommuner betydande och av samma storleksordning som de genomsnittliga skillnaderna mellan näringsgrenar. Här kan det finnas anledning att fråga sig vad det är som motiverar de stora skillnaderna och om det beror på något annat än att de högproduktiva företagen i branschen ligger där de bättre kan tillgodogöra sig agglomerationsfördelar – alltså framför allt där de har tillgång till den kvalificerade och differentierade arbetskraft som behövs för framgång och expansion?

En lite mer disaggregerad analys (tabell 3) med näringsgren gånger kommun som observationsenhet tyder på att näringsgrenen är den enskilt viktigaste faktorn bakom skillnader i produktion, tätt följd av antalet sysselsatta i ”företaget” (näringsgren* kommun). Det är inte nödvändigtvis positivt med många sysselsatta i kommunen, däremot i det omgivande länet. De högskoleutbildade är bra för produktiviteten om de finns i omgivningen i kommunen, men däremot inte självklart om de finns på själva ”företaget”. En ingående studie (inom projektet) av betydelsen av lokala förutsättningar för ekonomisk tillväxt i Sverige (Li et. al., 2012) tyder bl.a. på att åtminstone en tredjedel av tillväxten direkt relaterar till lokala/regionala förhållanden.

Tabell 3

Parameter Estimates					
Parameter	Estimate	Std Error	95% Confidence Interval		
			Lower Bound	Upper Bound	
Constant	.093	.009	.076	.110	
Sysselsättning i näringsgren i kommun	1.060	.006	1.047	1.073	
Sysselsättning i kommun	-.399	.021	-.440	-.358	
Sysselsättning i länet	.080	.005	.071	.089	
Sysselsatta med univ. Utb. i kommun	.369	.018	.334	.404	
Sysselsatta med univ. Utb. i näring/kommun	-.031	.005	-.040	-.022	
Förädlingsvärde per syss. I näringsgren	1.304	.007	1.290	1.318	

4.3.2 Vad sker i vilka kommuner?

I vilka kommuner återfinner vi då extremerna? Karta 8 visar detta, och inte helt oväntat ligger Stockholm i många fall bra till när det gäller högt förädlingsvärde per sysselsatt. Detta gäller till exempel näringsgrenarna Energi, vatten och avfall, Post och tele, och Parti och agenturhandel. En förklaring är förstås att en rad stora företag har sina huvudkontor i just Stockholm (med hög lönenivå och därmed enligt beräkningen högt förädlingsvärde per sysselsatt). Lönenivån är också som visats ofta kopplat till en hög

utbildningsnivå och högt produktionsvärde. Inom Massa- och pappersindustrin, en av de påtagligt exportinriktade näringsgrenarna, framträder flera mindre kommuner långt bortom storstadsregionernas arbetsmarknader. Flera av dessa uppvisar höga produktionsvärden, Grums och Hammarö är sådana exempel vilket kan förklaras av stora produktionsanläggningar med Billerud (Gruvöns bruk) i Grums och Stora Enso (Skoghalls bruk) i Hammarö. I samma näringsgren uppvisar Mellerud, där ArticPaper har verksamhet, den lägsta produktiviteten per sysselsatt. ArcticPapers anläggning Håfreströms bruk som tillverkade tryckpapper blev, inte oväntat, nedlagt under 2008. Mer oväntat är att Sollentuna uppvisar det högsta förädlingsvärdet per anställd inom massa- och pappersindustrin. Detta kan inte förklaras på annat sätt än att något större företag inom näringsgrenen möjligen har ett litet kontor med många välbetalda anställda i kommunen. Textil- och beklädnadsindustri, som å den ena sidan förknippas med tidig industrialisering och utflyttning till låglöneländer och å den andra sidan förknippas med specialiserade småföretag inom modebranschen, finns fortfarande representerad i bygderna väster om Göteborg och runt Norrköping. Textil- och beklädnadsindustri presterar över lag låga förädlingsvärden i jämförelse med de flesta andra näringsgrenar. Detta kan tolkas som att näringsgrenen antingen uppvisar en betydande potential i fråga om effektiviseringar och ökad marknadspenetration eller närmar sig nedläggningar i den större skalan. Vad som är den rätta tolkningen återstår att se. Det låga förädlingsvärdet kan förstås också återspegla låga fasta kostnader genom att maskiner och lokaler är avskrivna eller att branschen kännetecknas av småskaliga företag vars ägare och anställda nöjer sig med låg avkastning på genomförda insatser. Ett liknande förhållande gäller för Trävaruindustrin som inte sällan består av småskaliga anläggningar lokaliserade på landsbygden. Förstås finns undantag där storskaliga anläggningar med långt driven rationalisering framträder, ett sådant exempel är Holmens sågverk Braviken, lokaliserat invid Holmens pappersbruk, i Norrköping. Inom detaljhandel framträder Strängnäs och Jönköping med höga produktionsvärden. Förklaringen är att i Strängnäs har Mekonomens centrallager och i Jönköping har Biltema centrallager strategiskt lokaliserat invid E4an.

Generellt gäller att skillnader i förädlingsvärde per sysselsatt mellan kommuner återspeglar agglomerationsekonomin fördelar. Detta kommer till uttryck genom att höga förädlingsvärden ofta återfinns i kommuner i storstadsområden och residensstäder medan det omvända gäller för kommuner i norrlandslänen, Värmland och Bergslagen. Agglomerationsekonomin fördelar, eller egentligen bristen på just sådana, kan ses som en väsentlig faktor vad beträffar svaga prestationer med avseende på tillväxt i Norrlandslänen, Värmland och Bergslagen. Det är helt enkelt för glest mellan företag och kompetent arbetskraft där.

5 Matchning och rekrytering på små och stora arbetsmarknader

Den generella tendensen i agglomerationsekonomin är stark men inte helt entydig som beskrivningen ovan visat. Det kan finnas gynnsamma förutsättningar lokalt för många verksamheter i mindre orter men de får sällan möjlighet att blomma ut. Vad är då problemet? Vilka är de basala mekanismer som genererar agglomerationsekonomin? Ett genomgående drag i de intervjuer som presenteras senare är att det är svårt att rekrytera specialister till små arbetsmarknader. Varför då? Vår hypotes, som antytts i inledningskapitlet, är att kombinationen av en tilltagande yrkesspecialisering (som förutsättning för ökad produktivitet) och en genomgripande normförändring ifrån en försörjningsfamilj till dagens situation där det tas för givet att alla vuxna i en familj arbetar utanför hemmet räcket långt för att förklara de nya villkoren. Utöver de tidigare refererade ekonomisk-geografiska villkoren (Lindgren & Eriksson 2011) och förändrade förutsättningar för omflyttning (Garvill et.al. 2004) menar vi att institutionella/kulturella faktorer har ett avgörande inflytande. Figur 17 illustrerar problemet med att hitta jobb i rimlig tid på olika stora arbetsmarknader. Figuren visar resultatet av en rent teoretisk beräkning för ett land där fördelningen av befolkning och jobb mellan lokala arbetsmarknader ser ut ungefär som i Sverige⁹.

Figuren belyser hur lång tid det kan ta innan det blir ett ledigt jobb i en viss persons eget yrke på olika stora lokala arbetsmarknader. Om det t.ex. finns 500 olika yrken på arbetsmarknaden så skulle det, enligt beräkningen bakom figuren, i genomsnitt gå att hitta ett nytt jobb på en till två dagar på den största lokala arbetsmarknaden (Stockholm) medan det skulle dröja ungefär ett år innan nästa jobb i yrket blev ledigt på de minsta arbetsmarknaderna med en befolkning på omkring 10000 personer med ungefär 5000 jobb

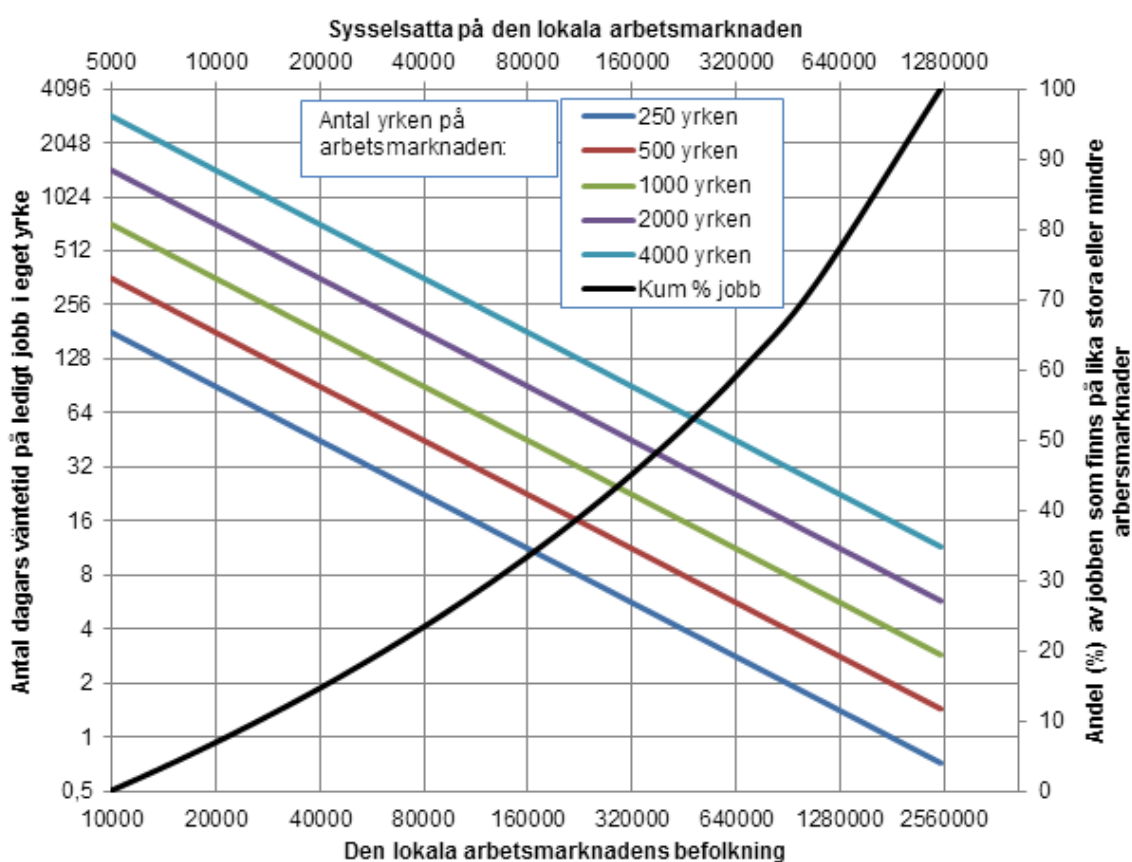
---

⁹ En befolkning på 9 milj. personer med 4.5 milj. jobb fördelas på 100 olika stora lokala arbetsmarknader (med hjälp av Zipfs' lag), den största med 2.5 milj. invånare (typ Stockholm), den minsta med 10000 invånare (typ Vilhelmina). Vidare antas att det finns ett givet antal lika stora yrken (5 olika antal; 250-4000 yrken visas i figuren) på arbetsmarknaden, i hela landet och i varje region. Med t.ex. 500 yrken får en region med 10000 jobb 20 jobb per yrke. Det antas dessutom att varje jobb i varje yrke blir ledigt vart tionde år. Om det finns 20 jobb i en persons eget yrke i en region går det i genomsnitt ett halvt år (eller 182 dagar) mellan varje tillfälle att söka ett jobb i yrket. Den svenska yrkesklassificeringen (SSYK4) innehåller ungefär 350 olika yrken på fyrsiffernivå. Det finns dock inte något hårt samband mellan en yrkesbeteckning och den kompetens som behövs i ett visst jobb. Särskilt för sysselsatta som varit yrkesverksamma ett antal år blir en stor del av yrkeskunskapen det man lär sig på jobbet och det är ofta ganska bransch- och arbetsplatspecifikt. En sådan person är inte utan vidare utbytbar mot en person utan den specifika erfarenheten. Därför är antalet jobb som går att få med ett visst yrke ofta betydligt lägre än vad det skulle vara om alla personer med samma yrkesbeteckning vore utbytbara. En annan förenkling är antagandet att alla yrken är lika stora. Den empiriska fördelningen är i stället sådan att en stor del av de sysselsatta återfinns i ett mindre antal stora yrken med många sysselsatta och de övriga finns i ganska små yrken. Personer med vanliga yrken har lättare att snabbt hitta ett ledigt jobb än vad figuren antyder medan det motsatta gäller för den som har ett ovanligt yrke (t.ex. många av de specialister som omtalas som speciellt svåra att rekrytera i intervjuerna).

totalt. Man kan ha olika uppfattning om hur specialiserad arbetsmarknaden är. Väljer man det högsta redovisade alternativet, 4000 yrken/kompetensområden blir motsvarande väntetider ungefär 12 dagar i Stockholm och åtta år på den minsta arbetsmarknaden (eller snarare att det yrket inte alls finns där). Med tilltagande specialisering på arbetsmarknaden blir väntetiden högre överallt. De relativa skillnaderna mellan små och stora lokala arbetsmarknader blir lika stora som tidigare och i vilket fall större än effekten av olika antaganden om yrkesdifferentieringen. De 12 dagarnas väntetid på Stockholms arbetsmarknad om det finns 4000 yrken är fortfarande betydligt färre än de 180 dagarna på den minsta arbetsmarknaden som blir resultatet även om det bara skulle finnas 250 yrken.

Figur 17 Antal dagar mellan lediga jobb i genomsnittligt yrke på olika stora lokala arbetsmarknader

För vilka personer har detta betydelse? Den frågan kan illustreras med några exempel:

- 1 En person söker nytt jobb i sitt yrke och är inte lokalt bunden utan tar lämpligt jobb på vilken lokal arbetsmarknad som helst. För den personen har graden av specialisering nästan ingen betydelse. Även med 4000 yrken kommer det i genomsnitt en vakans någonstans i Sverige inom 3-4 dagar. Det ger också ett tidsutrymme för att jämföra och välja bland de jobb i yrket som dyker upp under t.ex. en månad.

- 2 För den person som söker nytt jobb i sitt yrke men inte vill ta ett jobb utanför sin nuvarande bostadsregion blir situationen annorlunda. Om personen bor i typ Stockholm varierar väntetiden från mindre än en dag om det finns 250 yrken till ca 12 dagar om det finns 4000 yrken. Om personen bor i typ Vilhelmina varierar väntetiden från ett halvt år om det finns 250 yrken till 8 år om det finns 4000 yrken.
- 3 Två vuxna söker nya jobb i sina respektive yrken. De är inte bundna till sin nuvarande bostadsregion men de vill fortsätta att bo ihop i samma region. Den som först får ett jobb någonstans får det inom några dagar nästan oavsett specialiseringsgrad – precis som den ”ensamstående” enligt 1. Därefter blir den nya regionen en restriktion för den andres nya jobb. Deras situation blir då ungefär som för den ”ensamstående” som i exempel 2 men med en avgörande skillnad: Att vänta något eller några år på rätt jobb där man redan bor (och under tiden studerar eller tar ett annat, mer tillfälligt jobb) är något helt annat än att flytta och vänta lika länge på en vakans i sitt eget yrke. Om medflyttarens förväntade väntetid på jobb i eget yrke i den nya regionen är lång (säg > 180 dagar) blir det antagligen ingen flyttning dit alls för någon i paret. Om den tilltänkta lokala arbetsmarknaden är liten är det liten chans att väntetiden för den andres jobb där blir mindre än ett halvår. I ”motsatt” riktning går det däremot bra, även med en högt specialiserad arbetsmarknad kan vakanser i ”medflyttarens” yrke infinna sig med mindre än ett par veckors mellanrum på de största lokala arbetsmarknaderna. Här återfinns antagligen den starkaste urbaniseringsfaktorn.
- 4 Två vuxna söker (nya) jobb i sina respektive yrken. De är bundna till sin nuvarande bostadsregion och de vill fortsätta att bo ihop där. Om den nuvarande arbetsmarknadsregionen är liten och arbetsmarknaden specialiserad tar det flera år innan bägge kan få nya jobb lokalt. Det troliga resultatet är de förblir arbetslösa (eller kvar i sina gamla lokala jobb) eller pendlar ut eller trots allt flyttar. Om den nuvarande arbetsmarknadsregionen är stor kan de däremot utan vidare vänta in varandras nya jobb även på en hårt specialiserad arbetsmarknad.

På samma sätt kan frågan ställas om vilken betydelse detta kan ha för olika arbetsgivare:

- 5 Arbetsgivaren driver en framgångsrik verksamhet på en liten lokal arbetsmarknad och behöver rekrytera nya personer i ”vanliga” yrken (kan representeras av yrken som återfinns bland totalt 250 yrken i figuren). Inte heller vakanser i vanliga yrken dyker upp alltför ofta på den lilla arbetsmarknaden. Därför finns få externsökande av samma skäl som i exempel 3. Att vänta något år på rätt jobb där man redan bor är något helt annat än att vänta och flytta till ett jobb på en annan plats när det kommer ett jobb där, särskilt om man ganska snabbt ändå får jobb där man redan bor. Denne arbetsgivare kan alltså troligen snabbt besätta platserna, men i första hand med lokalt bundna sökande som sedan en tid varit arbetslösa.
- 6 Arbetsgivaren driver en framgångsrik verksamhet på en liten lokal arbetsmarknad och behöver rekrytera en ny person i ett ”ovanligt” yrke – en specialistfunktion (kan t.ex. representeras av yrken som återfinns bland totalt 4000 yrken i figuren). Att det finns någon lokal sökande som väntat på jobbet i uppemot ett decennium får nog betraktas som uteslutet. Återstår externrekrytering. Det kan t.ex. handla om en ensamstående (som exempel 1) som inte är lokalt platsbunden. Men, om denne som förutsatts, utnyttjar åtminstone en månad till att välja olika jobb är chansen ganska stor att hitta ett annat jobb i yrket som ligger närmare på en större arbetsmarknad.

Enligt figur 17 återfinns minst 95 % av arbetsmarknaden, även i det sökta yrket, på större arbetsmarknader. Någon gång kan det dock lyckas. Flertalet specialister är dock i den åldern att de har familj och barn. Då blir situationen ur den sökandes synvinkel ungefär som i exempel 3. Det erbjudna jobbet kan passa bra för tillräckligt många specialister i yrket som inte är bundna till sin nuvarande bostadsort för att få platsen besatt (om personen varit ensamstående, vilket de mer sällan är). Men, för partnern kan det ta ett halvår att hitta lämpligt jobb i samma kommun även om det handlar om ett vanligt yrke. Har också partnern en specialistfunktion (vilket är en relativt vanlig kombination) blir det en väntetid på flera år – om det yrket över huvud taget återfinns på just denna lokala arbetsmarknad. Så, den lösning som kan observeras empiriskt är sällan att familjen flyttar till den lilla arbetsmarknaden, däremot att arbetsgivaren till sist får tag i en sökande som inte flyttar permanent utan som lång – (vecko)pendlar till det nya jobbet – dvs. att familjebandet tänjs ut med de konsekvenser det får för familjeliv och omvårdnad av barn.

- 7 Arbetsgivaren driver en framgångsrik verksamhet på en stor lokal arbetsmarknad och behöver rekrytera både personer i vanliga och i ”ovanliga” yrken (specialistfunktioner). Då blir situationen som i andra delen av exempel 4. Bägge personerna i ett par kan ofta utan vidare vänta in varandras nya jobb även på en hårt specialiserad arbetsmarknad. Däremot kan konkurrensen om arbetskraft vara hårdare, vilket kan betyda att rekryteringen ur arbetsgivarsynpunkt trots allt inte blir alldeles smärtfri.

Denna analys hade utan vidare kunnat genomföras mer empiriskt, baserat på alla individers yrke, bostads- och arbetskommun mm. Det skulle gett mer realistiska fördelningar av yrken (och parens kombinationer av yrken) på olika stora lokala arbetsmarknader liksom av deras observerade anpassningsbeteende via omflyttning och familjeförändring. Det observerade utfallet beror dock på många faktorer utöver yrkesspecialisering och regionstorlek. Det formas också av näringslivsspecialisering, platspreferenser, individuella skillnader i utbildning och erfarenhet, tillgång på utbildning, dagis, natur, bostäder etc. Poängen med en rent teoretisk beräkning, jämfört med en som baseras på observerade yrken etc., är att vi då vet att utfallet beror på antalet yrken och regionstorleken och ingenting annat. Den teoretiska beräkningen belyser frågan om hur långt den grundläggande geografiska matchningsrestriktionen räcker som förklaring utöver alla andra önskemål arbetstagare och arbetsgivare kan ha på arbete och boende. I nästa kapitel relateras dessa teoretiskt baserade slutsatser till de erfarenheter ett antal arbetsgivare på små lokala arbetsmarknader ger uttryck för.

6 Sveriges tre geografier

Karta 11 sammanfattar de tre bilder av Sverige som presenterats i tidigare avsnitt (karta 4, 6 och 8) om befolkningens, sysselsättningens och produktionens geografi. Kartan visar hur kommuner med högre befolkningstillväxt 1950-2010 än genomsnittligt sammanfaller med kommuner med högre respektive lägre sysselsättningsgrad och bruttoregionprodukt per sysselsatt än genomsnittligt. Det som framträder är en ganska dispat geograf.

Över genomsnittet i alla tre avseenden återfinns fr.a. Stockholms norra förortskommuner. Därutöver är det bara Mölndal, Varberg, Tjörn och Stenungsund runt Göteborg plus Hammarö och Gnosjö som samtidigt är mer än genomsnittligt attraktiva för boende och har högre sysselsättningsgrad och produktionsnivå än genomsnittligt. Den motsatta ytterligheten, att ligga under riksgenomsnittet i alla tre avseenden, representeras av betydligt fler små kommuner. Populärt framförda exempel på sådana "eländeskommuner" brukar slentrianmässigt peka på exempel från Norrlands inland. Av kartan framgår att där är de inte så lätta att hitta. En mycket liten del av befolkningen i dessa kommuner återfinns i norra Sverige. Däremot återfinns stora öar av kommunbefolkningar som inte når upp till vare sig riksgenomsnittlig befolkningsökning, sysselsättningsnivå eller produktivitet inklämda mellan yttergränserna för Stockholms, Göteborgs och några mellanliggande större städers arbetsmadsområden plus Norrköping och stora delar av Blekinge och östra Skåne.

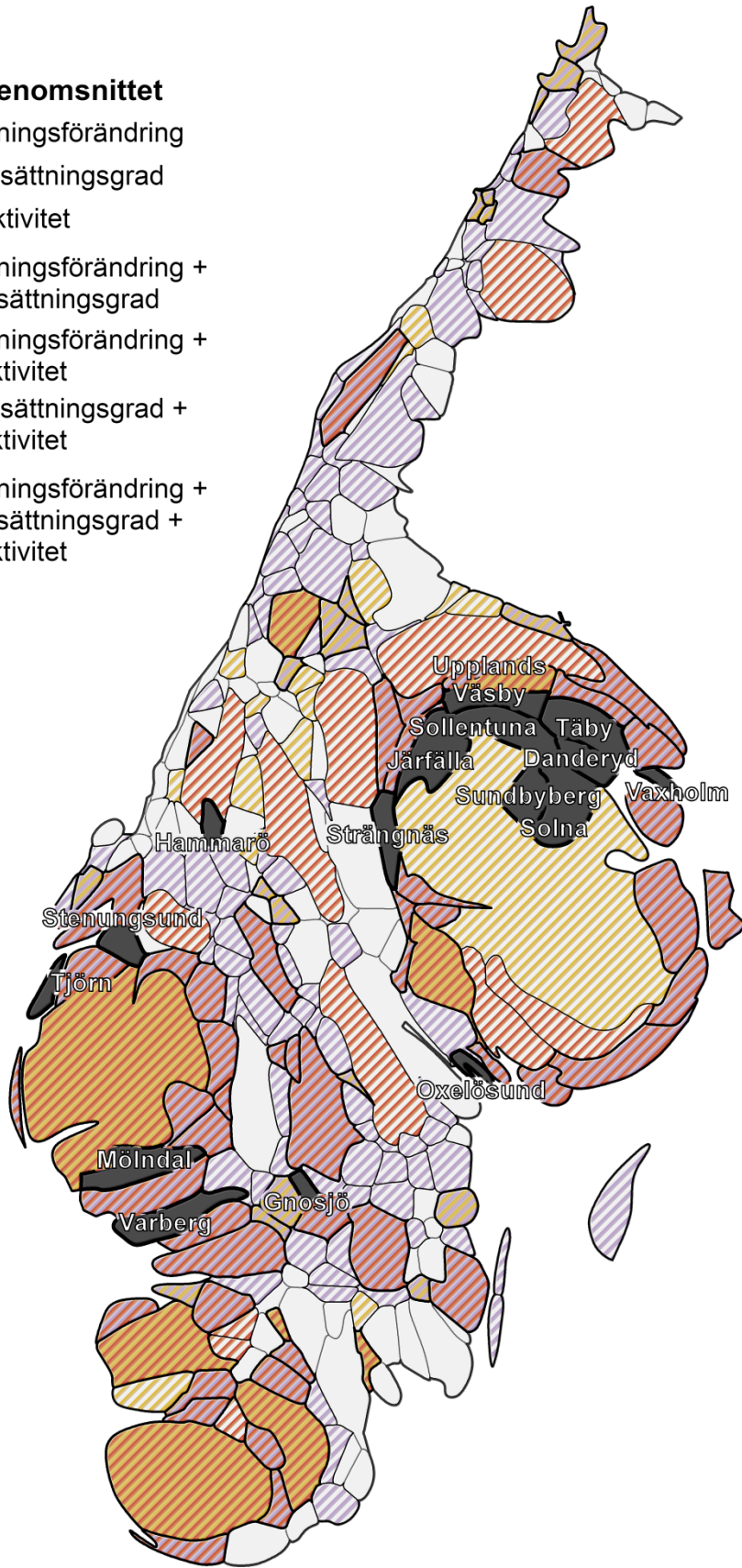
Övriga kommuner runt storstäderna har ofta både hög befolkningstillväxt och sysselsättningsnivå men däremot inte någon hög produktivitet lokalt. Det har däremot de tre storstadskommunerna. Göteborg och Malmö har dessutom hög befolkningstillväxt, något som det inte finns bostadsutrymme för i Stockholms kommun. Till detta kommer några bruksorter med både hög sysselsättning och produktivitet men låg eller negativ befolkningstillväxt: Gislaved, Oskarshamn, Östhammar, Lysekil, Storuman, Malå, Skellefteå, Jokkmokk, Gällivare och Kiruna. Resterande utrymme på kartan fylls huvudsakligen ut av kommunbefolkningar som, inklusive i större delen av Norrland, har hög sysselsättningsnivå men inget annat. Till det kommer några högskolekommuner; Linköping, Örebro, Västerås, Uppsala, Karlstad, Umeå och Luleå som alla bara har hög befolkningstillväxt men inte något annat. Undantagen är Östersund som dessutom har hög sysselsättningsnivå och Sundsvall som bara har hög sysselsättningsnivå.

Detta är huvuddragen av Sveriges geografi, sedd med våra ögon. Agglomerations-ekonomins genomslag är påtagligt men motståndskraften i många kommuner är stark. Flitens boningar med hög sysselsättningsnivå och produktivitet återfinns ofta i mycket små kommuner i alla hörn av landet. I nästa avsnitt illustreras hur centrala villkor för den lokala utvecklingen påverkas av nya förutsättningar på arbetsmarknaden med exempel från två små kommuner.

Karta 11 Sveriges tre geografier. Kommunernas yta är proportionell mot folkmängden 2010

Över riksgenomsnittet

- Befolkningsförändring
- Sysselsättningsgrad
- Produktivitet
- Befolkningsförändring + sysselsättningsgrad
- Befolkningsförändring + produktivitet
- Sysselsättningsgrad + produktivitet
- Befolkningsförändring + sysselsättningsgrad + produktivitet

7 Att rekrytera arbetskraft i små kommuner

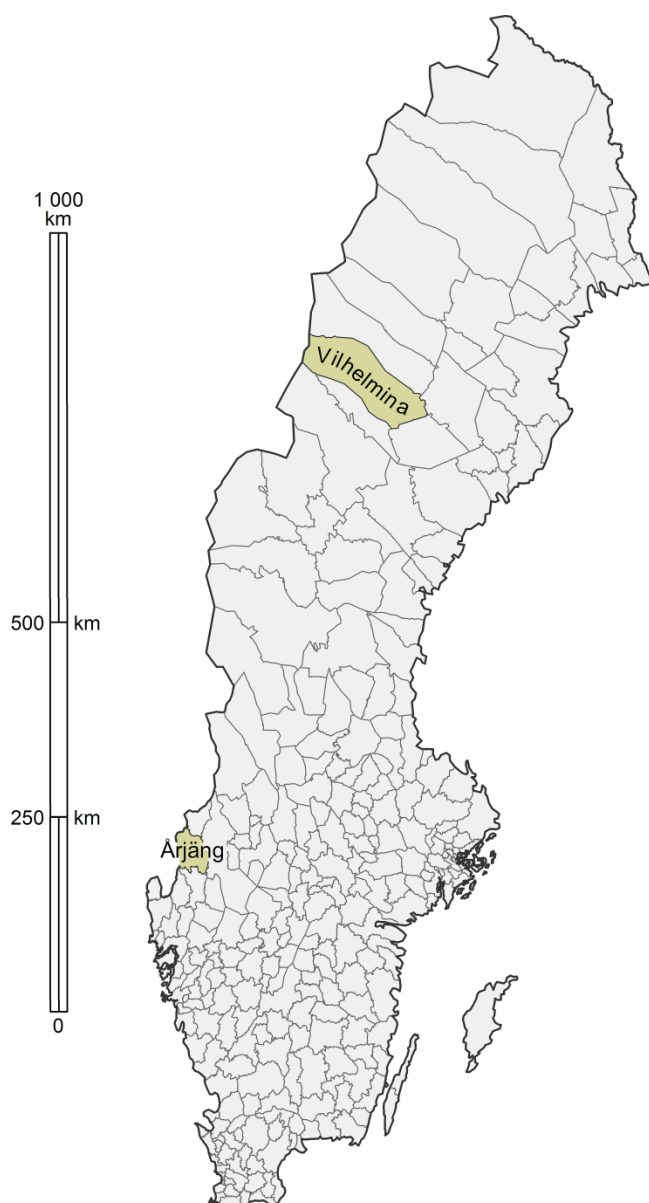
Gamla företag lägger ner och nya kommer till. Familjer flyttar in och ut, barn föds och de gamla går ur tiden. Platser, orter och bygder förändras därför över tiden och särskilt framträder förändringar med avseende på just befolkningens och näringslivets sammansättning. Befolkning och näringsliv och samspelet mellan dessa kan därmed ses som viktiga drivkrafter i en ständigt pågående lokal och regional utveckling. Befolkningsförändringarna påverkar näringsliv och sysselsättning, men trots befolkningsminskningarna har inte alltid företagen lagt ner eller flyttat. Det kan tvärtom vara så att vissa konkurrenskraftiga företag finns kvar på orter med en svag befolkningsutveckling karakteriserad av en åldrande befolkning. Samtidigt kan konstateras att det är skillnad på företag och företag, och många företag i avfolkningskommuner är kanske mer att betrakta som ett sista försök att stanna i bygden och har en omsättning precis så stor att företagaren kan hålla näsan ovanför vattenytan. Andra företag kan leva kvar så länge ägaren och ledningen orkar, men när sedan ett generationsskifte står för dörren kan en nedläggning eller flytt av företaget bli aktuellt.

Vi har tittat närmare på rekrytering och näringslivsutveckling i två mindre kommuner – Vilhelmina och Årjäng (se karta 12).

Vilhelmina kommun ligger i Västerbottens läns inland och i det som också kallas södra Lappland. Kommunen är med sina 8740 km² landets till ytan 7:e största kommun. Den hade 7048 invånare i december 2011, vilket ger en invånartäthet på 1 invånare per km². I centralorten Vilhelmina bor knappt hälften av kommunens invånare. Då det inte finns andra formella tätorter, enligt SCB:s definition om minst 200 invånare, är småbyar (50-200 invånare) och enstaka gårdar vanligt förekommande. Småbyarna ligger dels runt tätorten, dels i de två fjälldalarna Kultsjödalen (Saxnäs och Klimpfjäll) och Vojmådalen (Dikanäs och Kittelfjäll).

Årjängs kommun ligger i västra Värmland och gränsar mot Norge. I Årjängs kommun bodde 9827 personer i december 2011, och invånartätheten var nästan 6 personer per kvadratlikometer. Folkmängden har varit tämligen konstant sedan år 2000, då kommunen hade 9790 invånare. Förutom tätorten Årjäng med 3500 invånare, finns ytterligare 2 större tätorter – Töcksfors (1500 invånare) och Lennartsfors (500 invånare). Europaväg 18 passerar genom kommunen på sin väg mellan Stockholm och Oslo, och närheten till Oslo är påtaglig, vilket inte minst märks i en omfattande gränshandel.

Karta 12 Vilhelmina och Årjäng

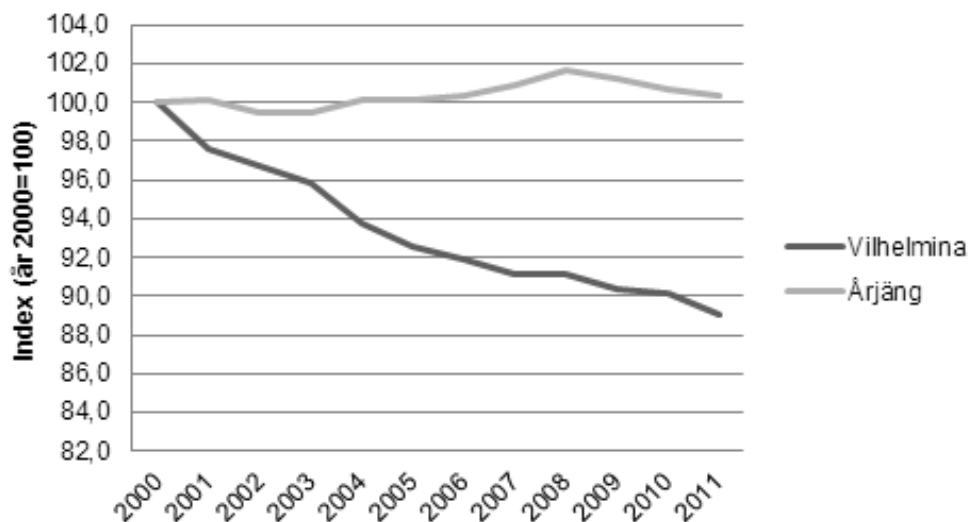
I Vilhelmina är det gles med medelstora och stora företag, de stora aktörerna utanför den offentliga sektorn är skogsbolagen och ett tillverkningsföretag. Antalet småföretag, och då oftast enmansföretag, är dock högt. I Årjängs kommun finns fortfarande en rad små och medelstora företag kvar. Flera av dessa är att betrakta som konkurrenskraftiga och vissa har under senare tid flyttat till kommunen för att dra nytta av de särskilda förutsättningarna som läget invid riksgränsen ger.

7.1 Befolkningsutveckling eller befolkningsavveckling?

Vilhelmina och Årjäng är både lika och olika men de delar erfarenheter med många andra kommuner i Sverige genom att ligga långt bort från de växande större städerna.

Figur 18 visar dock en stor skillnad mellan de två kommunerna: medan Vilhelmina sedan millennieskiftet tappat drygt 10 % av sin befolkning, har folkmängden i Årjäng varit i stort sett konstant under samma period. I Vilhelmina har flyttningsnettot med få undantag varit negativt, och vissa år har varit riktiga ”djupdykningar”. Födelsenettot har legat på en tämligen jämn negativ nivå. Sammantaget är det utflyttningen – eller kanske snarare den låga inflyttningen - som varit största bidragande faktorn till befolkningsnedgången.

Figur 18 Befolkningsutveckling i Årjäng och Vilhelmina, 2000-2011

I Årjäng är utvecklingen en annan. Inflyttningen har, med undantag för åren 2009 och 2010, varit högre än utflyttningen, medan födelsenettot varit negativt. Sammantaget har det positiva flyttnettot kompenserat för födelseunderskottet. En stor del av inflyttarna utgörs av norrmän (Karlsson 2011).

Trots att fler flyttar in än ut är inflyttning inte någon självklar sak. Den verkställande direktören på den lokala sparbanken i Årjäng uttrycker det så här:

Att överhuvudtaget få hit folk. De som utbildar sig vill väl oftast inte bo här även om det finns jobb. Det handlar väl inte så mycket om arbetsmarknaden utan om attraktiviteten i sig med boende och allt. Kommunen är framsynt och öppnar upp för nya bostadsområden men det kan vara tufft att investera här. Priserna på bostäder är generellt för låga.

Låga priser på bostäder kan framstå som attraktivt för vissa men generellt är det snarare en indikator på det motsatta, det vill säga låg attraktionskraft. Låga priser på bostäder är framförallt ett problem för de som önskar att bygga nytt på landsbygden eller i de mindre orterna eftersom produktionskostnaden vanligen är betydligt högre än marknadsvärdet. Låga hyror kan vara bra för den som inte önskar att äga sin bostad, men för fastighetsbolagen kan låga hyresintäkter utgöra ett hinder för investeringar i såväl befintliga bestånd som nyproduktion. I Årjäng har det under senare år byggts en hel del

nya bostäder som möter efterfrågan hos framförallt inflyttade norrmän. En utmaning för kommuner som Vilhelmina och Årjäng kan vara att matcha bostadsutbudet med bostadspreferenser hos högutbildade nyckelpersoner inom näringslivet.

7.2 Näringsliv och sysselsättning

Vilhelmina är på många sätt en ”typisk” norrlandskommun, en glesbygdskommun med högre utflyttning än inflyttning, med högre dödstal än födelsetal, och en näringslivsstruktur med fokus på de primära platsbundna resurserna (skog, malm, vattenkraft och natur) och kommunal verksamhet. Bland de större privata arbetsgivarna återfinns ett sågverk – ett sågverk som dock oväntat kommer att läggas ner sommaren 2013. Tillverkningsindustrin har emellertid aldrig fått fäste i kommunen, även om minnet av plastfabriken och Itera-cykeln lever kvar. Även om det finns ett större och ett par mindre tillverkningsföretag är det privata företagslivet dominerat av underentreprenörer till skogsföretagen, och fåmansföretag inom byggande, handel och turism. I centralorten finns den mesta servicen samlad; polisstation (med begränsade öppettider), arbetsförmedling, försäkringskass kontor, sjukstuga med 6 akutplatser, apotek, gymnasium och olika butiker.

Årjäng är också en glesbygdskommun, men med lite andra attribut. Årjängs kommun uppvisar till skillnad från Vilhelmina en lång tradition inom tillverkningsindustrin. Under 1800-talet och efterkrigstiden var jordbruket dominerande, men vid 1800-talets slut kom en rad mindre industriverksamheter att etableras. Bland dessa märks bruksverksamheterna vid vattenfallen i Hånsfors och Töcksfors där framförallt produktionen inriktades på papper och massa. Under 1960- och 1970-talet växte det fram en rad små och medelstora industriföretag fram i Årjäng. Flera av dessa inriktade sin verksamhet på tillverkning av fordonskomponenter och tunnplåtsbearbetning. Sedan dess har jord- och skogsbruksnäringen fått ge vika för en expansiv småföretagarverksamhet och näringslivet präglas i många avseenden av gamla traditioner inom handel och verkstadsindustri. Fortfarande finns i likhet med Vilhelmina ett större sågverk kvar i Årjäng. Den snabbast växande näringsgrenen under de senaste åren är handeln som också attraherat inflyttad arbetskraft (Karlsson 2011). I Årjäng finns skolor i de tre tätorterna, men också några på landsbygden och fortfarande finns vårdcentral och apotek kvar även om diskussioner om nedläggningar förts på senare tid. Det närmaste akutsjukhuset ligger i grannkommunen Arvika ungefär sex mil från Årjäng.

Figur 19, som visar sysselsättning uppdelat på olika branscher, visar på skillnader mellan de två glesa kommunerna. Tillverkningsindustrins och handelns relativt starka ställning i Årjäng accentueras när sysselsättningen jämförs med riket som helhet – var tredje förvärvsarbetande återfinns i dessa branscher. Tillverkningsindustrin, inte sällan med inriktning på fordonskomponenter, dominerade under många år den privata delen av arbetsmarknaden i gränstrakterna. Under de senaste tio åren har emellertid antalet anställda inom tillverkningsindustrin minskat. Under åren som präglats av nedgång inom tillverkningsindustrin har en ökad arbetspendling till Norge och då framförallt Osloregionen blivit en realitet och på senare år alltså också en omfattande detaljhandel.

Bland pendlarna framträder männen särskilt och därmed finns det tecken som än en gång tyder på en könssegregerad arbetsmarknad i gränstrakterna. Den höga andelen pendlare av den sysselsatta delen av befolkningen understryker vikten av god infrastruktur (Olsson et al 2011). Årjängs läge invid E 18 kan ses som en avgörande faktor för att fortsättningsvis upprätthålla en positiv befolknings- och näringslivsutveckling. Goda vägförbindelser bidrar till såväl gränshandel som pendlingsmöjligheter. En representant för ett verkstadsindustriföretag uttrycker det så här:

Vi har upplevt en stark tillväxt i handel under de senaste åren. Flera nya butiker har etablerats i ett nytt köpcentrum och fler är på gång. De flesta bor i kommunen eller i grannkommunerna. De pendlar så utvecklingen hänger mycket på hur infrastrukturen ser ut.

(VD industriföretag, Årjäng)

Arbetsmarknaden är tydligt könssegregerad dels på plats i Årjäng men också sett till vilka som pendlar till den expansiva arbetsmarknaden i Norge (Berger et al., 2010). En arbetsförmedlare pekar på en segregerad arbetsmarknad, men lyfter en förhoppning om förändring:

Arbetsmarknaden har varit väldigt uppdelad. Männen har jobbat inom industrierna där rörligheten varit låg. Kvinnorna har jobbat inom vård och omsorg. Kommunerna är de största arbetsgivarna. Rekrytering har ofta skett lokalt och informellt. Man har känt någon som varit bra när det har varit något jobb ledigt och så har det löst sig. De nya jobben inom handeln har varit lite annorlunda. Det har varit mer traditionella rekryteringsprocesser då. Med intervjuer och CV. De som jobbar inom handeln kommer från ett mycket större område. Flera pendlar hit andra har flyttat hit.

(Arbetsförmedlare, Årjäng (Arvika))

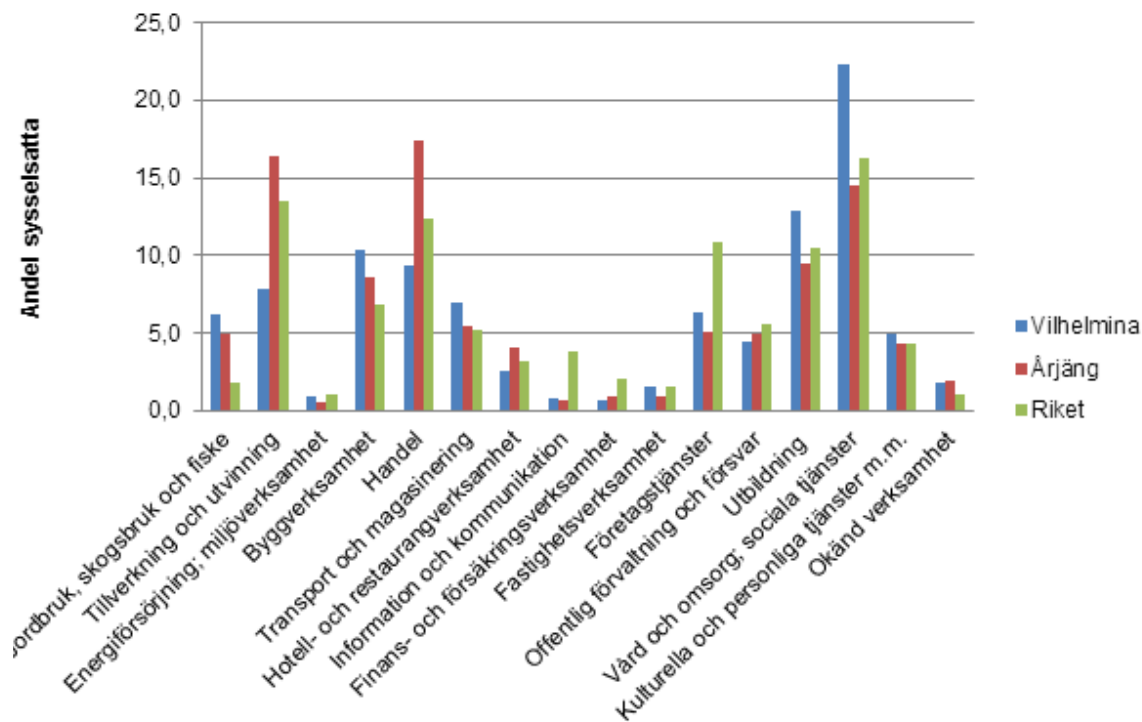
Den könssegregerade arbetsmarknaden uppmärksammas också från industrin:

Vi har haft gemensamma utbildningar inom produktionen och så har vi jobbat mycket med jämställdhetsarbete för att långsiktigt öka attraktiviteten. Vår bransch domineras av män och det är inte så vi vill ha det.

(Vd, industriföretag, Årjäng)

Intressant är att flera av de nya aktörerna inom gränshandeln tycks bidragit till en formaliserad arbetsmarknad. Det handlar inte längre om personliga kontakter utan också om formella meriter, men fortfarande dominerar arbetsplatser och yrken som mer vilar på erfarenheter och personliga egenskaper än formell utbildning och kompetens. Detta gäller i många av landets kommuner utanför de större städerna och återspeglar också den låga andel högskoleutbildade på orter liknande Vilhelmina och Årjäng. Figuren visar också på den nästan totala avsaknaden av arbeten inom Information och kommunikation samt Finans- och försäkringsverksamhet i både Vilhelmina och Årjäng. Det är förvisso inte underligt men ändå ett problem när kommunerna ska locka företag.

Figur 19 Sysselsättning år 2010 (andel) fördelat på näringsgrenar

I Vilhelmina är sysselsättning inom offentlig sektor viktig; vård, omsorg och socialtjänst sysselsätter drygt 22 % av de förvärvsarbetande, utbildning nästan 13 % och den offentliga förvaltningen ytterligare 5 %. Det är således 40 % av de förvärvsarbetande som arbetar inom offentlig sektor, vilket är betydligt mer än i både Årjäng och i för riket som helhet. Detta förhållande återspeglar den stora tillväxt i offentlig sektor som skett i Sverige sedan 1970-talets kommunsammanslagningar och indikerar kommunernas roll i fråga om sysselsättningsutvecklingen på den lokala nivån. Turismen har en viss betydelse i Vilhelmina, och fjällområdena i de två dalgångarna attraherar jakt-, fiske- och skidturister. Turism ses från kommunens sida som framtiden, det man måste och vill satsa på.

Vi har två unika fjälldalar som attraherar jakt-, fiske- och skidturister, och där det byggs som aldrig förr.

(Näringslivschef, Vilhelmina)

En utredning av de ekonomiska effekterna av turismen i Vilhelmina (Resurs, 2010) redovisar att besöksnäringen genererar 190 miljoner kronor och ger 175 årsarbetstillfällen (5,7 % av sysselsättningen). De nu aktuella diskussionerna om att öppna Stekenjokkgruvan för malmbrytning, och etablering av vindkraftparker i fjällen, ses av kommunens näringslivstjänsteman inte som helt oproblematiskt då det kolliderar med andra naturvärden och inte minst med turism. Liknande diskussioner förs också i Årjäng som i likhet med Vilhelmina har stora naturområden att erbjuda turister, men vindkrafts-

etableringar tornar upp sig och markanvändningskonflikter är att vänta. En stor andel av turismen i Årjäng kan relateras till den växande gränshandeln.

7.2.1 Rekrytering

Ett företag i Vilhelmina, med viss exportproduktion, berättar att rekrytering å ena sidan är lätt då det finns många arbetssökande, å andra sidan mycket svår när det gäller hörutbildad personal. Företaget har i 2 års tid försökt att rekrytera en produktionschef, men inte lyckats. För att lösa problemet fortsätter den tidigare produktionschefen trots att han är pensionär och helst vill sluta så fort som möjligt. Under de 2 år företaget sökt ny produktionschef har man fått ett par tre intresserade och intressanta sökande, men när läget blivit ”skarpt” har dessa backat ur. Arbetet är tilltalande, men att flytta med familj till en mindre ort i inlandet stöter på patrull. En av de sökande valde att tacka nej då han tyckte att orten var för liten och livet utanför arbetet skulle bli begränsat. Den andre sökande backade ur då den medföljande partnern – som inte oväntat var högutbildad – inte kunde få arbete på orten. Avståndet till större orter med bredare arbetsmarknad är för långt för att vara möjligt med dagspendling, och att flytta till en mindre (och för den inflyttande okänd) ort och att partnern ska behöva långpendla var inte attraktivt nog. Företaget passar in på exempel 6 (sidan 50).

Företagets produkt är så pass unik att verkstadspersonalens formella utbildning inte spelar så stor roll. Istället har företaget satsat på internutbildning och därmed också till stor del försäkrat sig om att få behålla de anställda. Det finns ingen egentlig konkurrerande arbetsgivare och heller ingen personalavgång i dagsläget. Problemet företaget har, och det är ett stort problem, är att rekrytera ingenjörer och produktionschef, dvs. högutbildade eller spetskompetenser.

Skillnaden mellan de två orterna är, som figur 19 visade, att sysselsättningen i tillverkningsindustrin är högre i Årjäng. Det innebär förvisso konkurrens om arbetskraften, men närvaron av andra företag uppfattas snarare positivt än hämmande:

Vi samarbetar med de andra företagen inom verkstadsindustrin här på orten. Vi håller på med liknande produktion så vi har ungefär samma behov av personal. När vi ska rekrytera så brukar vi stämma av med de andra så att vi inte tar personal från varandra. Kortsiktigt har det varit viktigt men långsiktigt kan jag se det som ett problem. Det bästa vore väl om personalen bytte jobb lite oftare på orten. De flesta hos oss har jobbat här väldigt länge och så är det väl på de andra företagen också.

(VD, industriföretag)

I Vilhelmina finns en sjukstuga med akutmottagning med 6 vårdplatser, ambulansstation, barna- och mödravårdscentral samt ordinär primärvård. Förutom sjukstugan i Vilhelmina centralort finns distriktssköterskemottagning i Saxnäs (90 km västerut) och Dikanäs (100 km nordväst). Bemanningsmässigt ska sjukstugan ha 4,25 läkartjänster, men i dagsläget finns 2 heltids- och 2 halvtidsanställda och av dessa är 2 läkare egentligen pensionerade men vikarierar. Sjukstugan har, i likhet med många andra mindre vårdcentraler, i många lägen klarat läkarförsörjningen med s.k. stafettläkare. Det största

problemet vid rekrytering är dock att det är svårt för medföljande att få arbete. Medföljande är ofta högutbildad, och offentliga sektorn den enda egentliga arbetsgivaren. Skulle den medföljande vara läkare eller sjuksköterska är det förstås alldeles utmärkt, men å andra sidan så försvinner 2 nyckelpersoner på en gång om de skulle bestämma sig för att flytta – konsekvenserna skulle bli riktigt besvärliga.

Kommunföreträdarna har liknande erfarenheter av rekrytering som Inpipe och sjukstugan har; ju högre befattning desto svårare att rekrytera. Till tjänster som vaktmästare, chaufförer, hemtjänstassistent och liknade yrken finns många sökande, och antalet har dessutom ökat senaste åren. Näringslivschefen ger uttryck för exempel 5 i kapitel 5:

Man behöver bara skaka på ett stuprör så ramlar det ut 20 lastbilschaufförer.

Möjligen kan de skärpta kraven på arbetslösa att söka arbete ha spelat in, det kommer också enstaka ansökningar från grannkommunerna på denna typ av jobb. I huvudsak besätts tjänster på lägre nivå med lokala sökande, och kommunen och företag får den de vill ha – man tar den som är bäst lämpad och denne bor i kommunen. På mellanchefernivå är urvalet också bra, menar kommunföreträdarna, men det är ett större inslag av sökande utifrån. Det är också vanligt med pendling bland mellancheferna. Mellanchefer är ofta i den åldern att de har familj och att flytta med barn och partner är inte lätt, och inte blir det lättare när det gäller att flytta till en liten kommun till vilken man inte har sociala band. När det gäller att rekrytera kommunchefer på mellannivå är det underordnat huruvida den sökande kommer att pendla eller flytta – *vi väljer den som passar bäst*, säger näringslivschefen och berättar om den senaste mellancheferrekryteringen där den som fick tjänsten veckopendlar från Skellefteå (27 mil).

Vi tar vad vi får, säger kommunchefen när det gäller högre chefsbefattningar. Det är inte alltför ofta sådana rekryteringar sker ”i kommunhuset”. Vilhelmina är en liten ort med begränsad arbetsmarknad för medföljande. Samtidigt påtalar både kommunchefen och näringslivschefen att rekryteringsområdet egentligen är Stockholm. Det tar en dryg timme med flyg mellan Stockholm och Vilhelmina, det är morgon- och kvällsturer i båda riktningarna, så veckopendling är ett reellt alternativ. Årjäng ligger på sätt och vis längre från Stockholm än Vilhelmina eftersom det inte finns någon flygplats eller järnvägsförbindelse. Rekrytering av kvalificerad personal måste därför framförallt ske på den lokala arbetsmarknaden eller från angränsande kommuner. De många tillverkningsföretagen i Årjäng opererar på såväl hemmamarknaden som exportmarknaden och många är underleverantörer inom fordons- och verkstadsindustrin. Att upprätthålla konkurrenskraft över tid är ofta en fråga om att attrahera kompetent personal, något som inte är enkelt långt från storstadsregionerna. En verkställande direktör för ett småföretag i Årjäng uttrycker det så här:

Vi är lite ovanliga eftersom att vi ligger lite vid sidan av men ändå har flera företag som fungerar väl både nationellt och internationellt. Företagen är mycket specialiserade och beroende av rätt arbetskraft. Montörer och svetsare står i kö för att få arbeta hos oss. Det är inga stora problem att få

tag i rätt folk. Ingenjörer och tjänstemän är lite knepigare. Framförallt handlar det om att de inte vill flytta hit. Montörer och svetsare bor redan här.

En annan Vd på ett industriföretag är inne på samma linje och pekar på inpendling som en lösning framför inflyttning.

Först och främst handlar det om att vi kan fortsätta att ha bra produkter som går att sälja internationellt. Vi ser en hårdare konkurrens internationellt nu... Att få tag i rätt folk är också viktigt. Hittills har det gått bra. Vi är välkända och etablerade så det finns folk som står i kö för att jobba här. Det tråkiga är att så många pendlar in för att de inte vill bo här på orten. På lite längre sikt kan det kanske bli ett problem.

Årjäng har en låg ungdomsarbetslöshet men också en låg andel högskoleutbildade. Detta kan delvis förklaras i den goda arbetsmarknaden med såväl pendlingsmöjligheter till Norge som arbete på plats i handeln. Om det varit lätt för ungdomar att få ett jobb så har det varit svårare för företaget inom handeln att få tag på butikshefer. Den lokala arbetskraften har inte alltid matchat företagets behov.

Det var från början inte svårt att få tag på butikspersonal i köpcentret. Ungdomarna stod i kö för att få jobba. Men med chefer och mer kvalificerad personal var det mycket svårare. Vi har startat KY-utbildning för butikshefer för att lösa det problemet.
(Kommunal näringslivschef, Årjäng)

I jämförelse med såväl Värmland som Sverige och Norge i sin helhet är det en större andel av de yrkesverksamma som arbetar inom handeln i Eda och Årjäng. Detta förhållande återspeglar gränshandelns stora betydelse på den lokala arbetsmarknaden i gränsregionen. Även antalet sysselsatta inom industrin i Eda och Årjäng är relativt sett fler än i länet och riket som helhet. Denna utveckling framstår som, om inte slumpartad, så åtminstone bortom kommunala politikernas och tjänstemäns inflytande. Det avgörande har istället varit kommunens geografiska läge i kombination med makroekonomiska förhållanden såsom till exempel valutakurser och löneläge.

Vilhelmina gränsar också till Norge, men avståndet från centralorten Vilhelmina till norska gränsen är 16 mil, och det är ytterligare ca 10 mil till Mosjøen. Det sker förvisso en viss pendling till Norge, men det är veckopendling, och av betydligt mindre omfattning än veckopendling till exempelvis Umeå (24 mil).

7.2.2 Framtiden – finns den?

I små kommuner utanför storstadsregionernas neonljus är matchningen på arbetsmarknaden ett problem, och de intervjuade uttryckte samstämmigt att det är svårt att rekrytera rätt personal vid rätt tidpunkt. God livsmiljö, vacker natur, lägre huspriser och korta (i alla fall relativt storstäderna) kötider till barnomsorg förefaller inte vara tillräckligt för att attrahera specialister utifrån. Samtidigt är de sociala och miljörelaterade aspekterna

av livet också de som kan hålla kvar människor i de små kommunerna. Pendling, och i ökande omfattning, veckopendling, förefaller vara en strategi, i alla fall på kortare sikt. Därmed kan vi anta att de små kommunerna kommer att finnas kvar, men kanske med färre invånare eller kanske inte precis i den administrativa form de har idag, men Årjäng, Vilhelmina och de andra små kommunerna utanför storstadsregionerna kan nog ännu en tid behålla skylten med kommunnamnet.

8 Sammanfattning och diskussion

Rapporten belyser den allmänna frågan om vad man ska ha ett land och dess olika regioner till. Siktet är inställt på Sverige och betydelsen av villkoren för kompetensförsörjning och matchning på lokala arbetsmarknader. Presentationen av samspelet mellan tre geografier; boendets, arbetets och produktionens, visar att mekanismerna i agglomerationsekonomin är nästan lika ofrånkomliga som en naturkraft. Vår hypotes är att kombinationen av fyra faktorer räcker långt för att förklara villkoren för en (geografisk) matchning på den svenska arbetsmarknaden som tydligt påverkar den ekonomiska tillväxten och under tiden genererar en stadig men ganska långsam stadstillväxt i Sverige så som beskrivs i rapporten.

- 1 En tilltagande arbetsdelning, yrkesspecialisering och professionalisering som förutsättning för ökad produktivitet och konkurrenskraft.
- 2 En genomgripande normförändring från enförsörjarfamiljen till dagens situation där det tas för givet att alla vuxna i en familj arbetar utanför hemmet.
- 3 En attitydförändring som innebär att människors val att stanna kvar eller flytta dels huvudsakligen baseras på andra motiv än tillgång på arbete och dels att ett fritt val av boställningsort kommit att betraktas som en rättighet.
- 4 Den svenska modellen med relativt långt driven inkomstutjämning för stora kollektiv och betoning på trygghet (och orörlighet) i anställningen på interna arbetsmarknader för insiders via först in – sist ut regler.

Kan då ett litet land i Europas utkant välja en egen väg i ett fält av starka, till synes ofrånkomliga anpassningar till omvärldsförändringar? Svaret är att det kan vi och det gör vi. Det är bara den första faktorn som helt ansluter till och påverkas av obetingade villkor givna i den globala ekonomin.

Den andra faktorn, normförändringen till tvåförsörjarfamiljen, är ingen importvara. Normförändringen, plus dess förutsättning i utbyggd utbildning, barnomsorg, föräldraledighet och tillhörande transfereringssystem bygger på en medveten nationell politik som fått tidigare genomslag i Sverige än i nästan något annat land. Som rapporten visar ger detta, som en sidoeffekt, helt annorlunda villkor för kompetensförsörjningen på små lokala arbetsmarknader jämfört med länder där ”familjeförsörjaren” bestämmer var familjen ska bo.

Den tredje faktorn, omflyttningens gradvisa frikoppling från arbetsmarknaden (Garvill et. al., 2003), är i Sverige en sidoeffekt av välfärdssystem som även de är utbyggda längre än i nästan alla andra länder. Ingen behöver flytta för att undvika svält eller för att få tak över huvudet för sig själv eller för familjen (däremot kan konsumtionsnivån bli avsevärt reducerad jämfört med situationen för de som flyttar till arbete). Därför uppfattas nästan alla genomförda individuella flyttningar som önskade och frivilliga (ibid). Den sidoeffekten kan ses som en välfärdsvinst. Det är inte heller givet att denna frivillighet reducerar rörligheten så att det dämpar urbaniseringen eller tillväxten. Den

majoritet av ungdomarna som flyttar frivilligt av andra skäl än att få arbete ”råkar” ofta flytta till de platser (större städer) de skulle hamnat i om de flyttat senare för att få ett önskat arbete. Kanske är det t.o.m. fler som flyttar till agglomerationsekonomin smältdegel på det sättet än som flyttar dit bara för att direkt få ett arbete.

Den fjärde faktorn, den svenska arbetsmarknadsmodellen, är förvisso en svensk uppfinning men den är mer utsatt för ett anpassningstryck från den globala ekonomin än vad de nationellt socialpolitiskt motiverade faktorerna två och tre är. Inkomstskillnaderna och bostadssegregationen drar iväg, möjligheterna att gå förbi kollektivavtal, turordningsregler etc. ökar med hjälp av nya intermediärer, outsourcing och ”anställningsformen” egenföretagare. Fortfarande finns ändå effekten att inkomstutjämnningen driver ut lågproduktiva företag och att outsiders som ungdomar och invandrare inte så gärna släpps in i insidermajoritetens värmestuga. Ingen regering av någon färg vill rubba på grunderna i den svenska modellen så den får nog även framöver anses höra till det som ger tydliga ramvillkor för matchningen på den svenska arbetsmarknaden.

I rapporten analyseras framförallt matchningsproblem som har tydliga geografiska orsaker och konsekvenser. Inom den ramen har vi speciellt betonat betydelsen av att hitta lösningar på arbetskraftsbristen när det gäller specialistfunktioner på små lokala arbetsmarknader – väl medvetna om att det bara är ett av flera olika matchnings- och omställningsproblem på arbetsmarknaden. Vi har t.ex. inte analyserat andra påtagliga matchningsproblem som anpassningen mellan utbildningsinriktning och behoven i arbetslivet eller avsaknaden av jobb för personer med mycket låg utbildning. Mot bakgrund i det överordnade geografiska perspektivet och de data som ligger till grund för den genomförda studien föreligger avvikelser beträffande resultat och slutsatser i jämförelse med Framtidskommissionens rapport Matchning på den svenska arbetsmarknaden (Karlsson & Skånberg 2012). Den största skillnaden ligger i att vi betonar agglomerationsekonomin fördelar ifråga om matchningseffektivitet och därför pekar på problem för de mindre orterna på de mindre lokala arbetsmarknaderna. Karlsson och Skånberg pekar också på att en hög befolkningsdensitet kan innebära en förenklad matchningsprocess, men anser ändå att matchningseffektiviteten är högre i mindre tätbefolkade regioner. Förklaringen, menar de, kan vara att glesa regioner är mer homogena i utbud och efterfrågan varför de klarar sig undan problemet med friktion på grund av heterogenitet. Den synpunkten skiljer sig inte nämnvärt från våra resultat när det gäller matchning som berör de vanliga jobben på en lokal arbetsmarknad. Det vi betonar är matchnings- och utvecklingseffekten av att just personer med specialistfunktioner ofta saknas på små arbetsmarknader.

Befolkningen

De senaste 60 åren har Sveriges befolkning ökat från ca 7 miljoner till drygt 9,4 miljoner invånare, en ökning med 33 % . Befolkningsökningen fördelats ojämnt över landets kommuner, från en minskning på 60 % till en ökning med över 1300 %. Den mest dramatiska tillväxten har inträffat i storstädernas kranskommuner medan minskningen främst inträffat i mindre kommuner långt från städerna. Om alla kommuner i stället skulle ha ökat lika mycket procentuellt sedan 1950 så skulle idag 16

% av befolkningen behöva flytta (till en större) kommun för att alla skulle hamna där de bor nu. Urbaniseringen motsvarar ”netto” ungefär hälften av befolkningsökningen – fortare går det inte. I kommuner med en negativ befolkningsutveckling är det främst de äldre som blir kvar medan barnen och ungdomarna koncentreras till de växande kommunerna och speciellt till storstadsförorterna. Bristen på bostäder i storstädernas centrala delar gör att förorterna framstår som motorn i urbaniseringsekonomin. Där genereras den centrala resursen för storstadens och nationens ekonomiska utveckling: en välutbildad och differentierad arbetskraft som är direkt tillgänglig utan flyttning och familjeförhinder och som företagen kan matcha mot specifika krav för ny högproduktiv verksamhet. En simulering av den regionala befolkningsutvecklingen 50 år framåt i tiden tyder på att urbaniseringen fortskrider, liksom polariseringen mellan centrum och periferi när det gäller var de unga, arbetskraften och de äldre bor – men inte i någon snabbare takt. Skillnaden i bosättningsmönster mellan nu och om femtio år tycks inte bli större än skillnaden mellan bosättningen 1950 och idag (16 %).

Sysselsättningen

Den andel av lokalbefolkningen som arbetar varierar starkt mellan landets kommuner. I 40 kommuner med tillsammans en fjärdedel av befolkningen i arbetsålder (20-64 år) är mindre än 73 % sysselsatta. I andra ändan av skalan återfinns 40 kommuner med tillsammans en tiondel av befolkningen i arbetsålder där sysselsättningsgraden är högre än 81 %. Malmö kommun har näst lägst sysselsättningsnivå i Sverige. Även Göteborg, Linköping och Uppsala hör tillsammans med bl.a. ett antal små glesbygdskommuner till den grupp som har låg sysselsättningsnivå. Å andra sidan har små kommuner som Vårgårda, Dorotea, Gällivare, Vännäs och Östhammar tillsammans med bl.a. en del av storstadsförorterna mycket höga nivåer på sysselsättningen. En del av skillnaden i sysselsättningsnivå mellan kommuner hänger samman med faktorer som andel utlandsfödda och om det finns ett universitet i kommunen. Andra faktorer som samspelar med skillnaden i sysselsättningsnivå är antalet personer som bor inom pendlingsavstånd och befolkningstillväxten. Men alltså också flera andra faktorer än befolkningstillväxten. Sysselsättningens geografi skiljer sig en hel del från befolkningens – och från den som kunde förväntas om enbart krafterna i agglomerationsekonomin spelade in.

Produktionen

Bruttoregionprodukten per sysselsatt varierade 2007 mellan kommuner från 400 till 1600 tusen kronor per sysselsatt. En tiondel av sysselsättningen återfinns i de 76 kommuner som hade lägre BRP per sysselsatt än 600 tkr. Samtidigt fanns 17 % av sysselsättningen i de 12 kommuner som hade högre BRP per sysselsatt än 1000 tkr. Av dessa 12 kommuner ligger fem i ett storstadsområde (Danderyd, Stockholm, Värmdö, Solna och Södertälje). Övriga sju kommuner med mycket högt förädlingsvärde per sysselsatt har däremot en helt annan lokalisering (Borlänge, Kiruna, Gällivare, Östhammar, Stenungsund, Jokkmokk och Oxelösund). Både gruvor och processindustri är kapitalintensiva. Det höga förädlingsvärdet behövs delvis för att betala för de stora investeringarna. Av hela landets sysselsättning återfinns 1.8 % i dessa sju kommuner med 2.7 % av landets samlade bruttonationalprodukt. En mindre del av skillnaden (2.7

% - 1.8 %) kan ge en ökad efterfrågan på utrustning från andra kommuner i landet. Övriga fem kommuner med mycket höga förädlingsvärden per sysselsatt ligger i eller nära en storstad men till skillnad från situationen i ”bruksorterna” med höga förädlingsvärden är här även arbetsinkomsterna i topp. De ligger i den övre ändan av en skala som startar med små kommuner långt från storstäderna.

Agglomerationsekonomin och analysen i rapporten pekar inte bara på arbetsmarknaden utan även på betydelsen av en tät och differentierad befolkningsomgivning för interaktion och marknad. Utbildningsnivån i de olika kommunernas arbetskraft ger också en påtaglig bakgrund till observerade produktivitetsskillnader. En uppenbar anledning till skillnader i förädlingsvärde per sysselsatt mellan kommuner är det lokala näringslivets sammansättning på näringsgrenar. Vissa näringsgrenar genererar generellt helt enkelt ett större förädlingsvärde per sysselsatt än andra. I genomsnitt för Sverige, med en indelning i 37 näringsgrenar, varierar förädlingsvärdet i privat sektor från 250 tkr till drygt 2000 tkr per sysselsatt. Emellertid är det ju inte bara att välja fritt i ett smörgåsbord av näringsgrenar. Om så vore fallet skulle BNP kunna öka dramatiskt bara genom att företagen i alla kommuner övergick till att huvudsakligen producera energi och kemiska produkter. För många näringsgrenar är dock även skillnaden i produktivitet mellan kommuner inom samma näringsgren betydande och av samma storleksordning som de genomsnittliga skillnaderna mellan näringsgrenar. En analys med näringsgren gånger kommun som observationsenhet tyder på att näringsgrenen är den enskilt viktigaste faktorn bakom skillnader i produktivitet, tätt följd av antalet sysselsatta i ”företaget” (näringsgren*kommun). Det är också positivt för produktiviteten med många sysselsatta i det omgivande länet och många högskoleutbildade i kommunen.

Undersysselsättningen

Det är osannolikt att en selektion efter ”anställningsbarhet” skulle kunna förklara en större del av de stora observerade skillnaderna i sysselsättningsgrad mellan kommuner. Utfallet kan snarare tolkas som att undersysselsättningen i många kommuner motsvarar ett stort latent produktionsbortfall. Det är inte orimligt att sätta t.ex. 80 % som en sysselsättningsnivå som alla kommuner skulle kunna nå upp till på lång sikt när så många sinsemellan olikartade kommuner redan ligger betydligt över den nivån. Om en sådan norm uppnås överallt skulle ytterligare 243000 20-64 åringar bli sysselsatta i landet. Det motsvarar 6 % av totalantalet personer i 20-64 årsåldern i Sverige. Det är svårt att se någon annan produktionshöjande förändring som skulle ha tillnärmelsevis lika stor betydelse. Skillnaderna i total sysselsättningsnivå är den primära geografiska mismatchningen på arbetsmarknaden.

Specialister

Ett genomgående drag i de intervjuer som presenteras är att det är svårt att rekrytera specialister till små arbetsmarknader. Varför då? Vår hypotes är att kombinationen av en tilltagande yrkesspecialisering som förutsättning för ökad produktivitet (faktor 1 ovan) och en genomgripande normförändring ifrån enförsörjarfamiljen till dagens situation där det tas för givet att alla vuxna i en familj arbetar utanför hemmet (faktor 2) räcker långt för att förklara de nya villkoren. En teoretisk beräkning av hur lång tid det

kan ta innan det blir ett ledigt jobb i en viss persons eget yrke på olika stora lokala arbetsmarknader demonstrerar betydelsen av yrkesspecialisering och familjebindning. Om det t.ex. finns 250 olika yrken på arbetsmarknaden (motsvarande vanliga yrken) så skulle det i genomsnitt gå att hitta ett nytt jobb på en dag på den största lokala arbetsmarknaden (Stockholm) medan det skulle dröja ungefär ett halvt år innan nästa jobb i yrket blev ledigt på de minsta arbetsmarknaderna. Med 4000 yrken/kompetensområden (motsvarande ett specialistjobb) blir väntetiderna ungefär 12 dagar i Stockholm och åtta år på den minsta arbetsmarknaden. De relativa skillnaderna mellan små och stora lokala arbetsmarknader är större än effekten av olika antaganden om yrkesdifferentieringen. De 12 dagarnas väntetid på Stockholms arbetsmarknad om det finns 4000 yrken är betydligt färre än de 180 dagarna på den minsta arbetsmarknaden som blir resultatet även om det bara skulle finnas 250 yrken.

För t.ex. en arbetsgivare som driver en framgångsrik verksamhet på en liten lokal arbetsmarknad och behöver rekrytera en ny person i ett ”ovanligt” yrke, en specialistfunktion, betyder det att det knappast finns någon lokal sökande som väntat på jobbet i uppemot ett decennium. Då återstår externrekrytering. Flertalet specialister är i den åldern att de har familj och barn. Det erbjudna jobbet kan passa bra för tillräckligt många specialister i yrket som inte är bundna till sin nuvarande bostadsort för att få platsen besatt. Men, för partnern kan det ta ett halvår att hitta lämpligt jobb i samma kommun även om det handlar om ett vanligt yrke. Har också partnern ett specialistyrke blir det en väntetid på flera år – om det yrket över huvud taget återfinns på just denna lokala arbetsmarknad. Så, den lösning som kan observeras empiriskt är sällan att familjen flyttar till den lilla arbetsmarknaden, däremot att arbetsgivaren till sist får tag i en sökande som inte flyttar permanent utan som lång (vecko-) pendlar till det nya jobbet – dvs. att familjebandet tänjs ut med de konsekvenser det får för familjeliv och omvårdnad av barn.

Landsorten

Ett dilemma för många små arbetsmarknader är alltså att en omfattande allmän undersysselsättning ofta kombineras med arbetskraftsbrist för specialistfunktioner. Eller som en av de intervjuade uttrycker saken:

”Man behöver bara skaka på ett stuprör så ramlar det ut 20 lastbilschaufförer”

”Ingenjörer och tjänstemän är lite knepigare. Framförallt handlar det om att de inte vill flytta hit. Montörer och svetsare bor redan här”

”Det var från början inte svårt att få tag på butikspersonal i köpcentret. Ungdomarna stod i kö för att få jobba. Men med chefer och mer kvalificerad personal var det mycket svårare”.

Vad bör och kan göras? Inledningsvis i rapporten ställs frågan om det är så att större delen av territoriet med fördel kunde lämnas därhän så att agglomerationsekonomin får verka så ostört som möjligt. Resultatet skulle kunna bli den storstadskoncentration som

illustreras av karta 1. Det kommer emellertid inte att ske – i varje fall inte på många generationer än.

Analysen visar att urbaniseringen är en relativt långsam process och inget tyder på att den processen kommer att gå fortare framöver. Mångas önskemål att bo kvar i en välbekant miljö med närhet till släkt och vänner stoppar effektivt en hastigare omflyttning till storstäderna. De utbyggda välfärdssystemen (faktor 3) underlättar också en sådan långsamhet och frivillighet i anpassningen vilket i sig kan ses som en välfärdsvinst. Det betyder att stora delar av den kvartsmiljon personer som nu sammanlagt är undersysselsatta i många kommuner kommer att finnas kvar och reproduceras som nya undersysselsatta i kommande generationer på samma platser. De är en lika hårt lokaliserad resurs som malmen och transportlederna är för gruvnäringen och en del av den tunga processindustrin. Då är det mycket bättre för dem själva, för de kommuner de bor i och för landets ekonomi att de får arbete lokalt även om den verksamheten inte skulle vara lika produktiv som alternativet i agglomerationsekonomins kärna – det alternativet existerar ändå inte för dem. Därmed är ”bör-frågan” besvarad.

Kan-frågan är svårare. Decennier av arbetsmarknadspolitik, nationell- och europeisk regionalpolitik, regionalt riktade transfereringar och investeringsprojekt, lokala ”utvecklingsprojekt” m.m. har troligen bara marginellt påverkat den regionala fördelningen av sysselsättning och befolkning. Marginellt i jämförelse med betydelsen av de fyra faktorer som diskuteras här. Till att börja med ska givetvis nya projekt baserade på ”gamla” lokaliseringfaktorer understödjas. Dit hör nya gruvor (typ Pajala). Understödet kan ta formen av kompletterande infrastruktur och samhällsbyggande. Det viktigaste stödet skulle nog vara att reformera den långsamma miljöprövningsprocessen inklusive att reducera det kraftiga inflytande som tillkommer vissa organisationer och lokala särintressen även när det gäller projekt som är mycket viktigare för nationen än för den lokala ekonomin och miljön. Också med mer gynnsamma förutsättningar kan dock en tänkbar omfattning av sådana projekt (kanske något tiotal kommuner) inte reducera mer än några enstaka procent av undersysselsättningen och påverka ännu mindre av omflyttningen.

I övrigt gäller det nog för små regioner i landet att segla smart och ibland kryssa mot urbaniseringsvinden för att nå mål som avviker från huvudspåret. Bland alla skär som står i vägen vill vi peka på en bastant klippa: tillgången på specialistkompetens. Nästan alla nya verksamheter och många av de viktiga befintliga samhällsfunktionerna förutsätter en mix av olika kompetenser. Även när flertalet nya jobb kan utföras av de lokalt undersysselsatta med den utbildning och kompetens de har så behövs också någon eller några specialister. Utan dem faller projektet. Specialisterna är alltså en nyckelresurs som behövs för att majoriteten ska få produktiva jobb. Ur den lokala majoritetens synvinkel kan det vara värt att ge minoriteten, specialisterna, extra gynnsamma villkor för att få dem på plats.

Det kan handla om mycket bra lön (ett rejält ”kallortstillägg”), mycket flexibla arbetstider och villkor för resande som möjliggör bekväm daglig eller åtminstone veckopendlning med halva veckan hemma. Det kan också handla om att ge specialistens partner

motsvarande gynnsamma villkor för pendling i motsatt riktning och för att göra en del av jobbet i den nya kommunen. Dock är det orealistiskt att i första hand sikta på en familjeflyttning till kommunen, det viktiga är att specialisten tar och gör jobbet lokalt. Skulle det så småningom leda till att familjen flyttar får det ses som en bonus. Med en lätt överdrift kan man säga att det redan idag i Sverige bara finns en lokal arbetsmarknad för många specialister – hela landet. Den vid familjebildningen valda bostadsorten är fixpunkten som behålls fram till pensionen och ofta därefter. Den är utgångspunkt för mer eller mindre frekventa resor till olika aktuella arbetsplatser och projekt – ofta utan att byta formell arbetsgivare (utvidgade tjänsteresor).

Utdelning av sådana individuella förmåner och gräddfiler till just specialisterna sticker i ögonen och stämmer dåligt med de utjämningssträvanden som ingår i den svenska modellen (faktor 4). Kanske kan det ändå ses som ett förhållandevis uthärdligt pris för att få in många fler undersysselsatta som medlemmar på en rad arbetsplatser som i övrigt ansluter till den svenska modellens mål. Det finns också andra åtgärder som stöder samma syfte och som sticker mindre i ögonen men som är mycket mer kostsamma. Det handlar då om generella insatser för att öka den lokala arbetsmarknadens tillgänglighet för specialisterna och för andra: Förbättrad infrastruktur (vägar, järnvägar, flygplatser), mer frekventa och snabbare buss-, tåg- och flygförbindelser. För att svara mot specialisternas resebehov handlar det då mindre om den konventionella ”regionförstoringen” runt befintliga lokala arbetsmarknader utan mer om förbättrade resemöjligheter över hela landet. Det betyder fler och snabbare snabbtåg i södra Sverige och ett mer finförgrenat nät av dagliga flygförbindelser till, från och inom norra Sverige. En tredje möjlighet är att (åter)införa en temporär tjänstgöringsplikt utanför utbildningsorterna för nyexaminerade från vissa långa offentliga utbildningar.

Vad blir då svaret på frågan om det är så att större delen av territoriet med fördel kunde lämnas därhän så att agglomerationsekonomin får verka så ostört som möjligt? Ett ganska tydligt nej! Att gasa på urbaniseringen mer än vad som sker frivilligt skulle i onödan skapa ofärd i stället för välfärd för alla dem som inte vill flytta i någon riktning, utan att det självklart ökar produktionen i landet påtagligt. För en ökande andel av de sysselsatta är Sverige i praktiken ändå redan en enda lokal arbetsmarknad. Både för dessa och för de som är mer bundna till lokala arbetsplatser ger den utspridda bosättningen det lokala liv de helst vill ha idag. Det ger också en potential för framtida generationer som kanske i ännu högre grad kommer att både kunna och vilja välja ett boende som för hela eller delar av veckan, året och livet är placerat mitt i det natur- och kulturlandskap man lärt sig att uppskatta som sin längtans tydligaste mål.

9 Referenser

- Aranki, T. & Löf, M. (2008) Matchningsprocessen på den svenska arbetsmarknaden: En regional analys. *Penning och valutapolitik* 1:2008, 48-58.
- Arrow, K. J. (1962) The economic implications of learning by doing. *Review of Economic Studies* 29: 155-73.
- Berger, S., Starrin, B., Karlsson, S., Gottfridsson, H-O. & Olsson, E. (2010) Regionförstoring på Gränsen, i *Rörlighet, pendling och regionförstoring för bättre kompetensförsörjning, sysselsättning och hållbar tillväxt*, VINNOVA Rapport VR 2010:08.
- Boschma, R., Eriksson, R. & Lindgren, U. (2009) How does labor mobility affect the performance of plants? The importance of relatedness and geographical proximity. *Journal of Economic Geography* 9:169-190
- Eriksson, R., Lindgren, U. & Malmberg, G. (2008) Agglomeration mobility: effects of localisation, urbanisation and scale on job changes. *Environment and Planning A*, 40(10): 2419-2434.
- Eriksson, R. & Lindgren, U. (2011) Agglomeration och ekonomisk utveckling. Betydelsen av arbetskraftsrörlighet för lärande och innovation. *Geografiska Notiser*, 69 (2).
- Eurostat News Release 5/2012: (http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/1-30032012-BP/EN/1-30032012-BP-EN.PDF)
- Fischer, P. & Malmberg, G. (2001) Settled people don't move: on life course and (Im-) Mobility in Sweden, *International Journal of Population Geography* 7: 357-371
- Frenken, K., van Oort, F. & Verburg, T. (2007) Related variety, unrelated variety and regional economic growth, *Regional Studies* 41:685-97.
- Gastner, M & Newman, M (2004): Diffusion-based method for producing density-equalizing maps. *Pinas*. 101, (20): 7499-7504.
- Garvill, J., Lundholm, E., Malmberg, G. & Westin, K. (2004) Forced or free movers? The motives, voluntariness and selectivity of interregional migration in the Nordic countries. *Population, Space and Place*, 10 (1): 59-72.
- Garvill, J., Malmberg, G. & Westin, K. (2000) *Värdet av att flytta och att stanna – om flyttningsbeslut, platsanknytning och livsvärden*. Rapport 2 från Regionalpolitiska utredningen SOU 2000:36.
- Glaeser, E.L., Kallal, H.D., Schinkmann, J.A. & Shleifer, A. (1992) Growth in cities, *Journal of Political Economy* 100: 1126–1152.

- Helpman, Elhanan & Krugman, P. (1985) Market structure and foreign trade: increasing returns, imperfect competition and the international economy. Cambridge, Mass. The MIT Press.
- Herlitz, U. (1999) "Bygdens organisering". I Amnå, E. (red.), *Civilsamhället*. Forskarvolym VII. SOU:1999:84
- Nielsen, P. (2003) *Demokrati med förhinder. Varför lokalt folkstyre kräver nya grepp*. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala 157. ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS.
- Holm, E. & Mäkilä, M. (2010) Bosättningsmönster och arbetskraftstillgång – Två scenarier för utvecklingen av befolkningens åldersfördelning och tillgången på sysselsatta för vård och omsorg i Sveriges kommuner till år 2055. Mimeo, Socialstyrelsen.
- Holm, E. & Mäkilä, K. (Forthcoming) *Design Principles for Micro Models*. Elsevier.
- Johansson, M. & Persson, L-O. (2000) *Lokala arbetsmarknader i konkurrens – arbetsmarknadens rörlighet under 1990-talet*. Rapport 1 från Regionalpolitiska utredningen SOU 2000:36.
- Karlsson, S. (2011) Växande handel och ökad mobilitet. Nya arbetsmarknader i de västra gränstrakterna. *Geografiska notiser*, 2011 (2): 70-78.
- Karlsson, N. & Skånberg, O. (2012) *Matchning på den svenska arbetsmarknaden*. Underlagsrapport 9 till Framtidskommissionen. Regeringskansliet, Statsrådsberedningen. Stockholm.
- Krugman, P. (1991) Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy*, 99:483-499.
- Li, W., Holm, E. & Lindgren, U. (2012): *Localized conditions for economic growth*. CyberGeo (forthcoming)
- Lucas, R. (1988) On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22: 3-42.
- Malmberg, A., Malmberg, B. and Lundquist, P. (2000): Agglomeration and firm performance: economies of scale, localization, and urbanization among Swedish export firms. *Environment and Planning A* 32: 205-321.
- Maskell, P., Eskilinen, H., Hannibalson, I., Malmberg, A. & Vatne, E. (1998) Competitiveness, localised learning and regional development: specialisation and prosperity in small open economies, Routledge, London.
- Pumain, D. & Moriconi-Ebrard, F. (1997) City size distributions and metropolisation. *Geojournal*, 43: 307-314.
- Rephann, T., Mäkilä, K. & Holm, E. (2005) Microsimulation for local impact analysis: An application to plant shutdown. *Journal of Regional Science* 45: 183-222.
- Resurs AB (2010) TEM 2010 Ekonomiska och sysselsättningsmässiga effekter av turismen i Vilhelmina kommun inklusive åren 1999-2000 och 2003-2009.

- Romer P. M. (1986): Increasing returns and long run growth. *Journal of Political Economy* 94 (5): 1002-1037.
- Romer P.M. (1990) Increasing technology change. *Journal of Political Economy*, 98(5) part2: 71-102.
- Sanders L., Pumain D., Mathian H., Guérin-Pace F. & Bura S. (1997) SIMPOP: a multi-agents system for the study of urbanism. *Environment and Planning B* 24: 287-305
- Storper, M. (1997) *The regional world: territorial development in a global economy*, Guilford Press, New York.

Bilaga – Sveriges län

Sveriges län med ytan proportionell mot folkmängden 2010

VINNOVAs publikationer

Maj 2013

För mer info eller för tidigare utgivna publikationer se WWW.VINNOVA.SE

VINNOVA Analys VA 2013:

- 01 Chemical Industry Companies in Sweden
- 02 Metallindustrin i Sverige 2007 - 2011
- 03 Eco-innovative Measures in large Swedish Companies - An inventory based on company reports
- 04 Gamla möjligheter - Tillväxten på den globala marknaden för hälso- och sjukvård till äldre
- 05 Rörliga och kopplade - Mobila produktionssystem integreras
- 06 Företag inom miljötekniksektorn 2007-2011
- 07 Företag inom informations- och kommunikationsteknik i Sverige 2007 - 2011
- 08 Snabbare Cash - Effektiv kontanthantering är en tillväxtmarknad
- 09 Den svenska maritima näringen - 2007 - 2011
- 10 Long Term Industrial Impacts of the Swedish Competence Centres
- 11 Summary - Long Term Industrial Impacts of the Swedish Competence Centres. *Kortversion av VA 2013:10*

VA 2012:

- 01 Impact of innovation policy - Lessons from VINNOVA's impact studies. *För svensk version se VA 2011:10*
- 02 Lösningar på lager - Energilagringstekniken och framtidens hållbara energiförsörjning
- 03 Friska system - eHälsa som lösning på hälso- och sjukvårdens utmaningar
- 04 Utan nät - Batterimarknadens utvecklingsmöjligheter och framtida tillväxt
- 05 Sveriges deltagande i sjunde ramprogrammet för forskning och teknisk utveckling (FP7) - Lägesrapport 2007 - 2011. *Finns endast som PDF*
- 06 Företag inom fordonsindustrin - Nationella, regionala och sektoriella klusterprofiler som underlag för analys- och strategiarbete
- 07 Svensk Life Science industri efter AstraZenecas nedskärningar. *Finns endast som PDF*
- 08 EUREKA Impact Evaluation - Effects of Swedish participation in EUREKA projects

- 09 Uppföljning avseende svenskt deltagande i Eurostars. *För engelsk version se VA 2012:10. Finns endast som PDF*
- 10 Follow-Up of Swedish Participation in Eurostars. *För svensk version se VA 2012:09. Finns endast som PDF*

VA 2011:

- 01 Smart ledning - Drivkrafter och förutsättningar för utveckling av avancerade elnät
- 02 Framtid med växtverk - Kan hållbara städer möta klimatutmaningarna?
- 03 Life science companies in Sweden including a comparison with Denmark
- 04 Sveriges deltagande i sjunde ramprogrammet för forskning och teknisk utveckling (FP7) - Lägesrapport 2007-2010, fokus SMF. *Finns endast som PDF. För kortversion se VA 2011:05*
- 05 Sammanfattning Sveriges deltagande i FP7 - Lägesrapport 2007-2010 - Fokus SMF. *Kortversion av VA 2011:04*
- 06 Effektanalys av forskningsprogram inom material från förnyelsebara råvaror
- 07 Effektanalys av starka forsknings- & innovationssystem. *Finns endast som PDF. För kortversion se VA 2011:08*
- 08 Sammanfattning - Effektanalys av starka forsknings- & innovationssystem. *Kortversion av VA 2011:07*
- 09 Samarbete mellan Sverige och Kina avseende vetenskaplig sampublicering - aktörer, inriktning och nätverk. *Finns endast som PDF*
- 10 När staten spelat roll - lärdomar av VINNOVAs effektstudier. *För engelsk version se VA 2012:01*

VINNOVA Information

VI 2013:

- 01 Branschforskningsprogrammet för skogs- & träindustrin - Projektkatalog 2013
- 02 Destination Innovation- Inspiration, fakta och tips från Ungas Innovationskraft
- 03 Inspirationskatalog - Trygghetsbostäder för äldre

- 04 Challenge-Driven Innovation - Societal challenges as a driving force for increased growth. *För svensk version se VI 2012:16*
- 05 Innovationsupphandling - en möjlighet till förnyelse och utveckling
- 06 Årsredovisning 2012
- 07 Trygghetsbostäder för äldre - en kartläggning. *Finns endast som PDF*
- 08 Äldre entreprenörer med sociala innovationer för äldre - en pilotstudie kring en inkubatorverksamhet för äldre. *Finns endast som PDF*
- 09 Fixartjänster i Sveriges kommuner - Kartläggning och samhällsekonomisk analys. *För kortversion se VINNOVA Information VI 2013:10*
- 10 Sammanfattning Fixartjänster i Sveriges kommuner - Kartläggning. *kortversion av VINNOVA Information VI 2013:09*

VI 2012:

- 02 Så blir Sverige attraktivare genom forskning och innovation - VINNOVAs förslag för ökad konkurrenskraft och hållbar tillväxt till regeringens forsknings- och innovationsproposition
- 03 Idékatalog - Sociala innovationer för äldre
- 04 Innovation i offentlig upphandling - Ett verktyg för problemlösning
- 05 Årsredovisning 2011
- 07 Din kontakt till EU:s forsknings- och innovationsprogram
- 08 Uppdrag att stärka det svensk-kinesiska forsknings- och innovationssamarbetet. *Finns endast som PDF*
- 09 Projektkatalog eTjänster. Slutkonferens - summering och reflektioner
- 10 Hållbara produktionsstrategier samt Tillverkning i ständig förändring - Projektkatalog 2012
- 11 VINNVÄXT
- 12 Effekter av innovationspolitik - Tillbakablickar och framtidsperspektiv
- 13 Banbrytande IKT - Projektkatalog
- 14 Smartare, snabbare, konvergerande lösningar - Projektkatalog inom området IT och Data/ Telekommunikation i programmet Framtidens kommunikation

- 15 Fordonsstrategisk forskning och innovation för framtidens fordon och transporter
- 16 Utmaningsdriven innovation - Samhällsutmaningar som drivkraft för stärkt tillväxt. *För engelsk version se VI 2013:04*
- 17Handledning för insatser riktade mot tjänsteverksamheter och tjänsteinnovation. *Finns endast som PDF*

VI 2011:

- 01 Framtidens personresor - Projektkatalog
- 02 Miljöinnovationer - Projektkatalog
- 03 Innovation & Gender
- 04 Årsredovisning 2010
- 05 VINN Excellence Center - Investing in competitive research & innovation milieus
- 06 VINNOVA Sweden's Innovation Agency
- 10 Projektkatalog - Innovationer för framtidens hälsa.

VINNOVA Policy

VP 2011:

- 01 Tjänstebaserad innovation - Utformning av insatser som möter behov hos företag och organisationer. *Finns endast som PDF*
- 02 Regeringsuppdrag Kina - "Föreslå områden för förstärkt långsiktigt forsknings-, innovations- och utbildningssamarbete med Kina" U2010/7180/F. *Finns endast som PDF*
- 03 Behov av kunskap och kompetens för tjänsteinnovationer
- 04 Utveckling av Sveriges kunskapsintensiva innovationssystem - Huvudrapport - Underlag till forsknings- & innovationsproposition
- 05 Utveckling av Sveriges kunskapsintensiva innovationssystem - Bilagor - Underlag till forsknings- & innovationsproposition

VINNOVA Rapport

VR 2013:

- 01 Från eldsjälssdrivna innovationer till innovativa organisationer - Hur utvecklar vi innovationskraften i offentlig verksamhet?
- 02 Second International Evaluation of the Berzeli Centra Programme
- 03 Uppfinningars betydelse för Sverige - Hur kan den svenska innovationskraften utvecklas och tas tillvara bättre?
- 04 Innovationsslussar inom hälso- och sjukvården - Halvtidsutvärdering
- 05 Utvärdering av branschforskningsprogrammen för läkemedel, bioteknik och medicinteknik
- 06 Vad ska man ha ett land till? - Matchning av bosättning, arbete och produktion för tillväxt

VR 2012:

- 01 Utvärdering av Strategiskt gruvforskningsprogram - Evaluation of the Swedish National Research Programme for the Mining Industry
- 02 Innovationsledning och kreativitet i svenska företag
- 03 Utvärdering av Strategiskt stålforskningsprogram för Sverige - Evaluation of the Swedish National Research Programme for the Steel Industry
- 04 Utvärdering av Branschforskningsprogram för IT & Telekom - Evaluation of the Swedish National Research Programme for IT and Telecom
- 05 Metautvärdering av svenska branschforskningsprogram - Meta-evaluation of Swedish Sectoral Research Programmes
- 06 Utvärdering av kollektivtrafikens kunskapslyft. *Finns endast som PDF*
- 07 Mobilisering för innovation - Studie baserad på diskussioner med 10 koncernledare i ledande svenska företag. *Finns endast som PDF*
- 08 Promoting Innovation - Policies, Practices and Procedures
- 09 Bygginnovationers förutsättningar och effekter
- 10 Den innovativa vården
- 11 Framtidens personresor - Slutrapport. Dokumentation från slutkonferens hösten 2011 för programmet Framtidens personresor
- 12 Den kompetenta arbetsplatsen
- 13 Effektutvärdering av Produktionslyftet - Fas 1: 2007-2010. *Finns endast som PDF*

VR 2011:

- 01 Hundra år av erfarenhet - Lärdomar från VINNVÄXT 2001 - 2011
- 02 Gender across the Board - Gender perspective on innovation and equality. *För svensk version se VR 2009:20*
- 03 Visioner och verklighet - Några reflexioner kring eHälsostategin för vård och omsorg. *Finns endast som PDF*
- 04 Hälsa genom e - eHälsorapporten 2010. *Finns endast som PDF*
- 05 Halvtidsutvärdering av branschforskningsprogrammet för skogs- & träindustrin - Mid-term evaluation of the Swedish National research programme for the forest-based sector
- 06 Leadership Mandate Programme - The art of becoming a better centre director. *För svensk version se VR 2010:18*
- 07 The policy practitioners dilemma - The national policy and the transnational networks
- 08 Genusvägar till innovation - Erfarenheter från VINNVÄXT. *Finns endast som PDF*
- 09 Att utveckla Öppna Innovationsarenor - Erfarenheter från VINNVÄXT
- 10 White Spaces Innovation in Sweden - Innovation policy for exploring the adjacent possible
- 11 Etapputvärdering av centrumbildningen Virtual Prototyping and Assessment by Simulation - ViP. *Finns endast som PDF*
- 12 Tjänsteinnovationer i offentlig sektor - Behov av forskningsbaserad kunskap och konsekvens
- 13 Competences supporting service innovation - a literature review. *Finns endast som PDF*
- 14 Innovationsdrivande forskning i praktiken - Samverkan mellan forskare och praktiker för att skapa organisatoriska innovationer. *Finns endast som PDF*
- 15 Det offentliga stödsystemet för hantering av företags immateriella tillgångar - Kartläggning och analys
- 16 Innovative Growth through Systems Integration and Glocalisation - International evaluation of the 2004 VINNVÄXT programme initiatives
- 17 Ready for an early Take Off? - International evaluation of the VINNVÄXT initiatives in early stages

Miljö - allas ansvar

Privatpersoner, företag och myndigheter - alla behöver samverka för en bättre framtida miljö.

E-Print och Trosa Tryckeri i samarbete med VINNOVA, tar ansvar för en miljövänlig trycksaksproduktion.

Gemensamt nyttjar vi modern produktionsteknik och miljövänliga insatsvaror i vår strävan att minimera miljöpåverkan. Vårt miljöarbete har hög prioritet och utvecklas kontinuerligt.

Produktion & layout: VINNOVAs Kommunikationsavdelning

Tryck: E-Print, Stockholm, www.eprint.se

Maj 2013

Försäljning: Fritzes Offentliga Publikationer, www.fritzes.se

VINNOVA stärker Sveriges innovationskraft

VERKET FÖR INNOVATIONSSYSTEM – SWEDISH GOVERNMENTAL AGENCY FOR INNOVATION SYSTEMS

VINNOVA, SE-101 58 Stockholm, Sweden Besök/Office: Mäster Samuelsgatan 56

Tel: +46 (0)8 473 3000 Fax: +46 (0)8 473 3005

VINNOVA@VINNOVA.SE WWW.VINNOVA.SE